

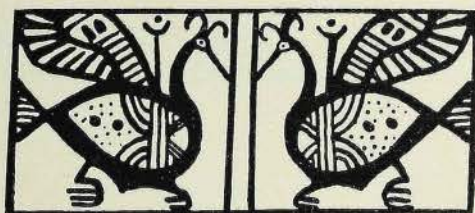

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Ἀφιέρωμα στὸ λαογράφο κ. Γ. Παπαχαραλάμπου

Κ. ΜΟΝΤΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Π. ΔΡΟΥΣΙΩΤΗΣ, Η. ΛΑΜΠΙ-
ΡΗ, Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Β. ΛΑΥΑΓΝΙΝΙ, ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΣ,
Ν. ΣΠΑΝΙΑΣ, Κ. ΧΑΤΖΗ-ΙΩΑΝΝΟΥ, ΧΡ. ΚΟΛΙΟΣ, Κ. ΠΛΑ-
ΒΑΚΗΣ, Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ, Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Ν. ΠΑΝΑ-
ΓΙΩΤΟΥ, Α. ΠΕΡΙΔΟΥ, ΧΡ. ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ, Κ. ΓΙΑΚΟΥ-
ΛΗΣ, Α. ΡΟΥΣΟΥΤΣΙΔΗΣ, Π. ΦΛΩΡΟΣ, Α. ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ,
ΠΛΑΤΩΝ, Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ, Ν.
ΚΛΗΡΙΔΗΣ, Ι. ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ, Ι. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΑΜΙΣΙ,
Φ. ΔΕΛΦΗΣ, ΓΑ. ΒΙΟΛΑΡΗΣ, Γ. ΑΥΣΙΩΤΗΣ.

106-107

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος εκδότης : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ἀνδροκλέους 2, Λευκωσία.

Ἐτησίαι συνδρομῆ	£ 1,500 μίλς
Ἐτησίαι συνδρομῆ διὰ βιβλιοθήκες, σχολεῖα, ὀργανισμοὺς	£ 2,000 μίλς
Ἐτησίαι συνδρομῆ ἐξωτερικοῦ	£ 2,500 μίλς
Τιμὴ τεύχους	£ 0,150 μίλς

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισὲ καὶ φωτογραφίαι ἐπιστρέφονται.
Τὰ ἀνάτυπα πληρώνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΜΟΝΤΗ: Ἐφτά ποιήματα στὸ κυπριακὸ ἰδίωμα	σ. 327
★ : Γ. Παπαχαραλάμπους	328
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ὁ Γεώργιος Παπαχαραλάμπους καὶ οἱ λαογραφικὲς ἐργασίαι του (ὀμιλία)	329
Π. ΔΡΟΤΣΙΩΤΗ: Δεκαπεντάβουστο (ποίημα)	332
Η. ΛΑΜΠΙΡΗ: Πάσχα στὸ Λεμονόδασος (ἐντύπωση)	333
Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Γυρισμὸς στὴν Αἴτεια (ποίημα)	337
Β. ΛΑΥΑΓΝΙΝΙ: Πανόραμα τῆς νεώτερης ποιήσεως (μελέτη)	338
ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΥ (μετ. Ν. Σπάνια): Σονέττο (ποίημα)	345
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Νέα καλλιγράμματα	346
★ : Πρόγραμμα τοῦ «Συμποσίου Λαογραφίας»	350
Κ. ΧΑΤΖΗ-ΙΩΑΝΝΟΥ: Πτυχῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ	351
ΧΡ. ΚΟΛΙΟΥ: Τρία ἐπιγράμματα	353
Κ. ΠΛΑΒΑΚΗ: Λαογραφικὰ στοιχεῖα στὰ ποιήματα τοῦ Λιπέρτη	354
Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ: Δυὸ ποιήματα	363
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Πρόσφατες λαογραφικὲς ἐκδόσεις τῆς Κύπρου	364
Α. ΧΡΥΣΤΟΦΙΔΗ: Τὰ ὄνειρα (ποίημα)	368
Α. ΧΡΥΣΤΟΦΙΔΗ: Τὸ ΡΙΚ καὶ ἡ λαογραφία	369
Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ: Ἐρωτικὸ (ποίημα)	369
Α. ΠΕΡΙΔΟΥ: Περιγραφή τύπων κυπριακῆς κατοικίας	370
ΧΡ. ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗ: Ἐπιτάφια (ποίημα)	372
Κ. ΓΙΑΚΟΥΛΗΣ: Ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Χατζηγιάννου	373
Α. ΡΟΤΣΟΤΝΙΔΗ: Ἐθιμὰ τινὰ ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἀθροωπίνης ζωῆς ἐν Κύπρῳ	378
Π. ΦΛΩΜΟΥ: Ἐσπερινὸς (ποίημα)	381
Α. ΠΑΝΑΡΕΤΟΥ: Ἡ παλοῦρα τῆς Ἁγίας Μαρίας καὶ τὸ μαῦρο φίδι	382
ΠΛΑΤΩΝΟΣ (μετ. Ν. Σπάνια): Ὕπνος ἐφήβου (ποίημα)	383
Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ: Ἐπιβίωσις ἀρχαίων ἐθιμῶν ἐν Κύπρῳ	384
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ: Τὸ κατασκευάσμα (σχόλιο)	385
Ν. ΚΛΗΡΙΔΗ: Ὁ Δεσπότης στὰ Πέρα τζαὶ στοὺς Ἀρχάτες	386
Ι. ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΥ: Ἐπανάληψη (ποίημα)	387
Ι. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ: Στιχογραφήματα κυπριακὰ ἐν χρῆσει κατὰ τὰ ἔτη 1848 καὶ 1851	388
Γ. ΑΜΙΣΙ (μετ. Φ. Δέλη): Ἰταρὸς ὁ ἀστροναύτης (ποίημα)	398
ΓΛ. ΒΙΟΛΑΡΗ: Μαγικὴ χαρακτήρες ἀπὸ κυπριακὸ γιαιροσόφι	399

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Ὁ Δῆμος Ἀμμοχώστου, Τὸ «Ραδιο-
πρόγραμμα», Τὸ τεύχος γιὰ τὸν κ. Γ. Παπαχαραλάμπους. — ΘΕΑΤΡΟ — Ν. Π α ν α γ ι ὴ
τ ο υ: Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα — Γ. Λ υ σ ι ὴ τ η: Δύσκολος. — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Κ.
Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Π. Πρεβελάκη «Παντέρμη Κρήτη».

Υπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθης.

Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεῖα ΖΑΒΑΛΛΗ, Λευκωσία - Κύπρος.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα : ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Θ'

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1969

ΑΡ. 106—107

ΕΦΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΙΔΙΩΜΑ

Τ Ο Φ Ε Ν Τ Ζ Α Ν Ι Ν

Νά μου τήμ πής τήν τύχημ μου;
Μάν ξμεινεμ μελλούμενον νά ζήσω.
Δικλῶ ποτζεϊ, δικλῶ ποδά, δικλῶ τζ' ἔν οὔλλα πίσω.
Οὔτε σημάδιμ μαλαῆς ἐμ πλάσκεται ὀμπρός μου.
"Ἄν εὔρης «δρόμομ μακρυνόν» ἔδ δρόμος τ' ἄλλου κόσμου.
"Ἄν ἐγ «καλή ἡ σόρτα μου»
τζ' εὔρης τζαί «πόρταν ἀνοιχτήν»
ἐννάν τοῦ τάφ' ἡ πόρτα μου.
Ἐμ μέ θωρεῖς μέ νά πκιαστῶ ἔχω μέ νά ὀρπίσω;
Ἐμ μέ θωρεῖς ἐπουκουπίστηκα
σάν τὸ φεντζάνιμ πού λαλεῖς νά πουκουπίσω;

Ο Π Ω Σ Σ Τ Ο Σ Κ Ο Λ Ε Ι Ο Ν

"Ο,τι τζαιροῖ τὸ φέρουσιν
ἐν ἔτσι πάντα ὅπως στὸ σκολεῖον:
Ξέρουν τοὺς μιάλους οἱ μισιοῖ
μὰ τοὺς μισιοὺς οἱ μιάλοι ἐν τοὺς ξέρουσιν.

Ε Τ Σ Ι Κ Α Ρ Κ Ι Α...

"Ἐτσι καρκιά νῆεγ καῆ ἡ σταλαμή,
ἀπού δικόν ὦς ξένον οἱ καμοῖ
ἐμ πάνω της κορδόνιμ μέ τὰ μαῦρα τους
τζ' ἀπού μισήν ὦς μιάλον,
πρὶν νά τὰ βκάλη γιὰ τὸν ἔναν νάσου την
φορεῖ τα γιὰ τὸν ἄλλον.

"Ε Ο'Ι ΠΑΛΕ ΤΖ' ΕΤΣΙ...

"Ε ὄι πάλε τζ' ἔτσι
τζ' ἔκαμές μας πρωῖμ - πρωῖσ σιερκάν.
"Ἐν τῆς κρεμμάλλας νά σιαστήσω,
νά γλιάσω τζαί νά σοῦ πατήσω
ἔτσά μιάμ μούττην τῆσ σαρκάν;

Α Γ Α Π Η

Λοαρκασμόμ με τήν ἀγάπημ με γυρεύκης
γιατί τωρά του 'νου τζαι τ' άλλου οὔ.
Ππέφτει ποδά, ππέφτει ποτζεί
σα τήμ ματσούκαν του στραου.

ΕΡΩΣ ΚΟΙΜΩΜΕΝΟΣ

(Για ένα άγαλμα του Κυπριακού Μουσείου)

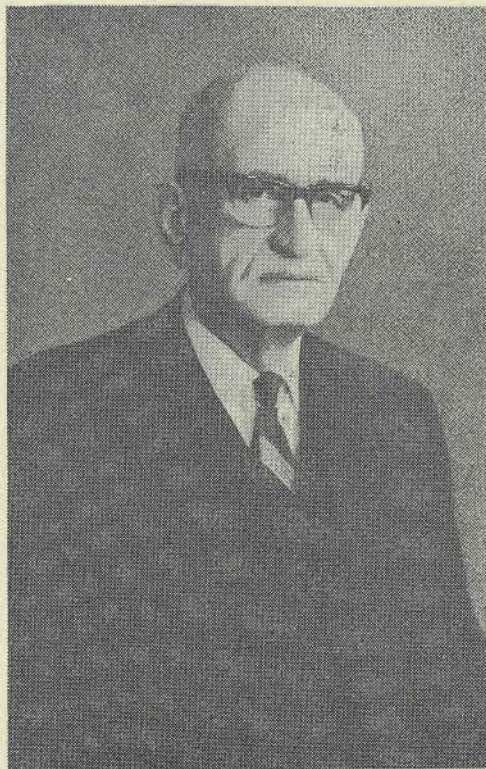
Ἄν ἔση ὕπνον ὁ λαός που κρέμμεται του φού του,
στάξημ πῶσ' στάξη ἐν ἔσει του λόου του
τζαι ὄϊ ὄ,τι τοὺς καπνίση νά πετάσσουσιν.
Ἄγκάθκια τογ καλά τζ' ἐννά τὰ δῆς
τ' ἀμματοσίνουρά του πῶς ταράσσουσιν.

ΠΡΟΣ ΚΥΠΡΙΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΤΗΝ

Ἐναμ μόνον ἀρώτημαν ἐν' ἀρωτήσω:
Εἶς ποττέ σου τζεφαλήν νά κόθκη πίσω;

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

- 1897 Γεννήθηκε στή Μπλιά (Ἀμμόχωστος).
- 1915 Τελείωσε τὸ Παγκύπριο Διδασκαλεῖο.
- 1915—1923 Ὑππρέτπσε ὡς δάσκαλος.
- 1927 Τελείωσε τὴ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- 1927—1929 Διευθυντὴς στὸ Γυμνάσιο Κερύκειας.
- 1929—1962 Ὑππρέτπσε ὡς καθηγητὴς, ὑποδιευθυντὴς καὶ γυμνασιάρχης στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο.
- 1936—1938 Μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν».
- 1933—1950 Αἰρετὸν μέλος τῆς Βιβλιοθήκης φανερωμένης.
- 1938 Γραμματεὺς τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν», μέλος τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐπιμελητῆς τῆς ὕλης τοῦ Δελτίου τῆς Ἐταιρείας.
- 1947—1962 Μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου».
- 1962—1967 Διευθυντὴς τοῦ «Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν».
- 1967 Ἐρευνητὴς στὸ «Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν».

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ

Είναι μεγάλη χαρά να σου δίνεται η ευκαιρία να μιλάς για το δάσκαλό σου, που του χρωστάς ένα μέρος από το «εὐ ζῆν». Το ἔργο του δασκάλου σου είναι ένα είδος κληρονομιάς σου. Δεν το κρίνεις· το αγαπάς και κοιτάξεις να το διαφυλάξεις. Ἀποτελεί για σένα τιμή και τίτλο πνευματικό. Προσωπικά για μένα ἔχει και μιὰ ξεχωριστή σημασία το ἔργο του δασκάλου μου γιατί ἀκολουθῶ τὴ γραμμὴ του και γιατί ὁ δημιουργός του, ὁ Γεώργιος Παπαχαράλαμπος, μ' ἔσπρωξε ν' ἀσχοληθῶ με τὴ δημόδη ἱατρικὴ κί' ἔνθερμα με ὑποστήριξε να μπῶ στὸν κύκλο τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Τοῦτο μοῦ κίνησε τὴ φιλοδοξία σὲ μιὰ μάλιστα πολὺ νεαρὴν ἡλικία, στὴν ἡλικία που χρειάζονται και οἱ τονώσεις κί' οἱ καθοδηγήσεις. Με τὰ λίγα που θὰ πῶ ἀσφαλῶς δὲν ξεφλῶ χρέος. Κάμνω ὅμως ἕνα καθῆκον ἕναντι ἑνὸς οὐσιαστικοῦ ἐργάτη τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης στὴν Κύπρο. Τὸ χρέος πρὸς τὸν δάσκαλο δὲν ἐξοφλεῖται ποτέ.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴ λαογραφία, τὴ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ βίου, ὑπῆρξε ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες και τὶς πρώτες σ' ἐμφάνιση μέριμνες τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων τῆς Κύπρου. Εἰδικῶς οἱ δασκάλοι, καθηγητὲς και γιατροί, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Νικόλαου Πολίτη, τοῦ Πατέρα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ξεχωριστὰ ἀσχολήθηκαν με τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτὸ κλάδο, ἔστω και σὰν ἀπλοὶ συλλέκτες και ἀνθολόγοι ὕλικου. Στὶς πρώτες ἰδίως δεκαετηρίδες τοῦ αἰῶνα μας, με τὸ κίνημα τῶν Ψυχάρη, Πολίτη και Παλαμᾶ, που ξεκίνησε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, οἱ λαογραφικὲς ἀπασχολήσεις στὴν Ἑλλάδα ἔδωσαν ἕνα νέο τόνο στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ. Ὁ Ἕλληνας στρεφόταν πρὸς τὸ βαθύτερό του ἑαυτό, μελετοῦσε τὶς ἐκδηλώσεις του και τὶς σύγκρινε κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Πολίτη με τὴν ἀρχαία του παράδοση, ἀναζητῶντας ἐπίμονα τὶς ὁμοιότητες. Ἀπὸ τούτη τὴν κίνηση ξεπήδησε ἡ ἡθογραφία, που βασικὰ ἐπηρέασε τὸ διήγημα, δημιουργῶντας τὸ ἡθογραφικὸ του εἶδος.

Ὅσοι Κύπριοι σπουδάζανε στὴν Ἀθήνα μεταφέρανε τούτη τὴν ἀγάπη πρὸς τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ και στὴν Κύπρο. Με τὴ σειρά τους αὐτοὶ τὴ μετάδιδαν κυρίως στοὺς δασκάλους. Κί' ἔτσι ἔνωρις δημιουργήθηκε και στὴν Κύπρο ἡ λαογραφικὴ κίνηση. Ἡ σημασία τῆς κίνησης αὐτῆς φαίνεται κί' ὅλας ἀπὸ τὰ ἐξῆς: τὸ πρῶτο ἐπιστημονικοῦ τύπου και ἐπιδιώξεων περιοδικὸ που εἶχε τὸν τίτλο «Κύπρος», ἦταν λαογραφικὸν περιοδικό. Τὸ εἶχε ἐκδώσει ὁ Ἰ. Χατζηϊωάννου τὸ 1911 στὴ Λάρνακα. Κυκλοφόρησαν μόνο ἕξι τεύχη του. Ἀλλὰ και τὰ «Κυπριακὰ Χρονικά», που ἐκδίδοντα στὴ Λάρνακα και Λεμεσό σὰν ἐπιστημονικὸν περιοδικό, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνᾶ και τὸ γιατρὸ Νεοκλῆ Κυριαξῆ, ἀφιέρωναν τὶς περισσότερες σελίδες τους στὴν Κυπριακὴ λαογραφία. Σὲ τοῦτο μάλιστα τὸ περιοδικὸ δημοσιεύσανε τὰ πρῶτα ἀποθησαυρισμάτα τους και τὶς πρώτες ἐργασίες τους ὅσοι ἀργότερα διακριθῆκανε στὸν κλάδο.

Ὁ Γεώργιος Παπαχαράλαμπος ἀπὸ τοὺς πρώτους δέχτηκε τὸ μήνυμα τῆς λαογραφίας. Κατάγεται ἀπὸ τὴ Μηλιά τῆς Μεσαορίας κοντὰ στὸ Πραστιεὺ και τὸ Λευκόνοικο, ὅπου ἀρκετὸ λαογραφικὸ ὕλικὸ διασώζόταν στα παλιὰ χρόνια· ἀλλὰ και στα σημερινὰ ἀκόμα μπορείς νὰ συναντήσης ἐκεῖ ἐνδιαφέροντα δείγματα λαϊκῆς τέχνης. Τελείωσε τὸ Παγκύπριο Διδασκαλεῖο και δούλεψε δάσκαλος στὴν περιοχὴ του. Τοῦτο τὸν ἔφερε σὲ στενότερη ἐπαφὴ με τὸν χωρικό. Ἀργότερα πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου σπούδασε φιλολογία. Ἡ ἐπαφὴ του ἐκεῖ με τοὺς ἐπιστήμονες τοῦ λαογραφικοῦ κλάδου, τοῦ τονῶσανε τὴν κλίση και τὴ διάθεση ν' ἀσχοληθῆ με τὰ λαϊκὰ δημιουργήματα. Γυρίζοντας στὴν Κύπρο ἄρχισε πιὸ συστηματικὰ τὸ μάζεμα τοῦ ὕλικου. Με τὴν ἴδρυση τῆς «Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» που τῆς εἶναι σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γραμματέας και ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς στυλοβάτες, ἄρχισε και ἡ μεγαλύτερή του δράση, πάνω σὲ σχέδιο και με στόχο τὴν ἀφύπνιση και δημιουργία λαογρα-

φικῶν ἐνδιαφερόντων σὲ πολλούς, προπαντὸς σὲ νέους ἐπιστήμονες.

Οἱ τόμοι τοῦ «Δελτίου τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» περιέχουν ἀρκετὲς δημοσιεύσεις του. Ἄλλὰ καὶ τὸ Μουσεῖο Λαϊκῆς Τέχνης τῆς ἰδίας Ἑταιρείας τοῦ ὀφείλει πολλά, γιατί μαζί μὲ τὸν πρόεδρο τῆς Ἑταιρείας δρ. Κωνσταντῖνον Σπυριδάκι συλλάβανε τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ἰδρυσὴ του καὶ καταστρώσανε τὰ σχέδια. Τὰ πρῶτα μάλιστα χρόνια, ἀλλὰ καὶ πῶς ὕστερα, ὁ Παπαχαραλάμπος γύριζε τὰ χωριά μαζεύοντας μὲ συνεργασία ἄλλων μελῶν τῆς Ἑταιρείας γνήσιον ὕλικὸ γιὰ ἐμπλουτισμὸ τοῦ Μουσείου. Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀναλαμβάνοντας τὴ διεύθυνση τοῦ «Κέντρου Κυπριολογικῶν Ἐρευνῶν», ἀποδελτίωσε, ὅ,τι λαογραφικὸ γράφτηκε ἀπὸ Κυπρίους καὶ ξένους γιὰ τὴν Κύπρο καὶ τὸ τακτοποίησε σὲ σχετικὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἡ «Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν» θέλησε νὰ συνδεθῆ μὲ διεθνεῖς ὀργανισμοὺς διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων, ὁ Παπαχαραλάμπος διορίστηκε ἀπὸ τὸ διοικητικὸ συμβούλιον πρόεδρος τῆς «Λαογραφικῆς Ἐπιτροπῆς».

Ὁ Γεώργιος Παπαχαραλάμπος κατὰ τὴν ἐξέταση τοῦ λαϊκοῦ μας πλοῦτου ἀκολουθεῖ τὶς ἀπόψεις καὶ τὸ δρόμο πὸν χάραξε ὁ Νικόλαος Πολίτης. Κοιτάζει ὅπως καὶ ἐκεῖνος νὰ βρῆ ὁμοιότητες καὶ ταυτότητες μὲ τὴ μυθολογία, ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ γραμμὴ αὐτῆ τῆς ἔρευνας ἔχει βασικὸ σκοπὸ ν' ἀποδείξη τὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ὡς τὰ σημερινὰ χρόνια χωρὶς καμμιὰ διακοπὴ. Τὸ ἔθνικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἀποψῆς αὐτῆς εἶναι ὀλοφάνερο. Ξεχωριστὰ σ' ἐμᾶς ἐδῶ στὴν Κύπρο ἡ γραμμὴ αὐτῆ ἰδιαίτερος μᾶς ἐξυπηρετοῦσε ἔθνικα. Πάνω στὴ γραμμὴ αὐτῆ βαδίσανε καὶ οἱ μαθητὲς του καὶ νομίζω πὸς ἀρκετὰ πρόσφερε ἡ ἀποψη αὐτή. Διγώτερο χρησιμοποίησε ὁ Παπαχαραλάμπος τὶς συγκρίσεις μὲ τὰ ὅμοια ἄλλων λαῶν, τὴ συγκριτικὴ δηλ. λαογραφία.

Μελέτες καὶ ἀποθησαυρίσματα τοῦ Γεωργίου Παπαχαραλάμπος δημοσιεύθηκαν στὰ περιοδικὰ «Κυπριακὰ Χρονικά», «Κυπριακὲς Σπουδές», «Κυπριακὰ Γράμματα», «Ἑλληνικὴ Κύπρο», «Φιλολογικὴ Κύπρο», «Πνευματικὴ Κύπρο», «Κροίκον» καὶ «Λαογραφία». Τελευταῖα κυκλοφόρησε δύο ἀξιόλογα βιβλία μὲ τίτλο «Κυπριακὰ ἦθη καὶ ἔθιμα» (1965) καὶ «Ἡ Κυπριακὴ οἰκία» (1968).

Ἀναφέρω ἐδῶ μερικὲς μελέτες του γιὰ νὰ φανοῦν καὶ τὰ θέματα πὸν ξεχωριστὰ τὸν ἐλκύουν: Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεσπομονίες τῶν Κυπρίων, ἔθιμα τοῦ θερισμοῦ, παραδόσεις διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας καὶ Ἀμμοχώστου, Ἀρχαῖα παίγνια παρὰ τοῖς σημερινοῖς Κυπρίους, Ὀμηρικὰ λέξεις ἐν Κύπρῳ, Ἀπὸ τὰ ἐν Κύπρῳ ἀρχαῖα ἔθιμα, Κυπριακὰ ἐργατικὰ τραγοῦδια, Ἡ συκὴ εἰς τὴν Κυπριακὴν Λαογραφίαν, Ἐπιρροήματα ἐξ ὀνομάτων ζῶων εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, Ἡ ἑορτὴ τοῦ Κατακλυσμοῦ, Ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν Κύπρον, Acritic and Homeric Poetry καὶ ἄλλα πολλά.

Ὁ ἀναφεροθῶ σύντομα σὲ μερικὲς ἀπόψεις τοῦ Παπαχαραλάμπος. Τὰ ὀμηρικὰ ἔπη τὰ θεωρεῖ λαϊκὰ δημιουργήματα πὸν Ὀμηρος μάζεψε καὶ σύνθεσε σ' ἓνα μακρόπνοο ποίημα. Τὴν ἀποψη αὐτῆ ὁ Παπαχαραλάμπος βασίζει πάνω στὴν ὅμοια πορεία, πὸν ἀκολουθήθηκε στ' ἀκριτικὰ ἔπη, ἰδιαίτερα σ' ἐκεῖνα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Σημαντικὴ σημασία ἔχει μιὰ ἄλλη παραδοχὴ τοῦ Παπαχαραλάμπος σχετικὰ μὲ τὴν ἐρμηνεία πολλῶν σκοτεινῶν σημείων. Πολλὰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὶς παραδόσεις μας ἀν ἀνατρέξουμε στὸ Βυζάντιο, προπαντὸς στὰ χρόνια τῆς εἰκονομαχίας πὸν τόσο ἐπηρεάσεν τὴν Κύπρο. Π.χ. γιὰ τὸν Ἅγιον Ἰλαρίωνα τοῦ ὀμώνυμου φρουρίου ὑπῆρχαν οἱ εἰκασίες πὸς εἶναι ἅγιος τοῦ 4ου αἰῶνα ἢ τοῦ 13ου αἰῶνα. Ὁ Παπαχαραλάμπος, μὲ βάση τὸ ρυθμὸ τοῦ ναοῦ, καθορίζει ὡς Ἅγιος Ἰλαρίωνα τὸν εἰκονολάτρη ἡγούμενο τῆς Μονῆς Πλακατῆς (κοντὰ στὴν Προύσα), πὸν καταδιώχθηκε ἀπὸ τοὺς εἰκονομάχους καὶ τιμήθηκε ἰδιαίτερος ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους τῶν εἰκονολάτρων. Ὁ Ἀντιφωνητὴς δὲν εἶναι ξεχωριστὸς ἅγιος, ἀλλὰ ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία αὐτῆ στὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πὸν ἦταν ἀναρτημένη στὴν Πύλη τοῦ Παλατίου. Πρῶτος ὁ Παπαχαραλάμπος εἰσηγήθηκε πὸς ἡ ἐπωνυμία διαφόρων εἰκόνων τῆς Παναγίας προέρχεται ἀπὸ φυτὰ, πὸν κάτω ἀπὸ αὐτὰ κρύβανε τὶς εἰκόνες στὰ χρόνια τῆς εἰκο-

νομαχίας. Π.χ. τοῦ Μαχαιρᾶ ἀπὸ τὸ φυτὸ μαχαιρόχορτο, Καρυδακιώτισσα ἀπὸ τὸ δένδρο καρυδιὰ κ.λ.π. Τελευταία ὑπόδειξε ὁ Παπαχαραλάμπους πὼς ὁ κύριος τύπος τῆς κυπριακῆς οἰκίας μὲ τὸν ἡλιακὸ, τὴ δίχωρη καὶ τὸ σῶσιπο στὸ πίσω μέρος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ τύπος τοῦ ἀρχαίου μεγάρου. Ἀλλὰ καὶ ὁ μῦθος τοῦ Μελεάγρου, πού δημοσίεψε ὁ Παπαχαραλάμπους, θεωρεῖται συμβολή, γιατί κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἰ. Κακριδῆ εἶναι ὁ μῦθος αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ ὑπάρχοντας σήμερα, πού πλησιάζουν καταπληκτικὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ὁμώνυμο μῦθο. Καὶ πολλὰ ἄλλα ἐτυμολογικὰ κλπ. Δυὸ τελευταῖες ὁμως ἐργασίες τοῦ Γ. Παπαχαραλάμπους, «Τὰ Κυπριακὰ ἦθη καὶ ἔθιμα» καὶ «Ἡ κυπριακὴ οἰκία», δίνουν σὲ σύνολα συμπυκνωμένες τίς ἀπόψεις του καὶ ταυτοχρόνως ἀνοίγουν θέματα στὸ νέο λαογράφο γιὰ περισσότερη ἔρευνα. Στὴν πρώτη ἐργασία, πού ἔχει ἐκδόσει ἡ «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν», κατατάσσονται σὲ ἐνότητες μὲ πολλές παραπομπές διάφορα κεφάλαια τοῦ λαϊκοῦ πλοῦτου τῆς Κύπρου. Χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὕλικὸ πού προέρχεται ἀπὸ πολλές πηγές: ἀπὸ προσωπικὰ τοῦ συγγραφέα μαζέματα, ἀπὸ δημοσιεύσεις ἄλλων λαογράφων (σ' αὐτοὺς γίνεται σαφὴς παραπομπή) ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν διαφόρων λαογραφικῶν διαγωνισμῶν τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ «Κέντρου Ἐρευνῶν», πού ὁ ἴδιος κυρίως ἐπιμελήθηκε. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου δηλώνεται κ' ὅλας στὸν πρόλογο τοῦ συγγραφέα καὶ εἶναι ἐκεῖνη πού ὑπόδειξε ὁ Νικόλαος Πολίτης. Κεφάλαια τοῦ βιβλίου εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἀρχαῖα παιγνίδια, Γέννησις, Γάμος, Ταφή, Ἔθιμα ἐορτῶν, Γεωργικὰ Ἔθιμα, Λαογραφία μῆνῶν, Διάφορες προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειες, Λατρευτικὰ τραγούδια. Τούτα συνοδεύουν ἡ εἰσαγωγή, τὸ λεξιλόγιο, ὁ πίνακας ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Στὸ τέλος δημοσιεύεται ἡ μουσικὴ τῶν λατρευτικῶν κατὰ καταγραφή τοῦ Κώστα Ἰωαννίδη. Ἀσφαλῶς τὸ βιβλίον δὲν εἶναι οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι, ἕνα ὀλοκληρωμένο σῶμα πάνω στὸ θέμα αὐτό. Τελικὴ ἔκδοσις μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο μὲ συνεργασία πολλῶν λαογράφων καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλῶν χρόνων ἀποθησαύριση καὶ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ πάμπολλου ὕλικου. Ὡστόσο οἱ νύξεις δίνονται, ἡ ἐθνικὴ γραμμὴ ὑπενθυμίζεται καὶ συχνὰ ὑπερτονίζεται.

Τὸ δεύτερο βιβλίον τοῦ Παπαχαραλάμπους «Ἡ Κυπριακὴ οἰκία» εἶναι μιὰ μονογραφία γιὰ τὸ κυπριακὸ λαϊκὸ σπίτι. Στὴ μονογραφία αὐτὴ ὑπερισχύει ὁ καθαρὰ λαογραφικὸς χαρακτήρας. Καταγράφονται οἱ ὀνομασίες ὅλων ὧσων ἀφοροῦν τὸ σπίτι. Δὲν παραλείπονται οἱ φράσεις, πού ἔχουν κέντρο τὸ σπίτι σὰν ἰδιωματισμοί, παροιματικὲς φράσεις. Γίνεται καὶ κάποια προσπάθεια γιὰ ἀρχιτεκτονικοὺς καθορισμοὺς, ἀλλὰ πάλιν ὑπερισχύει ὁ περιγραφικὸς λαογραφικὸς τύπος. Ἀσφαλῶς ἡ μονογραφία θὰ ἦταν ὀλοκληρωμένη ἂν συνεργάζοταν κ' ἕνας ἀρχιτέκτονας. Αὐτὸς θᾶβλεπε τὸ κυπριακὸ σπίτι καὶ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλευρά. Πάντως ἀπὸ καθαρὰ λαογραφικὴν ἄποψη ἡ μονογραφία αὐτὴ ἱκανοποιεῖ. Ἀπὸ τὴ συγγραφικὴν ἄποψη πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑπόδειγμα σαφήνειας καὶ ἀπλότητος. Καὶ δείχνει πὼς τὸ κυπριακὸ σπίτι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἀρχαῖο μέγαρο μὲ ἐλάχιστες τροποποιήσεις ἀπὸ βυζαντινὰ πρότυπα καὶ τοῦτο μᾶλλον σ' ἐπουσιώδη σημεῖα. Ἡ μονογραφία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ ἀρ. 2 δημοσίευμα τοῦ «Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν» καὶ προλογίζεται διαφωτιστικὰ ἀπὸ τὸ Θεόδωρο Παπαδόπουλλο μὲ τὸ καταποπιστικὸ του μελέτημα «Ἡ ἐθνογραφικὴ μελέτη τῆς κατοικίας».

Εὐφημες ἀναφορὲς στὸ λαογραφικὸν ἔργο τοῦ Παπαχαραλάμπους ἔγιναν ἀπὸ εἰδικούς σὰν τοὺς καθηγητὲς Ἰ. Κακριδῆ, Λουκάτο καὶ ἄλλους ὅπως κ' ἀπὸ λαογράφους (Ἀθηνᾶ Ταρσοῦλη κ.λ.π.). Συχνὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Παπαχαραλάμπους στὸ κεφάλαιο κυπριακῆς λαογραφίας τόσο ἀπὸ τοὺς Κυπρίους, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς μὴ Κυπρίους. Χωρὶς ὑπερβολὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους συγλοβάτες τῆς λαογραφίας στὴν Κύπρο, τόσο μὲ τὸ ἔργο του ὅσο καὶ μὲ τίς προσπάθειές του νὰ διαδοθῆ τὸ «λαογραφικὸ πάθος».

Κι' ὁμως τὰ ἐμπόδια δὲν ἔλειψαν. Ἡ ὑπερπλήθησις τῶν ἐμποδίων αὐτῶν συχνὰ δείχνει τὴν ἀντοχὴ σου, τὸ φρόνημά σου, τὴ δύναμή σου. Δυστυχῶς στὰ μικρὰ ἐπαρχιώτικα μέρη κυριαρχοῦν οἱ μικροφυχίες καὶ τὰ μικροσμφέροντα, τὰ πολὺ ἀνόητα. Κι' ὁ Παπαχαρα-

λάμπους, όπως και πολλοί άλλοι που θέλησαν να προπορευθούν στην εποχή τους, συνάντησε εμπόδια και κατατρεγμούς. "Όταν πρωτοδημοσίεψε στο περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα» το μύθο του Μελεάγρου και σημείωσε πως του δόθηκε το παραμύθι αυτό από μαθήτρια, η εφημερίδα «Φωνή τής Κύπρου» ξεσπάθωσε με δίστηλο άρθρο έναντιόν του και καλούσε τήν 'Εφορεία να ζητήσει από αυτόν να δηλώσει πόσο χρόνο ξοδεύει στο σχολείο για παραμυθοληψία.

'Ο Γεώργιος Παπαχαράλμπους έχει και μιὰ άλλη πτυχή, τήν εκπαιδευτική. "Αρχισε σάν δάσκαλος, έγινε καθηγητής τής φιλολογίας στά γυμνάσια, χρημάτισε υποδιευθυντής και πριν αποστρατευθῆ διηύθυνε τό Παγκύπριο Γυμνάσιο. 'Από όλους τούς μαθητές του όμολογείται πως πολλά του όφείλουν. Είχε ένα άπλό σύστημα διδασκαλίας, που άπόδιδε όμως πολλούς καρπούς. "Αρχιζε πάντοτε από τά βασικά και προχωρούσε με περίσκεψη στά δυσκολότερα, χωρίς ν' αφήνει κενά. Δέ μακρυγορούσε σε λόγους και προτάσεις χωρίς σημασία, δέ ρητόρευε για να εκπλήξει με τό ύφος, δέν έκανε επίδειξη γνώσεων και σοφίας, που τόσο απομακρύνει τό μαθητή. 'Απόδιδε τή μέθοδό του στο ότι δούλεψε σά δάσκαλος. 'Η συναναστροφή του με τό μικρό παιδί τόν δίδαξε πως να εισχωρη σιγά-σιγά και να έλέγχει τήν πρόοδο τών μαθητών του. 'Η εκπαιδευτική ατμή ικανότητά του προσέχτηκε άπ' τούς υπεύθυνους, γι' αυτό κάθε φορά που ένα τμήμα ύστερούσε, άποστελλόταν ό Παπαχαράλμπους για' να τό διορθώσει. Τιμητικό βέβαια αυτό, αλλά και άκετά κουραστικό. Δυστυχώς ή τιμή κ' ή εύσυνειδησία πληρώνονται άκριβά σε χρόνια ζωής και σε χυμούς ψυχής.

Δέν έχουν μεγάλη σημασία οι άναγνωρίσεις με τίμπανα και σάλπιγγες. "Εχουμε παραθεσῆ τις διάφορες τιμηάνορουσίες. Για τόν πνευματικόν άνθρωπον ή άναγνώριση πρέπει πρώτα' άπ' όλα να πηγάζη από τόν έαυτό του, ως ικανοποίηση τής έπιστημονικής του συνείδησης. 'Ανεξαρτήτως όλων αυτών είναι άδιαμφισβήτητο πως οι μαθητές του Γεώργιου Παπαχαράλμπους, τόσο οι του σχολείου όσο και οι τής λαογραφίας, τόν σέβονται και τόν άναγνωρίζουν. Κι' άκόμα περιμένουμε άπ' τά χέρια του κ' άλλο ξεγο.

ΚΤΙΠΡΟΣ ΧΡΤΣΑΝΘΗΣ

('Όμιλία που δόθηκε σε ειδική γιορταστική συγκέντρωση στις 17 'Οκτωβρίου 1968).

ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΒΓΟΥΣΤΟ

Δεκαπεντάβγουστο σωστό
παίρνουν κερὶ λαμπαδιστό
στη χάρη της ν' ανάφουν
ν' ανάφουν και να κλάφουν.

Προσμένουν τὸν καλὸ ν' ἄρθει
κι' ἄς ἔχει αὐτὸς καιρὸ χανθεὶ
τοῦ κόσμου σὲ μιὰν ἄκρη
τί να ὠφελεῖ τὸ δάκρυ;

Δεκαπεντάβγουστο σωστό
φωμὶ σαράτι και ζεστό
τὰ σύμπαντα ἡμερεύουν
κι' οἱ νιὲς καλοκαιρεύουν

Δεκαπεντάβγουστο σωστό
θέλω γλυκὰ ν' ἀφουγκραστῶ
τὴ μακρυνὴ φλογέρα
καθὼς θὰ σβῆνει ἡ μέρα

Τὰ χρόνια μου τὰ παιδικὰ
μοῦ παίρνουν τὰ συλλογικά...
μήπως τολμῶ νὰ ἐλπίσω
πὼς θὰ γυρίσουν πίσω;

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ Ν. ΔΡΟΥΣΙΩΤΗΣ

ΠΑΣΧΑ ΣΤΟ ΛΕΜΟΝΟΔΑΣΟΣ

Δέν ήταν ό ρυθμός τής εποχής πού μ' έκανε ν' ακολουθήσω τήν έξοδο. Μέσα σέ τούτη τήν ομαδική μετακίνηση πού όλα θαρρείς και όδηγούν στό ίδιο τέμα, τήν αναζήτηση δηλαδή τής φυλής από τόν ίδιο μας τόν έαυτό, ήταν μιá άκατανίκητη ψυχική ανάγκη πού μ' έκανε ν' άποφασίσω τήν άπόδραση. Καί δέν ήταν ή έξοδος πού όδηγει από τούς ίδιους δρόμους στα ίδια μέρη, εκεί πού οι άνθρωποι συναπαντιούνται για νά διαπιστώσουνε τό πόσο λίγο ξέφυγαν από κείνα πού επιθυμούσαν ν' αφήσουν μακριά τους. ΈΗ δικιά μου ήταν μιá ήρεμη, άποφασιστική έξοδος πού όδηγούσε στήν περισυλλογή, εκεί πού ό άνθρωπος μπορεί νά μείνει αντίκρου στόν έαυτό του και μπορεί ακόμα νά όνειρευτεί.

Μέρες πριν είχα άρχισει τήν προετοιμασία. Μιá ήμερη, ξεστή χαρά με συνέπαιρνε καθώς έβαζα τ' άπαραίτητα μέσα στους σάκκους. Έτσι, όταν μπήκα στό καράβι και κάθισα στή συνθησιμένη μου θέση δίπλα στό παράθυρο, λιγομίλητη σαν με κόπο άποσπασμένη από τόν ύπνο, ή έτοιμασία είχε συντελεστεί. ΈΙσως κανένας άπ' αυτούς πού με τριγύριζαν νά μή μπορούσε νά καταλάβει πώς ήτανε δυνατό νά κάθουμι άσάλευτη τόσην ώρα, με τό βλέμμα άκουμπημένο στή φωτεινή γαλάζια θάλασσα. Γύρω μου θορυβούσαν, έπαιζαν χαρτιά, πηγαινόερχονταν άσταμάτητα. Ό ήλιος ανέβαινε όλοένα, τά παιδιά βαριόνταν. Έγώ δέν ήθελα νά σκοτώσω τήν ώρα, δε βιαζόμουμι νά φτάσω. Τό τέμα δέν είχε για μένα καμμιά σημασία. Τό ταξίδι ήταν τέμα κι άρχή. Έτανε κεινο πού όλοι λαχταρούμε σέ μέρες πού μās φαίνονται άβάσταχτες και γώ τό Έξερα και τό κρατούσα, ή κάθε στιγμή του πολύτιμο δώρο. Γιατί οι άνθρωποι βιάζονται τόσο πολύ νά φτάσουν σ' ένα τέμα; Έγώ δε βιαζόμουμι. Κι' άς ήξερα πώς στό τέμα του θηλασιστου δρόμου βρίσκονταν τά καλοκαίρια με τό θαμπωτικό φώς, τά τριζόνια κι οι γλάροι, οι μικροί βραχώδικοι κόλποι, οι λεμονιές οι φορτωμένες καρπό, οι άσημένιες έλιές, τό σπιτάκι πού περιέμενε.

Βρισκόταν τό νησί, ξεστασιά τής καρδιάς μου.

***

Λέω τό νησί από συνήθεια. Έκει άποθιβαζόμαστε. Τά καφενεία είναι όμορφα διαταγμένα στό μακρος τής παραλίας, μυρίζει ξεστό ψωμί και θαλασσινή άρμύρα. Οι άνθρωποι με καλημερίζουν. Είναι τό νησί μου. Έξέρω τήν κάθε γωνιά του, τ' άνηφορικά του καλντερίμια, τίς φρεσκοασβεστομαμένες αυλές του με τά φούλια και τίς πρασινάδες, τούς ανθρώπους του.

Όμως έγώ δέν κατοικώ στό νησί. Αντίκρου άπλώνεται ή ήμερη παραλία του Γαλατά, με τίς βάρκες νά πηγαινόερχονται και ν' άράζουν στ' άβαθα νερά της. Πιό πέρα, άπ' τό γαλάζιο φόντο τ' ούρανού, ξεκόθουν τά βουνά, θολά μέσα στό πολύ φώς, πράσινα, πλουμισμένα με σκόρπους καφετιούς λεκέδες, κατάστικτους με πράσινες κηλίδες. Τό πράσινο δέν είναι όμοιόχρωμο. Έδώ και κει τά κυπαρίσια ύψώνουν τό λυγρό σκουροπράσινο άνάστημά τους. Έξεχωρίζουν οι άσπρες φόρμες μικρών σπιτιών. Τό τσιμεντένιο μπράτσο πού άπλώνεται μέσα στή θάλασσα. Κι ό,τι δέν φαίνεται τό φέρνεις μπροστά σου με τή φαντασία, όπως τό όμορφο βουδό παλιμαρόπουλο πού, καθισμένο στήν άσπηρη του βάρκα, πουλá γαρίδες για δόλωμα. Τά τενεκέδκια κρέμονται μέσα στό νερό, για νά κρατάνε τό δόλωμα φρέσκο, τό άγόρι δίπλα μου λογαριάζει σαν πόσο νά του χρειάζεται για τό αυριανό ψάρεμα.

Για νά πās στό σίπι ύπάρχουνε δυό δρόμοι. ΈΗ νά περάσεις άπέναντι κι από κει με αυτοκίνητο ή αν τό άντέχεις και με τά πόδια ακόμα, νά πάρεις τό δρόμο κ' άνάμεσα από έλιές, πεύκα, λυγαριές και λεμονιές νά φτάσεις, ή με τή βάρκα ν' άρμενίσεις ίσαμε νά δεις τό σπιτάκι νά σε καλωσορίζει. ΈΗ μέρα ήταν όμορφη, διαλέξαμε τό δεύτερο δρόμο.

«Όνειρο άπίστευτο ή λιόχαρη μέρα», άκοϋς τόν ποιητή νά τραγουδά. Καί γώ, μαζί με κείνον, συλλογίζουμι πώς αν κανείς δέν πήγε ποτέ στής χαράς τό νησί δέν με νοιάζει.

Λάμπει ο ήλιος. Ἡ θάλασσα ἀστράφτει, λές κι ὁ οὐρανὸς βρέχει πάνω τὶς χοντρές διαμαντένιες ψυχάλες. Τὰ παιδιὰ ἔχουν μεγάλα ἔκθαμβά μάτια, ἡ καρδιὰ ἀνοίγει καὶ γίνεται πὺ πλατειά. Γίνεται ἱκανὴ νὰ μὴ νοιώθει τὸ βάρος ἀπὸ τὶς καθημερινὲς μὲξέριες, σὰ θὰ γυρίσαμε πίσω ξέρω πὼς γιὰ μέρες ὅλα θὰ μοῦ φαίνονται πὺ λαφριά.

Ταξιδεύουμε. Ἄσπροι γλάροι ἀναπαύονται πάνω στὸ νερό, σὰ νούφαρα μέσα σὲ γαλάζια λίμνη. Τὸ Μπούρτζι φαίνεται μὲ τὰ γκρεμισμένα τειχὰ του. Ἐνα κοπάδι ρόδινα γουρουνόπουλα βγαίνει μέσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα καὶ ροβολᾷ κατὰ τὴν θάλασσα. Κάργες ξεπετιοῦνται κρώζοντας. Κι εἶναι σὰν μέσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα νὰ ξεπηδαίει ἡ ζωὴ.

Τούτη ἡ θάλασσα ἡ ἡμερη, μὲ τὰ νησάκια της, μὲ τ' ἀγριοπερίστερα πὺ πτεροκοπάνε γύρω στὰ βράχια, γίνεται ξαφνικὰ σμαραγδένια. Τὴ θυμᾶσαι σὲ μέρες θυμοῦ. Τὰ κύματὰ της ὑψώνονται ἄγρια, χτυποῦνται πάνω στὰ βράχια, ἀνεβαίνουνε ἴσαμε τὸ δρόμο. Μιλᾶνε γιὰ τὸ βασιλῆά πὺ πνίγηκε σὲ τούτα τὰ ἴδια γελαστὰ νερά. Κανένας θρυλὸς δὲ γεννιέται ἂν δὲν εἶναι δεμένος μὲ τὴν πραγματικότητα. Κι ὁ θρυλὸς λέει πὼς ὁ βασιλιάς τῆς ἀρχαίας Τροϊζήνας ροβολώνοντας ἀπὸ τούτα τὰ δάση τῆς Ἀδέρας, κατέβηκε ἴσαμε τὴ θάλασσα, κυνηγώντας τὸ ἱερὸ ἐλάφι τῆς θεᾶς. Ὅμως τὸ γαλήνιο πέλαγο γίνηκε ξαφνικὰ ἄγριο, παρασέροντάς τον στὰ βάθη του. Καὶ τὶς μέρες πὺ τὸ Αἰγιοπελαγίτικο ἀγέρι ρυτιδώνει τὰ σμαραγδένια νερά, τὰ κύματὰκια, παίζοντας μὲ τὰ βότσαλα τοῦ κόλπου, τραγουδᾶνε τὴν ἱστορία τοῦ βασιλῆᾶ πὺ πνίγηκε σὲ τούτη τὴ θάλασσα, χαρίζοντάς της τ' ὄνομά του.

Εἶναι δύσκολο τὸ ξεμπαρκάρισμα. Πηδάμε πάνω στὶς γλυστερές ἐπιφάνειες. Τὰ χέρια δένονται σὲ ἄλυσιδα. Σιγὰ-σιγὰ, σὰν ὀρειθᾶτες, γαντζωνόμαστε πάνω στὰ βράχια, γλυστράμε κοντὰ στ' ἄλλα εἶναι καὶ ἡ πίστα, χυμένη σ' ὅλο τὸ μᾶκρος τῆς παραλίας. Οἱ σκάλες πὺ ἔχουμε σκάψει στὴ γῆ ἔχουνε καταστραφεῖ. Σιγὰ-σιγὰ. Βρισκόμαστε στὸ δρόμο. Κι ἀπὸ κεῖ μιὰ μικρὴ λουριδα ἰσόπεδης γῆς, πάλι ἀνεβαίνομε, ὅλο ἀνεβαίνομε, λίγα μέτρα κι ὅμως ἀγκαλιάζομε τὴν ἀπεραντωσύνη. Οὐρανὸς καὶ θάλασσα «καλῶς ἤλθατε», λέει τὸ μικρὸ ἄσπρο σπῖτι. Ἀνοίγει τὰ μάτια στὸ φῶς, ὁ ἀγέρας κι ὁ ἥλιος τὸ πλημμυρίζουν. Ἀνασαιῖνο βαθειά, Οὐρανὸς καὶ θάλασσα. Ἄσπροι γλάροι. Σιωπὴ. Κάπου κάπου μονάχα ὁ κρότος κάποιας μηχανῆς, τὸ γαύγισμα ἑνὸς σκαλιοῦ. Τὰ παιδιὰ τρέχουν, πρέπει νὰ προφτάσουν, οἱ μέρες εἶναι λίγες κι ἔχουν νὰ κάνουν τόσα πολλὰ!

Πίσω μας, τὸ λεμονοδάσος εἶναι γεμάτο χυμούς. Τὰ δένδρα γέρνουν ἀπὸ τὸ βάρος. Οἱ ἐλιές εἶναι πλυμένες, τὰ μούσιμουλα φουσκώνουν καὶ κτρινίζουν ἀνάμεσα στὰ μεγάλα, πλατειά φύλλα.

Θεέ μου, πόσο κοντὰ μας βρίσκεται τὸ ἀληθινὸ πρόσωπό σου!

**

Τὸ πρωτὶ ξυπνάμε νωρίς. Σὰν χάσεις τὸ πρωῖνὸ ξύπνημα ἔχεις χάσει τὴν μισή σου μέρα. Κι ἡ μέρα εἶναι καθάρια καὶ διάφανη, πέρα στὸ βάθος φαίνεται ὀλοκάθαρο τὸ Σὰν Τσιώρτζιο. Βάρκες περνᾶνε, κουνᾶμε ἄσπρα μαντήλια, ἄς εἶναι κι ἀγνωστοὶ τοῦτοι οἱ πρωῖνοι-ταξιδευτές, μᾶς ἀντιχαιροτοῦν.

Μέσα στὰ μάτια τῶν παιδιῶν ξυπνᾶ ἡ γαλάζια μέρα. Εἶναι λεύτερα. Ἀκριβὸ πασχολιάτικο δῶρο, κανένας περιορισμὸς μονάχα ἡ ὑπόσχεση. Πὼς δὲ θὰ κάνουν κατάχρηση αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας.

Τὰ κοιτάζω. Ὁ Χρῆστος εἶναι πὺ μεγάλο ἀγόρι, αὐτὸ συλλογίζομαι μὲ περηφάνεια μὰ καὶ μὲ κάποια θλίψη. Μπορεῖ ν' ἀκολουθᾷ τοὺς μεγάλους στὸ ψάρεμα τὶς ἀξήμερωτες καλοκαιριάτικες ὥρες. Ἐχει γευτεῖ τὴν ὁμορφιὰ ἀπὸ τὶς ρόδινες ἀνατολές. Οἱ βαρκάρηδες εἶναι φίλοι του, ξέρεي νὰ κουμαντᾶρει τὸ τιμόνι, ξέρει νὰ δολώνει τ' ἀγκίστρια καὶ νὰ φτιάχνει πετονιές.

Μιλᾷ γιὰ ὄλ' αὐτὰ στὴ μικρὴ Καρολίνα. Καὶ κείνη ἀνοίγει πελώρια τ' ἀγνά της μάτια καὶ τὸ λογαριάζει μεγάλο προνόμιο πὺ ὁ Χρῆστος τὴ φορτώνει μ' ὅλα τὰ σύνεργα τῆς

ψαριχῆς. Τὸν ἀκολουθᾷ πάντα, μὲ τὰ μακριὰ μαλλιά της, ν' ἀνεμίζουने στὴν κάθε κίνησή της, μὲ τὸ ψαράδικο παντελόνι της καὶ τὴν ἀσπρογάλαζα ριγωτὴ φανεῖλλα.

Παίρνω κι ἐγὼ τὸ δρόμο. Μονάχη. Μ' ἀρέσει νὰ περπατῶ πάνω σὲ τούτονε τὸ δρόμο καὶ νὰ στοχάζωμαι. Ἄρτιμο ὀνοματίζουने τὸ μέρος οἱ ντόπιοι, κόλπος τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι τὸ πραγματικό του ὄνομα. Ὁ κόλπος εἶναι ἀμμουδερός, στ' ἀκροθαλάσσι του φυτρώνουν βουῖρα καὶ καλαμιές. Σπιτόπουλα εἶναι χτισμένα πάνω στοὺς κάβους, σπιτόπουλα ἀνηφορίζουν ἴσαμε τὴν καρδιά τοῦ δάσους μὲ τὶς λεμονιές. Εἶναι πνιγμένα στὴν πρασινάδα. Στὰ μέσα τοῦ δάσους, σκαρφαλωμένο, ξεχωρίζει τὸ κέντρο.

Κοιτάζω στὰ χαμηλά. Τὰ παιδιὰ στέκονται πάνω στὰ βράχια. Κι ἄλλοι εἶναι σπαρμένοι ὀλοτρόγυρα, μὲ τὴν πετονιά στὸ χέρι. Εἶναι παράξενο τὸ πόσες ὥρες μπορούνε νὰ μείνουν κολλημένα πάνω στὸ βραχάκι τους τὰ παιδιὰ, αὐτὰ ποὺ δὲν μπορούνε νὰ σταθοῦνε πουθενά. Χαίρεσαι νὰ συλλογίζεσαι πόσο ἀνόδυνα διδάσκονται τὸ μάθημα τῆς ὑπομονῆς. Στέκονται κεῖ ἴσαμε τὴν ὥρα ποὺ τὰ κάτασπρα καράβια τῆς γραμμῆς περνᾶνε πίσω ἀπ' τὸ νησάκι, ξεμακραίνουν μαζί μὲ ἤχους μουσικῆς, χάνονται πίσω ἀπ' τὸ Τσελεβίνα. Γυρίζουने πίσω κοντὰ μεσημέρι. Δείχουने μὲ περηφάνεια τὴ συγκομιδὴ. Μικρὰ πετρόψαρα, μὲ πράξενα χρώματα καὶ πιὸ παράξενα ὀνόματα. Καὶ δὲν μπορείς νὰ μὴν τὰ ἐτοιμάσεις. Εἶναι ὁ κόπος τους.

Οὔτε ὁ Χρῆστος οὔτε ἡ Καρολίνα τρώνε τὰ ψάρια. Ὅμως μὲ τὴν πρώτη κουταλιά κοιτάζουने στὰ μάτια καὶ λένε πὼς ὠραιότερη σοῦπα δὲν ἔχουने φάει ξανά.

**

Σ' αὐτὸ τὸ μαγεμένο δάσος ποὺ μοσκοβολᾷ, ἐδῶ ποὺ ἡ πλούσια ἀνθοφορία μιᾷ κιάλας γιὰ μιὰ καινούργια γέννα, τὴν ἴδια ὥρα ποὺ οἱ χρυσοὶ καρποὶ τραγουδᾶνε τὸ μυστήριον ποὺ ἔχει συντελεστεῖ, χαίρεσαι νὰ περπατᾷς.

Ἀφήνωμε πίσω μας τὴ θάλασσα κι ἀνηφορίζουμε ἀπὸ τὰ ὑγρὰ μονοπάτια. Ὁ ἴσιος δρόμος ἔχει τελειώσει. Στὴν καμψή του, μπροστὰ στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Σεραφεῖμ, βρήκαμε τοὺς ἀγωγιάτες νὰ μᾶς περιμένουν μαζί μὲ τὰ ζῶα τους. Τὰ παιδιὰ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ταλαντεύονται πάνω στὰ ὑπομονετικά τετράποδα. Γελοῦν καὶ τραγουδᾶνε. Ἐγὼ ὀδοιπορῶ. Σὲ κάθε γύρισμα τοῦ δρόμου γυρίζω καὶ βλέπω τὴν θάλασσα, ὄλο πιὸ φωτεινὴ, ὄλο καὶ πιὸ πλατειά, μακρινὴ κι ἀπρόσιτη. Τὸ νερὸ κυλᾷ μέσα στὸ τιμεντένιο αὐλάκι, ἡ γῆ εἶναι καταπράσινη, ξυνίθρες κι ἄγρια χόρτα καὶ τριφύλλι τὴ στολίζουν. Κι οἱ λεμονιές. Μὲ μεστὰ σὰν ἀπὸ σάρκα φύλλα κρύθουने μέσα στὴν ἀγκαλιά τους τὰ σπῆτια ποὺ μαρτυροῦν ὄλη τὴν παλιὰ ἄνθηση τούτου τοῦ τόπου. Θλίβεσαι ν' ἀκοῦς πὼς ἡ πλούσια γῆς δὲν ἀμοίβη πιά τοὺς δουλευτάδες. Τὸ λεμόνι δὲν ἔχει τιμὴ, εἶναι ζήτημα ἂν πιάσουνε τὰ ἔξοδά τους, πολλοὶ λογαριάζουने νὰ πουλήσουνε τὰ λεμονοπερὶβόλα στοὺς πρωτεουσιάνοους ποὺ ὀνειρεύονται ἕναν τέτοιο τόπο ξεκούρασης.

Προχωρᾷμε ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὁ δρόμος εἶναι μακρὸς κι ἀνηφορικός. Ὁδηγᾷε στὸ κέντρο. Γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖς στὸ λεμονοδάσος καὶ νὰ μὴν ἐπισκεφθεῖς τούτῃ τὴ φιλόξενη γωνιά. Ταμπέλες μὲ τόξα στὴν ὑποδείχουने. «Πρὸς κέντρον Καρδάκι».

Τὸ κέντρο εἶναι ἕνα μεγάλο σκιερὸ πλάτωμα. Χαρίζει δροσιά καὶ μιὰ ζεστὴ φιλοξενία ποὺ παῖνε νὰ ἔναι μιὰ φιλόφρονη ὑποδοχὴ καταστηματαρχὴ σὲ πελάτη. Ὅλα εἶναι ἀπλά κι ἐγκάρδια. Ὁ γέρος μὲ τὸ λεβέντικο μουστάκι, ἡ μάννα μὲ τὴν ἄσπρη μαντήλα καὶ γύρω τους μελισσοῦδοὶ ἀπὸ γιοὺς καὶ θυγατέρες καὶ γαμπροὺς ποὺ σὲ περιποιοῦνται, προσφέρονας μαζί μὲ τὴν καλοψημένη ὀμελέττα καὶ τὴ ζεστασιά τῆς καρδιάς τους.

Τὸ νερὸ κυλάει μέσα στὴ γούρνα καθὼς κατεβαίνει ἀπὸ τὴν πηγὴ. Δροσίσεις τὸ ἰδρωμένο μέτωπο. Τὸ φρεσκοστῆμένο λεμόνι μοσκοβολᾷ. Δροσίσεις τὸ στεγνωμένο στόμα. Κι ἀποξημῶνεσαι καθὼς κάθεσαι σὲ τοῦτο τὸ μπαλκόνι τῶν θεῶν καὶ βλέπεις πέρα

μακριά τῆ θάλασσα, λουσιμένη στό μεσημεριάτικο φῶς, στολισμένη μὲ τὰ νησάκια τῆς, μιὰ θάλασσα πού νομίζεις πὼς ὁμοιά τῆς δὲν ἔχεις ἀπαντήσει ποτὲ καὶ πούθενά.

**

Σὲ τούτῃ τὴν ἀγαπημένη γῆς πρέπει πολὺ νὰ κατοικήσεις. Ν' ἀκούσεις μέσα σου νὰ ἤχοῦνε ἀναστάσιμες καμπάνες, νὰ προσκυνήσεις δλομόναχη στὰ ἐρημικά ξωκκλήσια. Πρέπει νὰ σεργιανίσεις στὶς πασχαλιάτικες μέρες καὶ τὰ καλοκαιριάτικα ἀπομεσήμερα, νὰ νοιώσεις τοὺς ἀνθρώπους, νὰ φᾶς μ' ἀγάπη τὸ σταρένιο ψωμί τους, νὰ χαϊδέψεις τὰ ζωντανὰ τους. Νὰ καθίσεις στὸ ταμιντένιο πεζούλι, νὰ πεις κρασί καὶ νὰ τραγουδήσεις. Τότε θὰ σοῦ μιλήσουνε γιὰ τίς μακριὲς μέρες τοῦ χειμῶνα τους καὶ γιὰ τὸ πόσο χαίρονται σὰ δοῦνε τὸ λυχναρί σου ν' ἀνάβει μέσα στὴν καλοκαιριάτικη νύχτα. Τότε θὰ γευτεῖς μ' ὅλη τὴν ψυχὴ σου τὴ νύχτα τῆς Ἀνάστασης.

Τὴ γιορτινὴ τούτῃ νύχτα τὴν περνᾶμε στὸ σπιτάκι. Ἡ κούραση μεγάλη, ὁ δρόμος γιὰ τὴν πὺλ κοντινὴ ἐκκλησιὰ μακρὺς. Ξαπλώνουμε νωρίς. Τὸ σπίτι εἶναι γεμάτο ἀνάσες, στὸ ἕνα δωμάτιο κοιμοῦνται οἱ ἄντρες, στὸ ἄλλο οἱ γυναῖκες μὲ τὰ παιδιά. Ἐγὼ δὲν κοιμοῦμαι. Μέσα στὴ νύχτα, μὲ ὀρθάνοιχα μάτια, ὀνειρεύομαι χιλιάδες ἀναστάσιμα κεράκια νὰ σελαγίζουνε στὸ βελουδένιο οὐρανό. Μὲ τὴ σκέψη ξαναπαίρνω τὸ δρόμο πὺλ ὀδηγεί στὸ ταπεινὸ ξωκκλήσι, ἐκεῖ πού τὴν ὥρα πού ἀνάβεις τὰ καντήλια, οἱ ἄγιοι δὲν στέκονται ἀπόμακροι παρὰ σκύβουνε κοντὰ σου μὲ ἀγάπη.

**

Οἱ μέρες κυλᾶνε σὰ νερό. Ὁμορφες μέρες. Τὸ Σάββατο ὅστερ' ἀπὸ τὸ Πάσχα γιορτάζει ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ. Ὁ ἀγοφύλακας συγυρίζει τὸ ἐκκλησιάκι, μᾶς χαιρετᾶ, πιστεύει λέει νὰ τιμήσουμε τὸν Ἅγιό μας.

Μικρὲς χωριάτικες ἐκκλησιᾶς πού κλείνετε μέσα σας τὸ νόημα τῆς πίστεως! Παίρνω τὸ δρόμο γιὰ τὴ χάρη Του. Καθὼς περνῶ ἀπ' τὸ καινούργιο χτήμα χαμογελῶ. Νὰ πωλήσουνε τὰ λεμονοπερίβολα λέει! Μὰ ἡ λεμονιά εἶναι μιὰ παράδοση σὲ τούτονε τὸν τόπο. Βλέπω τὸ χτήμα φρεσκοκαμμένο, περιποιημένο, μὲ τὰ πεζούλια του, μὲ τὴν πελώρια στέγνα του, μόχθος πολὺς. Πάνω στὰ πλατώματά του νεαρὲς καταπράσινες λεμονιᾶς στέλνουν μινύματα χαρᾶς.

Ἡ ἐκκλησιὰ εἶναι στολισμένη μὲ λεμονόφυλλα. Εἰσπνάζουν καθὼς περπατᾶς πάνω τους. Τὸ ἀγίασμα γίνεται στὸν περίβολο μὲ πλαίσιο τ' ἀνθισμένα δέντρα. Καὶ τὴν ὥρα πού ὅλοι μαζί ψέλνωμε τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» νοιώθω τὰ μάτια μου ὑγρὰ καὶ βλέπω τὸ ἴδιο ὕγρὸ πέπλο καὶ στὰ μάτια τῶν γύρω. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος βασανισμένος ἀπὸ τὴν ἀγωνία τῶν καιρῶν, προσδοκᾶ πάντα καὶ ἀγάλλεται μὲ μιὰν ἀνάσταση.

Τιμήσαμε τὸν Ἅγιό μας καὶ κείνος μᾶς ἀντάμειψε μὲ τὴ συγκίνηση. Σ' εὐχαριστοῦμε πού δόνησες τὴ στέγνα τῆς καρδιάς μας. Δέξου τὴ δέησή μας, Ἄγιε. Μέσα μας κουβαλᾶμε τὴ ματαοδοξία. Ὅμως ἐσὺ θὰ τὸ νοιώσες πὼς μέσα στὴν ἀπλὴ σου κατοικία νοιώσαμε ξαφνικὰ ταπεινοὶ καὶ ἀποθέσαμε εὐλαβικὰ τὴν προσφορὰ μας, ἐλάχιστο ἀντίδωρο στὸ μεγάλο δῶρο πού μᾶς χάρισες.

**

Ἡ μέρα τοῦ γυρισμοῦ. Τὸ καρᾶκι εἶναι γεμάτο. Μὲ κόπο βρίζομε μιὰ θέση νὰ βολευτοῦμε. Τὰ παιδιά εἶναι κουρασμένα ἀπὸ τὴν ὀρθοστασία τῆς ἀναμονῆς καὶ ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τῆς ἐπιβίβασης, ὅμως μέσα στὰ μάτια τους ταξιδεύουνε ἀκόμα βουνὰ καὶ θάλασσες. Ἡ Καρλίνα κάθετα στὴν καρέκλα τῆς. Εἶναι συγγοισμένη, τὰ μαλλιά τῆς τραβηγμένα κατὰ πίσω μὲ λαστιχένια γαλάζια κορδέλλα, ἀφήνουν λεύτερο τὸ πλατὺ τῆς μέτωπο. Στὸ χέρι τῆς κρατᾶ ἕνα κουτάκι γεμάτο κοχύλια. Ὁ Χρῆστος ἀναστενάζει.

—Πότε θὰ ῥθει τὸ καλοκαίρι, λέει.

Ναί, αγαπημένα. Είναι μιὰ ὁμορφη μακριὰ προσμονή. Κάθε χρόνο τὸ λογαριάζουμε ν' ἀλλάξουμε τόπο, νὰ δοῦμε κι ἄλλα, ἄγνωστα μέρη. Ὅμως ξαναγυρνᾶμε πάντα ἐκεῖ, σὰ νὰ γυρεύουμε νὰ συναντήσουμε τὴν ψυχὴ μας. Κάθε φορὰ ἀνακαλύπτουμε τὴ θάλασσα, τοὺς γλάρους, τὰ τρυφερὰ κυκλάμινα καὶ τὶς εὐαίσθητες ἀνεμώνες. Συγυρίζω τὸ σπιτάκι, ἀνάβω τὰ καντήλια στὰ ξωκκλήσια, μιῶ μὲ τοὺς ἀπλούς ἀνθρώπους καὶ γίνομαι καὶ ἴγώ ταπεινή. Ἐγώ, Ὀδυσσεύς τοῦ καιροῦ μας, πού πλανιέμαι κατάκοπη στοὺς δρόμους μιᾶς πολιτείας, τὸ χαίρομαι νὰ συλλογίζομαι πὼς κάπου πολὺ κοντὰ μὲ περιμένει ἡ Ἰθάκη μου.

ΗΡΩ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ - ΛΑΜΠΙΡΗ

ΓΤΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΠΕΙΡΙΑ

Στὸν Χαράλαμπο Μούσοο

—Μὴ περπατᾶτε στοὺς τοίχους τῶν ἐρειπίων.
 Είναι λίγες οἱ πέτρες, ἀν πέσουν κι' αὐτές, τί θὰ μείνῃ;
 Ξανάδαμε τὸ φύλακα γερασμένο, τὲς ἀδειανὲς στέρνες,
 μᾶς ἔδειξε καμαρόφρυδος πού βρῆκε τὴ χαλκῆ ἀγελάδα
 νὰ μηρυκάζῃ τὴ θλίψη τῶν χαμένων βασιλιάδων.
 Κυνηγημένη μᾶς ἔρχεται καὶ μᾶς φεύγει ἡ Ἄνοιξη.
 Μόλις προφταίνει ἡ χαρουπιὰ νὰ κρεμάσῃ τὰ πράσινα σκουλαρίκια τῆς
 κι' οἱ προαιωνιές τῆς ρίζες στὸν ὄχτο, σέλλα πετρωμένου ἀλόγου.
 Γύρω μας δέντρα καὶ θάμνα διόλου βασιλικά,
 σκίνα, μαννουδικιές, δωδώνιες, γαῖδουράγκαθα.
 Κι' οὔτε πού προλάδαμε νὰ κλάψουμε
 τὸν Ἀπρίλη πού πέταξε βιαστικός στὸ Μεραινάκι.
 Διαθαίνει ἡ Ρήγαινα στὸ βραδυνὸ σεργιάνι τῆς,
 μετρᾷ τὰ βήματά τῆς μὴν ἀγγίξῃ τὸ αἶμα πού λησμονήσαμε,
 πού τὸ σεβάστηκε ἡ βροχή, πού δὲν πάγωσε τὸ χιόνι.
 Τότε πού οἱ πευκῶνες τῆς Κύπρου
 ἀνέμισαν τὰ μαλλιά τους σὰν Ἀθανάσιοι Διάκοι,
 τὰ εἶδαμε εἰκόνες μόνο
 τὰ σώματά τους τὰ καρβουνιασμένα,
 γυμνά, πληγωμένα στὰ νεκροτομεῖα,
 μὲ τὰ μάτια τους ἀκόμα ἀνοιχτὰ
 πού δὲν τὰ κλείσανε στὸ θάνατο,
 δὲν τὰ κλείσανε σπὴν ἀστροφεγγιά,
 στοὺς χαλαζόπληκτους δρυμῶνες.
 Δὲ βάλανε ἀντίλιο ποτὲ γιατί εἶχανε τὰ χέρια φορτωμένα.
 Ἐὰ εἶδαμε ἀγάλματα πού σκόλισε τ' ὄνειρο
 πού δὲν τὰ φιλήσαμε, δὲν τὰ πλύναμε μὲ ροδόσταμο,
 μείνανε ἀχτένιστα τὰ μαλλιά τους
 καθὼς ἡ κόμη τῆς Δόξας.
 —Μὴ περπατᾶτε στοὺς τοίχους τῶν ἐρειπίων,
 θὰ σκοπιστοῦνε τὰ πόδια σας μ' αἶμα λησμονημένο.

Αἴπεια 16.5.1968

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ πολύχορδη λύρα τοῦ Κωσιῆ Παλαμᾶ ναοῦρισε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ στὶς πρῶτες δεκαετίες αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, συνοδεύοντάς τον στὴν περιπετειώδη πορεία του πρὸς τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐθνικῆς του ἐνότητος. Ἦσαν αὐτὸς ποὺ ἀνακάλεσε τὴ μεγάλη σκιά τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου — στὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιληᾶ» — καὶ παλιὰς δόξες θυζαντινῆς, κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων τοῦ 1912 καὶ 1913. Ὑστερα σόπασε, γιὰ νὰ ἐπιστρέφει στὴν «ἀσάλευτη ζωὴ» του, στὶς λυρικὰς διαχύσεις μιᾶς ψυχῆς ποὺ πάλαι στὶς καθημερινὰς συγκινήσεις, στὶς ἐπερβολὰς τῆς σκέψης, στὴ φωνὴ τῆς Ἱστορίας. Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου, οἱ καινούριες γενιὲς ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ κείνον, διασπαρμένους γιὰ νέες ἐμπειρίαι. Μόλα ταῦτα, ἐκεῖνος ἔδωσε στὴν Ἑλλάδα — σὶδ δρόμον ποὺ εἶχε δεῖξει ὁ Σολωμὸς — μιὰ ποίησιν μοντέρναν, ποὺ εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἤχῳ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὴ σκουριὰ τῆς καθαρῆς οὐσίας.

Στὸ ἀναμεταξὺν, ὕστερα ἀπὸ τὸ «δελφικὸ μῆνυμα», ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς, λαχιαρόντας νὰ ἐπικυρώσει τὶς αἰώνιες ἀξίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δεχόταν σὶδ ἀνήσυχον καὶ γεμάτον πνεῦμα του τὶς μουσικὰς φωνὰς τῆς ἀρχαίας θεοσκευτικότητος. Ἐτοιμαζόταν ἔτι γιὰ τὸ ἔργον τοῦ θάρδου. Ἦσαν αὐτὸς ποὺ ἔδωσε φωνή, μετὰ τὰ «Ἀκριτικὰ Τραγούδιον» του σὶδ πνεῦμα τῆς ἀντίστασης καὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὰ χρόνια τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐχθρικής κατοχῆς. Γνώριζε ἀκόμα νὰ ἐκφράζει στὶς τραγωδίαις ποὺ ἀκολουθήσανε — ἰδίως σὶδ «Θάνατον τοῦ Διγενῆ» — τὴ λαχιάρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ ἀνανέωση καὶ τὶς ἐλπίδες του γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ παγκόσμιον ἀδελφωσύνην.

Στὸ ἀναμεταξὺν ἡ πολύπλευρη ἰδιοφυΐα τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, δρασαμένον πάντα γιὰ καινούριαι πνευματικὰς περιπέτειαι, ἀφοῦ ἔδωσε στὴν Ἑλλάδα μιὰ μεγάλη Ὀδύσειαν φαιουσιτικῆς ἔμπνευσης, σιράφηκε πρὸς τὴν λυρικὴν τραγωδίαν καὶ κυρίως σὶδ μυθιστόρημα.

Στὸ πλαίσιον τῆς ἑλληνικῆς ποίησης σὶδ πρῶτον ἡμῶν τοῦ αἰῶνα μας, ξεχωριστὴ θέσι ἀνήκει στὸν Κωνσταντῖνον Καβάφην (1863—1933). Ἄν καὶ χωρὶς νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, βρῖσκει στὴν ποίησίν του τόνους οἰκουμενικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ παρουσιάζεται σὰν τολμηρὸς ἀνακαινιστὴς, δημιουργὸς νέων μορφῶν. Δημιουργεῖ μιὰ καινούριαν τεχνικὴν ἔκφρασιν, ἀκολουθώντας δρόμον ὁλοτελῶς ἑλληνικόν. Στὸ τέρας μιᾶς μακρᾶς καὶ πολύμοχθης ἀναζήτησης, φτάνει γύρω στὰ 1903 στὴν ὄχτη μιᾶς νέας ποίησης, ποὺ ἀπορρίπτει τὴν εὐκόλῃ ὁμοιοκαταληξίαν καὶ τὸ σίχον ποὺ κυλάει, καὶ ἀνανεώνει μετὰ σοφὴ ἐκλογὴν καὶ τοποθέτησιν τῶν λέξεων τὴν ἐκφραστικὴν τὸς ἀξίαν, μένοντας μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐρμητισμό. Οἱ στίχοι του, πότε σιγῆνοι καὶ ἀκωνθῶδεις, πότε φαινομενικὰ πεζοὶ, κάποτε πλούσιοι καὶ σὲ ἐσωτερικὴν μουσικότητα καὶ μεστοὶ ἀπὸ ἀπηχῆσεις, μετὰ αὐστηρὴν δύναμιν ἐρμηνεύουν, στὶς οἰκουμενικὰς τὸς ἀξίαις καὶ συμβολικὰ, μορφὰς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν μῦθον, ἢ μετὰ μεγάλη διαύγειαν ἀνακαλοῦν σιγμὰς τῆς ζωῆς, αἰσθήσεις καὶ ψυχικὰς καταστάσεις, ποὺ ξαναζοῦν ἔτιονα στὴν ἀνάμνησιν. Κι' ὁ Καβάφης ἀπομονώνεται στὴν Ἀλεξάνδρειάν του καὶ μοιράζει τὰ ποιήματά του σιτοῦς φίλους του τυπωμένα σὲ φύλλα ἕνα—ἕνα. Καὶ ἂν ἀκόμα ἡ Νέα Ἐσῖα παρουσιάζει γιὰ τὸ θάνατον τοῦ ποιητῆ ἕνα μεγάλον μέρος τῶν ποιημάτων του, μόνο ὕστερα ἀπὸ τὴν πρῶτην ἔκδοσιν τῆς Ἀλεξάνδρειας (τὸ 1936) τὸ ποιητικὸν καὶ ἀνθρώπινον μῆνυμα τοῦ Καβάφην γίνεται κατὰ κάποιον τρόπο κοινὸν κτῆμα.

Ἀπὸ δρόμους προσωπικούς καὶ καθόλου κοινούς, περνᾶ ἀπὸ τὰ πρῶτα του κίβλας ποιήματα (γύρω τὸ 1915) ὁ Τάκης Παπασιώνης, ποιητῆς Καθολικὸς θρησκευτικῆς ἔμπνευσης. Γεννήθηκε τὸ 1894 στὴν Ἀθήνα, καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια κράτησε κρυμμένο, σὰ λύχνον ὑπὸ τὸ μόδιον, τὴ μουσικὴ φλόγα τῆς ποιητικῆς ἔμπνευσης, ὑπηρετιῶντας ὡς τοὺς πρὸς ὑψηλοὺς βαθμοὺς τῆ γραφειοκρατίας τῆς χώρας του στὸν Οἰκονομικὸ τομέα. Ἀπὸ τὸ 1955 ἀνήκει μόνον στὶς Μοῦσες. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ μουσικὸ βίωμα τοῦ Καθολικισμοῦ ποὺ ἔχει ζήσει καὶ μιὰ μακρὰ γνωριμία μὲ τὸ Δάντη τὸν δικό μας καὶ μὲ ποιητὲς μοντέρνους (μεταφραστὴς μεταξὺ ἄλλων τοῦ Μπαρτελαίνο, τοῦ Προῦστι, τοῦ Ἐνγκαρ Πόου καὶ ξεχωριστὰ τοῦ Πῶλ Κλωνιέλ καὶ τοῦ Τ.Σ. Ἐλιοτ) τὸν ἔσπρωξαν γρήγορα ἔξω ἀπὸ τὸν κλειστὸ κῆπο τῆς νεοελληνικῆς ποίησης, σ' ἀναζήτηση καινούργιων δρόμων. Στὴν πρώτη συλλογὴ του (Ἐκλογὴ α', τοῦ 1934) ποὺ περιέχει ποιήματα γραμμένα τὴν εἰκοσαετία 1914—1934, ὑπάρχουν ποιήματα ὅπως τὸ *Beata Beatrix* (1920), *Rapina Sabinarum* (1921), *Prima dell'annvento* (1925), ποὺ φτάνουν σὲ κορυφὲς τέχνης καὶ ἐξασφαλίζουν στὸν Παπασιώνη μιὰ ἀδιαμφισβήτητη θέση ἀνακατανοητῆ στὸ πλαίσιο τοῦ καιροῦ του.

Σὲ τοῦτον τὸν ποιητῆ, τὸν ἀπομονωμένο στὸ μουσικισμό του κ' ὁμως Ἕλληνα στὴ μαρτυρία του γιὰ τὶς ἀξίες τῆς γήινης ζωῆς, ἡ κριτικὴ εἶδε ἕναν ἐκπρόσωπο *avant lettre* τοῦ σουρρεαλισμοῦ — ποὺ ἡ τεχνικὴ του φαίνεται καλύτερα στὴν ἐπόμενη *Ursa Minor* /1944/ ποὺ ὕστερα τὴν ἔχει περιλάβει στὴ δεύτερη ἔκδοσή τῆς Ἐκλογῆς α' /1962/. Τοῦ ἴδιου χρόνου εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ δημοσίευση τῆς Ἐκλογῆς β', ποὺ σ' αὐτὴν βρίσκεται συγκεντρωμένο τὸ ὑπόλοιπο ποιητικὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ αὐτοῦ.

Ἡ νέα γενιά, ποὺ γύρω στὰ 1930 παρουσιάστηκε στὴν πνευματικὴ ζωὴ, δὲν πρόσεξε οὔτε τὸ μάθημα τοῦ Καβάφη, οὔτε τὸ παράδειγμα τοῦ Παπασιώνη. Βγαίνοντας ἀπὸ δυὸ περιπετειώδεις δεκαετίες ἐθνικῆς ζωῆς — ἡ μιὰ γενιά πάνω στὴν ἄλλη μὲ τὴν καταστροφή τῆς Μικρᾶς Ἀσίας — ἔστρεψε τὸ βλέμμα στὴν Ἑυρώπη. Ἀφοῦ ξεπέρασαν τὸν κοινὸ ἐπαρχιωτισμὸ τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, οἱ νέοι ζητοῦσαν τώρα νὰ εἰσχωρήσουν στὰ ρεύματα — καὶ στὶς φιλολογικὲς ἐπίσης καὶ ὁ σουρρεαλισμὸς κάταν ἔτσι τὶς δοκιμὲς τους καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ καινούργιες τάσεις ἐγκαινιάστηκαν ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Τὰ Νέα Γράμματα» (1935—1940) ποὺ τὸ ἔβγαζαν οἱ λογοτέχνες Γιώργος Κασιόμπαλης (ποὺ γεννήθηκε τὸ 1899) καὶ Ἀνδρέας Καραντώνης (γεννημένος τὸ 1910). Ὁ τελευταῖος αὐτὸς, κριτικὸς μὲ ξεχωριστὴ εὐαισθησία καὶ ἄλγαντο, ὑπῆρξε, νὰ ποῦμε ἔτσι, ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς τῆς νέας γενιάς. Ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους ἀπὸ τὸ 1935 ὄνόματα προορισμένα νὰ διακριθοῦν στὰ ἑλληνικὰ γράμματα σὴν τριακονταετία ποὺ ἀκολούθησε, ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Γιώργο Σεφέρη καὶ Ὀδυσσεά Ἐλύτη, ὡς τὸν Ἀνδρέα Ἐμπειρίκο καὶ Νίκο Ἐγγονόπουλο, τὸ Νικηφόρο Βρετιάκο, τὸ Γιάννη Ρίσο.

Ἰδιαιτέρη θέση κρατᾶ στὴν Ἱστορία τῆς νεώτερης ποίησης ὁ Γιώργος Σαραντάρης (1908—1941). Θερεμένος μὲ τὴν ἰταλικὴ παιδεία (στὴ Μαισερόα καὶ στὴ Μπλόνια), θαυμαστὴς τοῦ δικοῦ μας Οἰγκαρτέι, ἔφερε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1932 τὶς ἐμπειρίες τοῦ ἰταλικοῦ ἐρμητισμοῦ. Πνεῦμα στοχαστικὸ καὶ ἀνήσυχο ἔνοιωσε τὴν ἀγωνία τῶν ὑπαρξιακῶν προβλημάτων. Ὁ πρόωρος θάνατός του (τὸ 1941 ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ πολέμου), δὲν τὸν ἄφησε νὰ χαράξει πρὸς βαθεῖα χράρια στὸ νεοελληνικὸ Παράσσο.

Ἀπὸ τὸν Πῶλ Βαλερῦ, ἀπὸ τὸν Τ.Σ. Ἐλιοτ, ἀπὸ τὸν Ἀντρέ Μπρετόν πρὸς πολλὰ παρὰ ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα οἱ προσανατολισμοὶ καὶ οἱ κατευ-

θύνοις για μιὰ καινούργια ποίηση. Ὁ λεύτερος στίχος, ὁ ἐξοστρακισμὸς τῆς ὁμοιοκαταληξίας καὶ τῆς ἠχητικότητας (καὶ καμιά φορὰ ἡ ἔλλειψη καὶ ρυθμοῦ καὶ ἁρμονίας) δίπλα σὲ τεχνικὴ ἀνάλογη καὶ μεταφορικὴ, χαρακτηρίζουν τὴ νέα ποιητικὴ γλῶσσα. Ἡ περιορισμένη ἐμπνευση — ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν περίπτωσιν τῶν στρατευμένων ποιητῶν — στοὺς στενοὺς ὁρίζοντες τῆς ἀτομικῆς προσωπικότητας, καθρεφτίζει μὲ διάφορους τόνους καὶ ἀποχρώσεις τὴν ἴδια ὑπαρξιακὴ ἀγωνία. Ἡ τάση στὸ μονόλογο καὶ ἡ σκοτεινότητα τῆς νέας ἐκφραστικῆς τεχνικῆς, ἀναγκάζουν καὶ στὴν Ἑλλάδα ἐπίσης τὴν καινούργια ποίηση νὰ πλέει ὄχι σπάνια ἀνάμεσα στὶς ξέρες τῆς στειρότητας καὶ στὰ βράχια τοῦ ἐρημιμοῦ. Ἔτσι δὲν παραξενεύεται κανένας ποῦ, καθὼς στὶς ἄλλες χῶρες, ἡ ποίηση ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν κοινὸ καὶ μὴ μυημένο ἀναγνώστη. Στὸς μεγαλύτερους ὅμως ἐκπροσώπους τῆς κατόρθωσε νὰ ἐκφράσει μὲ νέους τόνους τὸ δράμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας ἢ τὸ νόημα καὶ τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, ἢ νὰ ἐξάρει μὲ τόνους λειτουργικῆς ἀσθηρότητας τὴ θυσία καὶ τὴ δόξα τοῦ λαοῦ στὸν πρόσφατο πόλεμο.

ΣΕΦΕΡΗΣ

Τὸ Βραβεῖο Νόμπελ καθιέρωσε τὸ 1963 τὴν ποίηση τοῦ Γιώργου Σεφέρη καὶ τὴ διεθνή φήμη του. Γεννημένος στὴ Σμύρνη τὸ 1900, ἐγκαταστάθηκε τὸ 1914 στὴν Ἀθήνα (ὅπου ὁ πατέρας του Στέλιος Σεφεριάδης ἦταν καθηγητὴς τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιο) μὰ στὸ Παρίσι πέρασε ἀπὸ τὸ 1918 ὡς τὸ 1925 τὰ χρόνια τῆς πιδ ἔντονης πνευματικῆς του διαμόρφωσης. Στὸ Παρίσι ἀφομοίωσε καὶ ὥριμασε τὶς πιδ καινούριες τάσεις τῆς σύγχρονης ποίησης, ἀπὸ τὸν Μαλλαρμέ ὡς τὸν Πῶλ Βαλερύ. Πλούσιος ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐμπειρίες καὶ ἐξησκημένος στὴν καινούρια τεχνικὴ, ξεναμπήκε ἀνάμεσα στὸ 1926 καὶ τὸ 1930 στὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον. Ὁ μικρὸς τόμος μὲ στίχους ποῦ δημοσίεψε στὴν Ἀθήνα τὸ 1931 μὲ τὸν τίτλο *Στροφὴ* χαιρειίστηκε ἀπὸ τὴν κριτικὴ σὰν *στροφὴ* στὴν ἑλληνικὴ ποίηση, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς προσαρμογῆς στὴν ἔκφραση τοῦ συμβολισμοῦ καὶ τοῦ ἐρημιμοῦ. Σὲ μιὰ δωδεκάδα μικρότερα ποιήματα, ξεχωρίζουν τὰ 18 τετραστίχα τοῦ Ἑρωτικοῦ Λόγου. Στὸ ποίημα αὐτὸ ὁ ποιητὴς ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη καὶ μεταγράφει συμβολικὰ μιὰ τελειωμένη αἰσθηματικὴ ἱστορία. Τὸ ποίημα «Ἡ Στέργα», ποῦ ἀκολούθησε τὸ 1932, εἶναι μιὰ μακρὰ ἀλληγορία. Ἡ στέργα εἶναι τὸ σύμβολο τῆς συνειδήσης, ποῦ στὸ σκοτεινὸ βᾶθος τοῦ εἶναι μας συγκεντρώνει καὶ φυλάει ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις.

Ὁ Σεφέρης ὅμως (ποῦ ἀπὸ τὸ 1928 εἶχε μπεῖ στὸ διπλωματικὸ κλάδο) στέλνεται πρὸς Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τοῦ Λονδίνου. Γιὰ τὸν ποιητὴ εἶναι ἡ εὐκαιρία νὰ πλησιάσει τὴν ποίηση τοῦ Τ.Σ. Ἐλσιτ. Τῆς προσεκτικῆς αὐτῆς μελέτης εἶναι τεκμήριο ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση τῆς *The waste land* ποῦ ὁ Σεφέρης δημοσίεψε στὴν Ἀθήνα τὸ 1936. Καρπὸς τῆς νέας αὐτῆς ἐμπειρίας εἶναι τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς «Μυθιστόρημα», στὴν Ἀθήνα τὸ 1935, ὅπου ὁ Σεφέρης ἐγκαταλείπει τὸ στίχο δεμένο σὲ κάθε ἀναζήτηση μουσικότητας, γιὰ μιὰ ἐκφραστικὴ ἀναγκαιότητα ποῦ ταιριάζει στὴν τυραγνησμένη καὶ στριφνὴ ποιητικὴ του σκέψη. Τὰ ποιήματα αὐτῆς τῆς συλλογῆς δίνουν μὲ ποικιλία τόνων καὶ εἰκόνων τὸν πόνο γιὰ μιὰ χαμένη ὄχι, τὸ ὀδυνηρὸ αἶσθημα τοῦ ἑλληνισμοῦ στὶς περιπέτειες μιᾶς ζωῆς χιλιετηρίδων, ποῦ καθρεφτίζεται στὸ τοπίο τὸ ἴδιο, ἄγονο, στέργο, καμένο. Πάνω στὸν ποιητὴ βαθαίνει ἀδιάκοπα ἡ ὀδύνη γιὰ τὴ χαμένη Ἰωνία (τὸν παράδεισο τῶν παιδικῶν του χρόνων), ὅταν τὸ 1922, μὲ τὴν καταστροφή τῆς Σμύρνης, ἐκεῖνη ἢ γῆ χάθηκε γιὰ πάντα γιὰ τὸν Ἑλληνισμό. Τὸ ποίημα «Ἀργοναῦτες» προβάλλει σὲ μιὰ μυθικὴ προοπτικὴ εἰκόνες καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν πρώτη νεότητὸς τοῦ ποιητῆ, στὶς ἀκτὲς τῆς πατρίδας του Μικρᾶς Ἀσίας.

Τὸ ὀδυνηρὸ αἰσθημα τοῦ ἑλληνισμοῦ γίνεται λαχτάρα ἀγωνιώδης σὲ ποίημα «Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσίης». Πίσω ἀπὸ τὴ χρυσή προσοπίδα ὁ ποιητὴς ἀναζητᾷ τὴν ἀσύλληπτη μορφή τοῦ μυκηναϊκοῦ βασιλεῦς. Πίσω ἀπὸ τὴν προσοπίδα δὲν ὑπάρχει παρὰ τὸ κενό... Πάνω στὴν ἔρημη Ἀκρόπολις ὁ ποιητὴς περιπλανᾶται ἀδέξιος ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια καὶ στοὺς τάφους καὶ ἀναζητεῖ τὰ σημάδια τῆς ἀρχαίας ζωῆς, κυριευμένος ἀπὸ τὴν ὑποβολή ἐνὸς σίχου τοῦ Ὀμήρου: Ἀσίην τε...

Γραμμένο ἀνάμεσα σὲ 1938 καὶ 1940 τοῦτο τὸ ποίημα «Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀσίης» μορφεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πεμπτοσὶα τῆς ποίησης τοῦ Σεφέρη. Ἐνῶ προσπαθεῖ νὰ συλλάβει τὸν ἑλληνισμό μέσα στὴν ἱστορία του, ὁ ποιητὴς νοιώθει τὴν ἄθυσο, τὸ κενὸ πὸν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν. Ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ τοὺς μακρυνοὺς ἐπιγόνους στέκει στὴ μέση τὸ Βυζάντιο, ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς τοῦ μεσαίωνα, μὰ ὁ ποιητὴς δὲν γνωρίζει καὶ δὲν θέλει νὰ τὸ δεῖ, στὴν προσπάθειά του νὰ συνδέσει τὴ σημερινὴ ζωὴ μὲ τὴν Ἑλλάδα τῶν σπασμένων μαρμάρων καὶ τῶν θρυμματισμένων εἰδώλων.

Ἦστερα ἀπὸ τὸ «Μυθιστόρημα» (πὸν ἀκολουθεῖ τὸ 1940 τὸ «Τετραδίου Γυμνασμάτων») τὸ κατοπινὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Σεφέρη μαζεύτηκε σὲ συνεχίζόμενο πνευματικὸ ἡμερολόγιο «Ἡμερολόγιο Καταστρώματος» α', 1940, β' 1945, γ' 1955), πὸν συνοδεύει τὸν ποιητὴ στὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ τοῦ μεταπολέμου, χρόνια ταραγμένα καὶ γεμάτα περιπέτειες πὸν τὸν εἶδαν πρόσφυγα στὴν Κρήτη, καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Αἴγυπτο, καὶ ἕστερα στὴ Νότια Ἀφρική καὶ τελικὰ πάλι στὴν Ἑλλάδα, τὸ 1944, ἕστερα ἀπὸ ἕνα σταθμὸ στὴν Ἰταλία, ἀκολουθώντας τὴν Ἑλληνικὴ κωδέρηση στὴν ἔξορα.

Τὰ ποιήματα πὸν γεννήθηκαν στὰ χρόνια τῆς περιπλάνησης ἔχουν συχνὰ τὴν ὑποβλητικότητα καὶ τὸ ἄρωμα τῶν μακρυνῶν τόπων. Τὸ τρίτο βιβλίο τοῦ «Ἡμερολογίου Καταστρώματος» προτοῦ νὰ συμπεριληφθεῖ σὲ συνολικὸ τόμο τῶν «Ποιημάτων» (Ἀθήνα 1964), εἶχε δημοσιευθεῖ χωριστὰ, μὲ ἑλληνικὸ τίτλο πὸν ἀναφερόταν ἔμμεσα στὸν ἀγῶνα τῆς Κύπρου γιὰ τὴν ἐλευθερία της καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν Κύπρο («Κύπρος, σὸ μ' ἐθέσπισεν...»).

Ὁ τόμος μὲ τὰ πεζὰ, κριτικὲς, πὸν ἔχουν συγκεντρωθεῖ μὲ τὸν τίτλο «Δοκιμές» (Καίρο 1944), μᾶς δείχνει, ὅπως τὸ περιέμενε κανεὶς, ἕνα Σεφέρη κριτικὸ εὐαίσθητο καὶ γνώστη τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ποίησης. Σ' αὐτὰ τὰ κείμενα μιλεῖ γιὰ τὸν Καβάφη, γιὰ τὸν Κάλβο καὶ γιὰ ἄλλους. Ἀξιοσημεῖοι, οἱ δύο διάλογοι πάνω στὴν ποίηση. Στὴν ἔκδοσι τοῦ 1963 ἔχει συμπεριληφθεῖ ἐπίσης καὶ τὸ δοκίμιο γιὰ τὸν Ἐρωτόκριτο.

ΕΛΥΤΗΣ

Δίπλα σὲ Σεφέρη ξεχωριστὴ θέση ἀνάμεσα στοὺς ἐκπροσώπους τῆς καινούριας ποίησης στὴν Ἑλλάδα, ἀναγνωρίζεται στὸν Ὀδυσσεὺ Ἐλύτη (ψευδώνυμο τοῦ Ὀδυσσεὺ Ἀλεπουδέλη). Καταγόμενος ἀπὸ τὴ Λέσβο, γεννήθηκε τὸ 1911 σὲ Ἡράκλειο. Ἐκανε καὶ αὐτὸς τὴν πρώτη του ἐμφάνισι στὸν ὄμιλο τῶν «Νέων Γραμμάτων» τὸ 1935. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ σουρρεαλισμοῦ ὥρμησε τὴν πλούσια ποιητικὴ του προσωπικότητα. Τὸ 1939 μάζεψε κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Προσανατολισμοὶ» τὴν πλούσια ἐσοδεία τῆς πρώτης του ποιητικῆς περιόδου, ποιήματα μὲ τὴν ἀλυγρὴ πνοὴ τοῦ Αἰγαίου, γεμάτα φῶς καὶ θεολοσσινὰ τοπεῖα, πὸν πάλλου ἀπὸ ἑλληνικὴ φύση, ἀπὸ τὴν χαρὰ νὰ ζῆς σὲ μαγεμένο κόσμο τῆς νύχτης.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ἐδρῶσκονται τὰ ποιήματα τῆς ἐπομένης συλλογῆς «Ἥλιος ὁ Πρώτος» (1943). Ἡ ἐμπειρία ὅμως τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου (1940—41), πὸν ὁ αὐτὸν ὁ ποιητὴς παίρνει μέρος ὡς ἀνθυπολοχαγὸς, βάζει πάνω στὶς ὥρες τῆς χαρᾶς τὴν ἐμπειρία τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ θανάτου. Ὅσα ὑπέφερε ὁ Ἑλληνικὸς

λαός — κατά την έχθρική κατοχή και την αντίστασή του στον εισβολέα — χαράσσονται βαθειά στην καρδιά του Έλύτη. Για όποιον τὰ ἔζησε στήν Ἑλλάδα, τὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 1940 ὡς τὸ 1944, εἶναι χρόνια πὸν ἀφήνουν σημάδια. Ὁ Έλύτης ἔζησε τὴ δοκιμασία τῆς γενιᾶς του καὶ ἀπέδωσε τὴ μοῖρα της στήν μακρὰ ἐλεγεία πὸν τιλοφορεῖται «Ἄσμα ἡρωϊκὸν καὶ πένθιμο γιὰ τὸν χαμένο ἀνδρπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας».

Στὴν γραμμὴ τοῦ ἀτομικοῦ βιώματος, ἀπ' τὸ ὁποῖο ἐμπνέεται τὸ «Ἄσμα ἡρωϊκὸ καὶ πένθιμο», ὁ Έλύτης συνέλαβε καὶ ἔδωσε μιὰ σύνθεση πὸν πλατειά, πὸν σὲ διάρθρωση ἱερᾶς ἀκολουθίας καὶ μὲ τόνο βιβλικὸ μνημονεῦει καὶ ἐξαιρεῖ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὄχι μόνο στὶς δοκιμασίες τις πὸν πρόσφατες, ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ πλατειὰ προοπτικὴ αἰώνων. Κι ἀφοῦ τὴν ἔγραψε τὸ 1949, ὁ ποιητὴς ἀποτραβιέται καὶ σωμαίνει. Μόνο ὕστερα ἀπὸ μακρὰ χρόνια σιωπῆς, τὸ 1957, τὴν ξαναπιάνει, γιὰ νὰ τὴ δημοσιέψει τελικὰ τὸ 1959. Τὸ ἔργο, πὸν καὶ μὲ τὸν τίτλο του ἐπίσης, «Ἄξιον Ἔστιν», φέρνει στὸ νοῦ θεία λειτουργία, ξαναζωντανεῦει μὲ προῆ ἐπικο—βιβλικὴ τὰ πάθη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ στὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ τὰ μεταπολεμικά. Τὸ ἔργο, σὲ τρία μέρη, μὲ ἀδρὴ συμμετρικὴ σύλληψη, ἀποτελεῖται ἀπὸ τριάντα ἀποσπάσματα (12 ὠδὲς καὶ 18 ψαλμοὺς), πὸν συγκεντρώνονται γύρω ἀπὸ ἔξη πεζᾶ, τὰ ἀναγνωσμάτων. Τὰ μέρη τῆς τριλογίας ἀντιστοιχοῦν σὲ τρεῖς κύριες σιγμές: τοῦ πολέμου τῆς Ἀλβανίας, τῆς έχθρικής κατοχῆς, καὶ τῆς ἐμφυλίου διχόνοιας. Στὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία μέρη ἡ μνεία τῶν γεγονότων γίνεται ἔμμεσα σὲ δύο πεζᾶ, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα παίρνουν θέση συμμετρικὰ οἱ τέσσερις ὠδὲς καὶ οἱ ἔξη ψαλμοί. Ἡ πρόζα εἶναι λιτὴ καὶ ἀδρὴ, ἔχει τόνους Ἀποκαλύψεως, καὶ συχνὰ θυμίζει, ἐκτὸς ἀπὸ τις Γραφές, τὴν πρόζα τοῦ Σολωμοῦ στὸ ἀπόσπασμα ἀπ' τὴ «Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος». Ἀπὸ τὸν πόνο κι ἀπὸ τὸ αἶμα θὰ ξεπηδήσει ἐντιούτις τὸ φῶς. Προφητεῦει τὸ γεγονός μιᾶς ἀλλαγῆς, σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀξίας τοῦ καθενός. Ἀκολουθεῖ μιὰ δοξολογία, τὸ «Ἄξιον Ἔστιν»: ἀξίζει ἡ ζωὴ, ἀξίζει ὁ ἀγώνας καὶ ἡ ἀνταμοιβὴ γιὰ τὴ θυσία.

ΡΙΤΣΟΣ — ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Μέσα ἀπὸ τὸ στεφάνι τοῦ σουρρεαλισμοῦ, χωρὶς νὰ πειραχτοῦν ἢ νὰ ξεστρατίσουν, πέρασαν οἱ ποιητικὲς προσωπικότητες τοῦ Γιάννη Ρίτσου καὶ τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου. Στὸ Ρίτσο, πὸν γεννήθηκε στὴ Μονεμβασιὰ τὸ 1909, γίνεται αἰσθητὸ ἓνα ποιητικὸ τάλαντον πλούσιας ἐλεγειακῆς φλέβας, πὸν ἄλλοτε θερμαίνεται ἀπὸ ἥσους ποιητικὸς τόνους καὶ πὸν συχνὰ πάλλεται ἀπὸ ἐμπνευση καὶ στόχους κοινωνιολογικούς. Ἀπὸ τὴν πέννα του ἔχουν βγεῖ τριανταπέντε συλλογὲς στίχων, ξανατυπωμένους σιτὸς δύο τόμους μὲ τὰ Ποιήματα (ἀπὸ τὸ 1930—1941 στὸν πρῶτον τόμον, καὶ ἀπὸ τὸ 1941—1958 στὸν δεῦτερον). (Τὸ Τραγοῦδι τῆς ἀδερφῆς) τὸ 1937, εἶχε ἀπήχηση. Σὲ στίχους σύντομους καὶ κομμένους, ὁ ποιητὴς παραπονιέται γιὰ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ σ' αὐτὴν ἀντιπαράβει τὴν κατανόηση καὶ τὴν γλυκύτητα τῆς ἀδερφῆς. Μὲ αὐτὴ τὴ συλλογὴ καὶ μὲ τις δύο ἄλλες πὸν ἀκολουθήσανε, τὴν «Ἑαρινὴ Συμφωνία» καὶ τὸ «Ἐμβατήριον τοῦ Ὁκεανοῦ» τὸ 1938, ὁ Ρίτσος ἀνοῖξε στὴν Ἑλλάδα τὸ δρόμον σὲ μιὰ ἐκλαϊκευμένη μορφή τῆς καινούριας ποίησης, πὸν σ' αὐτὴν ὄχι μονάχα ἀπορρίπτεται ἡ ἐρμητικὴ σκοτεινότητα καὶ μπαίνουν κατὰ μέρος οἱ στίχοι μὲ τίς ἀσύνδετες εἰκόνες πὸν δὲν ἔχουν εἶδος λαγικὸ ἢ συναισθηματικὸ, ἀλλὰ γίνεται δεκτὸς καὶ ὁ ἐλευθερὸς στίχος κι' ἡ ἐλευθερία στὴν ἔκφραση, πὸν θυμίζει ἐντιούτις, καὶ πὸν ὑποβάλλει τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι, πὸν σ' αὐτὸ ὁ ποιητὴς νοιώθει τις ρίζες του.

Πολλοὶ στὴν Ἑλλάδα ἀκολουθήσανε τὸ Ρίτσο σ' αὐτὸ τὸ δρόμον πὸν ὀνομάστηκε λυρικὸς ρεαλισμὸς καὶ πὸν συχνὰ εἶναι περιγραφικὸς, γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ τὸν

θεωρούν «πεζολογικό». Στην πλατειά και συχνά πληθωρική διάδοση αυτής της ποίησης, κυριαρχούν οι άνησυχίες για τα πεπρωμένα της Ελλάδας, για τη μοίρα του ανθρώπου, για το θάνατο, και έντονη είναι η εδαισθησία στα κοινωνιολογικά προβλήματα.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα πρὸς τ' ἀριστερὰ προξενήθηκαν σὸν ποιητὴ διώξεις καὶ δεινοπαθήματα. Γι' αὐτὸν γράφει σωσιὰ ὁ Ποιτάνι πὼς «καίει ἀπὸ ἱερὸ πυρετὸ, μόλις τοῦ ἐγγίσει τὴν καρδιά ἢ λαχτάρα γιὰ τὴν ἐξαγορὰ αὐτῶν πὸν καταπιέζονται».

Ἡ συλλογὴ «Πρωϊνὸ Ἄστρο» ἔχει γιὰ θέμα τὴ γέννηση ἑνὸς παιδιοῦ πὸν μεταμορφώνει τὴ ζωὴ τῶν γονιῶν του. Μαζὶ μὲ τὶς ἐπόμενες συλλογές, «Τὸ Νεκρὸ Σπίτι» καὶ «Κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιο τοῦ θουνοῦ», μιὰ στιγμή καινούρια — ἂν ὄχι μιὰ καμπὴ στὴν τέχνη τοῦ Ρίτσου — ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τὴ «Σονάτα τοῦ σεληνόφωτος», τὸ 1957, ὅπου μιὰ γυναίκα ἡλικιωμένη, μαυρογυμμένη, γεροντοκόρη, σὲ μιὰ αἰθουσα σκοτεινὴ πὸν σ' αὐτὴν μπαίνει τὸ φῶς τῆς σελήνης, προσοτὰ σ' ἕνα νέο πὸν δὲν μιλεῖ ξανοίγεται σὲ ἐξομολογήσεις καὶ κλαίει τὴ ζωὴ πὸν δὲν χάρηκε. Ἡ πραγματικότητα παρουσιάζεται ἐδῶ γνωμὴν σύμβολο καὶ ἀλληγορία, καὶ ὁ ποιητὴς φαίνεται νὰ προχωρεῖ πρὸς νέες ἐμπειρίες.

Καὶ σὸ Νικηφόρο Βρετιάκο ὁ οἰστρος προέχει τῆς ποιητικῆς τεχνικῆς καὶ τῶν ἐκφρασιτικῶν τρόπων. Γεννημένος κοντὰ στὴ Σπάρτη τὸ 1911, ζεῖ ἀπὸ τὰ 1930 στὴν Ἀθήνα. Τὸ 1955, μὲ τίτλο «Τὰ Ποιήματα» μᾶς παρουσιάζει μιὰ ἀνθολογία ἀπὸ 15 συλλογές δημοσιευμένες ἀνάμεσα στὰ 1929 καὶ 1951. Τὴν ἀκολούθησε τὸ 1964, μὲ τίτλο «Ἐκλογή», μιὰ δευτέρη ἀνθολογία ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ὁ Χρόνος καὶ τὸ Ποτάμι», 1958, καὶ «Βασιλικὴ Δρυς» 1958, «Τὸ Βάθος τοῦ Κόσμου», 1961, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὥς τὰ τώρα ἀνέκδοτη συλλογὴ «Ἥλιος καὶ Πέτρα». Χαρακτηριστικὸ τοῦ ποιητῆ εἶναι ὁ ἐκστρασιασμὸς του πρὸς τὴ φύση καὶ τὸ σῖσθημα ἀδελφωσύνης γιὰ τὰ πλάσματα. Ἡ «ἔκκληση» (1938) εἶναι μιὰ πρόσκληση νὰ θαυμάσουμε τὴ φύση καὶ ἐπίσης μιὰ ὑπόμνηση παγκόσμιας ἀγάπης: «Ἀγαπηθῆτε! Τὶ στοιχίζει σὶ ἀθρόνι τὸ τραγούδι του καὶ ἡ εὐγένεια στὴν πρωϊνὴ βροχίττ.. Συχνὰ προέχει ὁ περιγραφικὸς καὶ ἀφηγητικὸς τόνος, ὅπως στὴ μπαλλάντα «Ἡ Μητέρα μου στὴν Ἐκκλησία». Μέσα ἀπ' τὴν εἰκόνα τῆς μητέρας του — μιὰ γυναίκα ἀπλὴ κατὰ τὸν τρόπο τοῦ Παπαδιαμάντη — ὁ ποιητὴς ἐπιθεωρεῖ τὴν πίστη του στὴν καλωσύνη καὶ στὴν ἀγάπη, πὸν θὰ οδηγήσει στὴν ἔνωση τῶν ἀνθρώπων ὅλης τῆς οἰκουμένης. Ἔργο τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ μιλεῖ γιὰ τὴν δημοφιλῆ τοῦ κόσμου μὲ πνεῦμα ἀγάπης.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ — ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΓΚΑΤΣΟΣ

Ποιητὴς καὶ ἐφοπλιστὴς, ὁ Ἀνδρέας Ἐμπειρικός, γεννήθηκε τὸ 1901 στὴ Βοαίλα, κατάγειται ὅμως ἀπὸ τὴν Ἀνδρο, δέχτηκε σὸ Παρίσι τὸ μήνυμα τοῦ Ἀντρέ Μπρετόν καὶ ἔγινε ὁ ἀπόστολος τοῦ σουρρεαλισμοῦ στὴν Ελλάδα. Ἐκανε θόρυβο, ἐκτὸς ἀπ' τὴν τεχνικὴ, καὶ γιὰ τὴν ἀρχαῖζουσα γλῶσσα τῆς, ἡ πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ «Υψικάμινος» τὸ 1935. Ἡ ἐγκατάλειψη σὸν αὐτοματισμὸ, ἂν ἐπιτρέπει νὰ ἐγγίξει κανεὶς ἀπ' τὸ βάθος τοῦ ὑποσυνείδητου εἰκόνας καὶ φάσεις δίχως εἰρμὸ λογικὸ ἢ συναισθηματικὸ, σπάνια βγάζει στὴν ὄχθη τῆς τέχνης. Κάποιος ποιητικὸς τόνος διακρίνεται στὴν ἐπόμενη συλλογὴ του, «Ἐνδοχώρα» τὸ 1945, πὸν ἔχει συγκεντρώσει ποιήματα γραμμένα ἀνάμεσα στὰ 1934—1937. Ἐν τούτοις πρέπει ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς σὸν Ἐμπειρικό τὴ δύναμη γιὰ σπᾶσιμο, στὴν προσπάθεια ν' ἀνοίξει νέους δρόμους.

Ζωγράφος καὶ ποιητὴς, ὁ Νίκος Ἐγγονόπουλος (γενημένος στὴν Ἀθήνα τὸ 1910) μπαίνει στὴν κίνηση τοῦ σουρρεαλισμοῦ κομίζοντας ἕνα ταμπεραμένιο κάλ-

λιτέχνη φλογεροῦ καὶ ἐπαναστάτη, ποῦ ἐξωστρακίζει τὸ συνηθισμένο λόγο καὶ τὴν παραδοσιακὴ εἰκόνα, ἔτσι καθὼς ξεκόβει ἀπ' τὴν εἰκονικὴ ζωγραφικὴ. Στὶς πρώτες του συλλογές, «Μὴν ὀμιλεῖτε εἰς τὸν ὀδηγόν» τὸ 1938, καὶ «Τὰ κλειδοκώμβαλα τῆς σιωπῆς» τὸ 1939, προέχει ὁ τόνος τῆς ἀνταρσίας, τῆς ἀνίχνευσης, τῆς δοκιμῆς. Μὰ ἡ ἀνταρσία ἀργότερα κατασταλάζει καὶ γίνεται χαλιναγωγημένη ἀνακαινιστικὴ ὁρμή, ὅπου οἱ εἰκόνες, ἀν καὶ καινούριες καὶ τολμηρές, ὑποτάσσονται σὺν εἰρμὸ μῆς κυρίαρχης ἔμπνευσης. Αὐτὸ γίνεται μὲ τὸ ἄσμα τοῦ Μπολιβάρ τὸ 1944. Τὸν καιρὸ τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς ὁ ποιητὴς ὑψώνει τὸ λάβαρο τοῦ ἥρωα ἀπελευθερωτῆ — ἀνθρώπου καὶ συμβόλου — ἐνώνοντας σὲ μιὰ πλατεῖα λυρικὴ πνοὴ τὴν ἔξαρση τοῦ Ἑλλήνα Ὀδυσσεῆ Ἀνδρουτσοῦ καὶ τοῦ Σίμωνα Μπολιβάρ, ἥρωα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς.

Ἰδιαίτερη μνεῖα ὀφείλεται γιὰ τὸ Νίκο Γκάτσο (γεννήθηκε τὸ 1915) γιὰ τὸ λυρικὸ του ἄσμα «Ἀμοργός» γραμμμένο ὀλόκληρο μέσα σὲ μιὰ νύχτα, ὅπου ἡ τεχνικὴ τοῦ σουρρεαλισμοῦ ἐνώνεται συχνά, μὲ ἀποτελέσματα ἐπιτυχημένα, στὴ γλώσσα καὶ τὰ θέματα τοῦ παραδοσιακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

ΛΥΡΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ — ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Γύρω ἀπὸ τὴν πλειάδα τῶν πῦθ μεγάλων ποιητῶν, ἢ κατὰ κάποιον τρόπο τῶν ἀγγνωρισμένων, κινεῖται σὰν Γαλαξίας ἓνα πλῆθος ἀπὸ πῦθ μικροὺς ποιητῆς, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔγιναν γνωστοὶ καὶ ἄλλοι ἔχουν ἀγγνωριστεῖ. Στὸ σύνολό τους ἀποσπῶνται ἀπὸ τὶς ὑπερβολές τῶν σουρρεαλιστικῶν δοκιμῶν, καὶ, ἐνδίδοντας κάπως σὺν ἐρητισμῷ, ἐπαφελοῦνται ἀπὸ τὸ καινούριο ποιητικὸ κλίμα, ἀπὸ τὸ στίχο, ἀπὸ τὶς τολμηρές καὶ κάποτε περιέργες μεταφορές. Ἡ ἐν κέττα τοῦ λυρικοῦ ρεαλισμοῦ διακρίνεται σ' αὐτὴ τὴν ποίηση μὲ ἐλάχιστους τόνους, ἐκτὸς ἀπὸ κανένα μοναχικό, ὅπως ὁ ναυτικὸς Δημήτριος Ἀντωνίου, καπετάνιος μακρυνῶν θαλάσσιων δρόμων, ποῦ στὶς θαλασσινές μοναξιές του συνομιλεῖ μὲ τ' ἀστέρια καὶ ὑπαγορεύει σὲ ἀραιὰ διαστήματα μουσικοὺς στίχους γεμάτους ἀναμνήσεις καὶ ἀποστάσεις. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μάτσας, ποῦ γεννήθηκε τὸ 1910, διλωμάτης καριέρας, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς τραγωδίες μὲ θέματα κλασικά, ἔγραψε στίχους ὅπου φαίνεται τὸ μᾶθημα τοῦ Καρυωτάκη καὶ τοῦ Καβάφη. Σὲ μορφὴ ἐξομολόγησης καὶ μὲ εἰλικρίνεια τόνων ἐκφράζει συχνά μιὰ ὑπαρξιακὴ ἀγωνία. Ἀπὸ τὴν τεχνικὴ τοῦ Καβάφη κινᾶ καὶ ὁ συμπατριώτης του Ἄρης Δικταῖος (γεννήθηκε τὸ 1919), ποῦ ὅμως στὶς συλλογές του «Πολιτεία α'» 1956 καὶ «Πολιτεία β'» φτάνουν τόνους προσωπικοὺς ποιητικῆς ὀριμότητος. Ἐπίσης ἡ Μαργαρίτα Δαλμάτη (ψευδώνυμο τῆς Νίκης Ζωρογιαννίδη), ἰδίως στὴ συλλογὴ «Ὀδηγὸς Μουσείου» 1964 ἔχει δεῖξει μιὰ ἐπιτυχημένη ἰσορροπία ἀνάμεσα σὲ ποιητικὸ οἶστρο καὶ καινούρια ἐκφραστικὰ μέσα. Ἐχει ἐπίσης διακριθεῖ σὰ σωστὴ καὶ πιστὴ ἐρμηνεύτρια τῆς σύγχρονης ἰταλικῆς ποίησης.

Καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ ἐπίσης, πρωτεύουσα τῆς Βορείου Ἑλλάδος, στὰ πενήντα χρόνια ποῦ ἀκολοιθῆσαν τὴν ἀπελευθέρωσή της (1912), ὅλο καὶ πῦθ πολὺ εἰσχωρεῖ στὴν ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ παιδεία. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1926 εἶχε ἰδρυθεῖ ἐκεῖ τὸ δευτερο ἑλληνικὸ πανεπιστήμιο. Ἀνάμεσα στὸ 1930 καὶ 1940 ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους τὰ πρῶτα μακεδονικὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ «Μακεδονικὲς Ἡμέρες» ἀπὸ τὸ 1932—39 καὶ, σχεδὸν μαζί τὸ ἰταλο—ἑλληνικὸ «Ὀλυμπος».

Μεταπολεμικὰ ἀκολούθησαν, βραχυθῆια, ὁ «Κοχλίας» ἀπὸ τὸ 1945—48, «Μορφές», τὸ 1946, «Μακεδονικὰ Γράμματα», τὸ 1942, «Διαγώνιος» τὸ 1948. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ σχολὴ Θεσσαλονικῆς, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν πληθώρα καὶ τὴν ποικιλία σ' αὐτὲς τὶς πρωτοβουλίες. Πρέπει μᾶλλον ν' ἀναγνωρίσουμε μιὰ βαθμιαία ἐμφάνιση τῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης καὶ τῆς ἑλληνικῆς

ποίησης, ἂν καὶ μὲ τόγους πολεμικῆς καὶ σημάδια ἐπαρχιακῆς ζηλοφθορίας.

Ὁ Γιώργος Βαρόπουλος /γεννήθηκε τὸ 1904/, διευθυντὴς τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης, θεωρεῖται ὁ πρωτοπόρος τῆς φιλολογικῆς ζωῆς τῆς μακεδονικῆς πρωτεύουσας. Στὶς ποιητικὲς συλλογές του προέχει ἡ ἐγκεφαλικὴ ἔμπνευση, καὶ φαίνεται ἡ ἐπιρροή τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας καὶ τῆς βυζαντινῆς ὕμνογραφίας.

Κριτικὸς καὶ δοκιμιογράφος, ἐκτὸς ἀπὸ ποιητῆς, ὁ Γιώργος Θέμελης, πὸν γεννήθηκε στὴ Σάμο τὸ 1900 καὶ ἀπὸ τὸ 1930 ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, θεωρεῖται κατὰ κάποιον τρόπο ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μακεδόνων λογοτεχνῶν. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ συμβολισμὸ καὶ τὸ σουρρεαλισμὸ, ἔφτασε στὶς μορφές τῆς καινουργίας ποίησης, μπαίνοντας μὲ τὶς πολυάριθμες ποιητικὲς του συλλογές στὸ ρεῦμα τοῦ νεορεαλισμοῦ, ὄχι δίχως ἀνησυχίες ὑπαρξιακῆς καὶ κάποιους τόνους ἐρμητικούς. Σὲ πολλὲς συλλογές στίχων ἀπὸ τὸ 1940, ἡ Ζωὴ Καρέλλη /γεννήθηκε τὸ 1901/. μᾶς ἔδωσε τὸ μέτρο μιᾶς προσωπικότητας ἀνήσυχης καὶ βασανισμένης πὸν ἐπιζητεῖ τὴ μοναξιά καὶ προσπαθεῖ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὴν ἀπομόνωση. Σ' ἓνα ἀπ' τὰ καλύτερά της ποιήματα, στὴν ἐρωτικὴ ἀναδρομὴ τοῦ Ὁρφέα καὶ στὶς αὐταπάτες τῆς ζωῆς, ἡ Εὐριδίκη ἀντιπαραθέτει, μὲ τρυφερότητα καὶ μαζὶ μὲ κακία, τὴ σκληρὴ λογικὴ τοῦ θανάτου. Μασετρία ὕφους καὶ ἐκφραστικὴ δύναμη χαρακτηρίζουν τὴν ποιητικὴ γλῶσσα τῆς Καρέλλης. Καὶ ὁ Τάκης Βαρβιτσιώτης /γεννήθηκε τὸ 1917/, ὕστερα ἀπὸ μιὰ πρώτη ἐμπειρία στὸ συμβολισμὸ καὶ σουρρεαλισμὸ, ἔχει τώρα μπεῖ στὴ σφαῖρα τοῦ λυρικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ ἐκφράζεται μὲ εἰκόνες δεμένες μὲ τὸ συναίσθημα. Ὁ πὸν νέος, Μανώλης Ἀναγνωστάκης /1920/, ἀποῦ ἔζησε τὴν ἐμπειρία τῆς ἀντίστασης, σπούδασε ἰατρικὴ καὶ εἶναι καρδιολόγος. Τὰ ποιήματά του, σὲ τόνο δμιλίας καὶ μονολόγου πὸν θυμίζει Καβάφη, στὴν ἔντονη διαίτητά τους, ἔχουν συχνὰ τὴν αἰχμὴ καὶ τὴ δηκτικότητα τοῦ ἐπιγράμματος.

BRUNO LAVAGNINI

ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΥ

Σ Ο Ν Ε Τ Τ Ο

Κάνε μου νὰ σὲ βλέπω σὲ ὅποιον τόπο:
Φλέγομαι γιὰ ὀμορφιά καὶ σάρκα ἀνθρώπου
Ῥιμέ! Εὐθύς τὸ φῶς μου σβύνεται ὅπου
Σὲ ἰδῶ καὶ πάλι ἀστράφτει δίχως κόπο

Ῥ Παναγία μου βοήθειά σοῦ ζητῶ
Βγάλε με ἀπὸ τὸ τυφλὸ παράπονό μου
Μόνον ἐσὺ μπορεῖς τὸ θάσανό μου
Νὰ γλυκάνεις μὴ μὲ κάνεις νὰ ποθῶ

Ματώνει ἡ ψυχὴ χρόνο τὸ χρόνο
Τρυπιέται μὲ σύρματα στὸ σῶμα αὐτὸ
Ἄρρωστο καὶ ρηχὸ τί πεπρωμένο
Φαρμακερό! — Πνοὴ δὲν ἔχω μόνον
Μὲ βλέμμα πληγωμένο σ' ἐκλιπαρῶ!
—Μοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά κι ἀργοπεθαίνω...

Μετάφραση ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΝΙΑ

ΝΕΑ ΚΑΛΛΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Α
 Στο Μεσολόγγι ἀπόκτησε ὁ ΣΤΥΟΣ
 νόημα 2ον. Ρ

ΠΟΙΗΤΗΣ

Κ^α τ^α σ^τ ρ^ε α τή ζωή μου
ψ

γράφοντας
 στίχους

ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ

σ
 τ
 ὀ

μαυσωλεῖο τοῦτ' ὀ

θ
 ἄ
 ν
 α
 τ
 ο
 ς

τὰ ὀστᾶ τῶν ἡρώων

ΕΡΙΠΟΙΕΙΤΑ

Π Ι

ΑΝΟΙΞΗ

Τὴν ἀνοιξη ἀνθίζουν
 τὰ βιολιὰ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΟΝΟΛΕΚΤΙΚΩΝ ΣΤΙΧΩΝ

(Στὸ Λύσανδρον Ἀβρααμίδην)

Συ
 λ
 λογ
 ἦ
 συ
 λλ
 α
 β
 ὦν
 ἀτάκ
 τ
 ως
 ἐρριω
 μένω
 |
 ν.

ΕΑΡΙΝΟΣ ΕΡΩΤΑΣ

σπαρτὰ πολλὰ μέσα στὸν κάμπο
 σπαρτὰ πολλὰ σπαρτὰ πολλὰ
 σπαρτὰ πολλὰ μὲς τὴν ψυχὴ μου
 ἄνεμος δέρνει τὰ σπαρτὰ
 κι' ἔρωτας τὴν ψυχὴ μου

ΠΕΤΡΟΒΟΛΗΜΑ

Τ Ο Θ Ε Ο σ τ ὸ ν ο ὕ ρ α
 ν ὄ ;
 τ ρ ο β ο λ ᾶ τ
 ε
 Π ε τ ρ ο β ο
 ο
 λ ᾶ τε τὴν καρδιά σας.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΗ

ι
 ίτ
 τὸ σπ
 εταί
 κτίζε
 Μ^{έες}
 εἶδ

ΣΗΜΕΡΑ

Παντοῦ κενὸ

..νόθλεραπ. ὄτ ἄνναρυτ ἐμ

ΕΠΙΚΛΗΣΗ

ἔλληνες τῆς Κύπρου

τ
 ἦ ἄ ἦ ἐπι
 ν τᾶς.

ρηιλογοπιοκ

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

κῦ μισ ρού ἦ Σα ἴ
 ὀ μα ἐ ε η ς τ λ μ ν
 Τ γ μ σ α α.

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΟΥ

ά τ ι ά τ ι
 μ α μ α
 τὰ σου τὰ σου
 μ α μ α
 ά τ ι ά τ ι

τὸ μέγα πάθος

Η ΓΝΩΣΗ

Τ
 ò
 δέ ν
 τ ρ ο
 τ
 ἦ
 ς
 ώ σ
 ν η
 γ ς
 δέ μάς σώζει

α
 ι
 ἀπ' τήν χ τοῦ ξίφους
 μ
 ἦ

ΑΠΟΡΙΑ

γυρεύ
 ομε τὸν
 ἄνθρωπο
 στ' ὄλοστρόγ
 γυλοφεγ
 γάρι;

ἐ
 ν
 τ
 ό
 ς μας εἶν' ὁ ἄνθρωπος.

ΤΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

ε ρ ι σ τ έ ρ ι
 τὸ περιστέρι
 ποιῆς εἰρήνης
 ποιοῦ πατώματος;

Ἡ Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Κύπρου
καὶ
τὸ Περιοδικὸν «Πνευματικὴ Κύπρος» διοργανῶνουν
«ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ»

πρὸς τιμὴν τῶν λαογράφων κ.κ.

Γεωργίου Παπαχαραλάμπους

καὶ

Νεάρχου Κληρίδη

εἰς τὴν Αἴθουσαν Τελειῶν τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας τὴν Τετάρτην,
20 Νοεμβρίου 1968 καὶ Σάββατον, 23 Νοεμβρίου 1968, ὥραν 11.30 π.μ.
καὶ τὰς δύο ἡμέρας.

Τοῦ «Συμποσίου Λαογραφίας» προεδρεύει ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας Δρ. Κ.
Σπυριδάκης.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

1. Δρ Κ. Σπυριδάκης: Εἰσαγωγικὴ Ὁμιλία.
2. Δρ Κυρ. Χατζηγιάννου: Πτυχῆς Κοινωνικῆς Ὄργανώσεως τοῦ Κυπριακοῦ Λαοῦ.
3. Δρ Κύπρος Χρυσάνθης: Πρόσφατες Λαογραφικῆς Ἐκδόσεις στὴν Κύπρον.
4. Κ. Πιλαδάκης: Λαογραφικὰ Στοιχεῖα σὺὰ ποιήματα τοῦ Λιπέριτη.
5. Ἰωάννης Τσικνόπουλος: Συχουρηγήματα Κυπριακὰ ἐν χρήσει κατὰ τὰ ἔτη 1848 καὶ 1851.
6. Ἀγγελικὴ Πιερίδου: Περιγραφή Τύπων Κυπριακῆς Κατοικίας ἀπὸ Κεῖμενα Περιηγητῶν τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνα.
7. Ἀνδρέας Χριστοφίδης: Τὸ ΡΙΚ καὶ ἡ Λαογραφία.
8. Μενέλαος Χριστοδούλου: Ἕνα ἐτυμολογικὰ.
9. Ἀ. Ρουσουνίδης: Ἐθιμὰ τινα ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐν Κύπρῳ.
10. Νίκος Σπανός: Μία Διήγησις τοῦ Ἡροδότου καὶ ἓνα Κυπριακὸ Παραμῦθι.
11. Ἀνθ. Πανάρετος: Ἡ Παλλούρα τῆς Ἁγίας Μαρίας καὶ τὸ Μαῦρο Φίδι.
12. Κ. Γ. Γιαγκουλλῆς: Ὁ ποιητάρχης Παραγιώτης Χατζηγιάννου.
13. Γλαῦκος Βιολάρης: Ἕνα Κυπριακὸ Χειρόγραφο μὲ Διεθαστικά, Ἐθόκια καὶ Γηδικιές.
14. Σῶζος Τομπόλης: Κυπριακὸ Δημοτικὸ Τραγοῦδι.

ΑΝΤΙ ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΕΩΣ

1. Γ. Παπαχαραλάμπους: Ἰδρυσις Ἐκκλησιῶν.
2. Νεάρχος Κληρίδης: Λαογραφικὰ.

(Στὸ τεῦχος αὐτὸ δημοσιεύονται οἱ περισσότερες ἀνακοινώσεις. Δυὸ δημοσιευτήκανε σὲ προηγούμενο τεῦχος. Δυὸ ἄλλες θὰ δημοσιευτοῦν σὲ εἰδικώτερα περιοδικά).

ΠΤΥΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΛΑΟΥ

Ἡ ἐπ' ἀνταλλαγῆν ἔργατικὴ βοήθεια μεταξὺ οἰκογενειῶν (προσαντίσια) κί' ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν δύο φύλων στή Μαραθάσα.

Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση ὡς θέμα τῆς λαογραφίας δὲν ἐρευνήθηκε σχεδὸν καθόλου οὔτ' ἐδῶ στήν Κύπρο οὔτε στήν ἄλλη Ἑλλάδα. Κί' ὁμως ἂν σκοπὸς τῆς λαογραφίας εἶναι ἡ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ ὑπὸ ὅλες τοὺς ἀπόψεις ἀσφαλῶς ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελῆ τὸ ἐπίκεντρο τῆς λαογραφικῆς ἐρευνας..

Μὲ τὴ σημερινὴ μου ἀνακοίνωση, ποὺ γίνεται γιὰ νὰ τιμηθοῦν δύο ἄξιοι σκαπανεῖς τῆς Κυπριακῆς λαογραφίας, θὰ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω μερικὲς ἐνδιαφέρουσες πτυχὲς τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ὅπως τίθεται στὸν τίτλο τοῦ θεματός μου. Πρέπει ὅμως νὰ τολῶ εἰθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι οἱ παρατηρήσεις μου δὲν στηρίζονται στή σημερινὴ διαμόρφωση τῆς Κυπριακῆς κοινωνίας, ποὺ τὴν χαρακτηρίζει μιὰ ρευστότης κάτω ἀπὸ τὶς ἀντιμαχόμενες παλαιὲς συντηρητικὲς ἰδέες καὶ τὶς νέες μεταπολεμικὲς κοσμοπολιτικὲς ἐπιδράσεις, ἀλλὰ στήν παλαιὰ μορφή τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος τοῦ μεσοπολέμου.

Στὴ σημερινὴ κοινωνία γενικὰ (δὲν ἐννοῶ μόνο στήν Κύπρο) ποὺ τὸ μέλος μιᾶς οἰκογένειας ἐργάζεται καὶ παίρνει δικὰ του χρήματα, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐδημιούργησε δικό του σπιτί ἀκόμα, εἶναι τὸ ἴδιο μιὰ οικονομικὴ μονάδα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας, ποὺ σπάζει τὴν οἰκογενειακὴ συνοχὴ καὶ πειθαρχία μπροστὰ στήν πατριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πατέρα.

Στὴν ὑπὸ ἐξέταση κοινότητα ὁμως τοῦ κυπριακοῦ χωριοῦ τοῦ μεσοπολέμου μονάχα ἡ οἰκογένεια ἀποτελοῦσε οικονομικὴ μονάδα. Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἦταν ἀπλοὶ ἐργάτες ἐργαζόμενοι γιὰ τὸ κοινὸ ὄφελος τῆς μονάδας αὐτῆς ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπεχωρίζοντο μόνο γιὰ ν' ἀποτελέσουν νέαν οικονομικὴ μονάδα, ὅταν ἡ πατρικὴ ἐξουσία ἔκρινε πρέπον, συνήθως μετὰ τὸ γάμο. Ἀλλὰ καὶ τότε κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ὁ νέος νοικοκύρης εἶχε μιὰ οικονομικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν πατέρα του ἢ ἂν ἦταν σσώγαμπρος — πράγμα κάπως ὑποτιμητικὸ — ἀπὸ τὸν πεθερό του.

Πάντως ἡ συνοχὴ τῶν παιδιῶν τῆς οἰκογένειας, ὅσο ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη, ἢ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τους, κί' ἡ πειθαρχία τους στήν πατρικὴ ἐξουσία ἐκωνομίζονταν ἀπὸ αὐστηροὺς κανόνες. Τὸ παράγγελμα τῆς παροιμίας «Ἡ σπορά σου σοκροπιστὴ τζιαι τὰ παιδικὰ σου βουνάριν» εἶναι δηλωτικὸ αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων.

Μὰ κί' ὅταν ἡ πρώτη οικονομικὴ μονάδα διεσπᾶτο σὲ πολλὲς ἄλλες, τόσο αὐτὴ ὅσο κί' οἱ ἄλλες ἀπὸ καιροῦ σὲ καιρὸ προσέφεραν ἀμοιβαῖα τὶς ὑπηρεσίες τους ἢ μιὰ στήν ἄλλη, ὅποτε ἦταν ἀναγκαῖες. Καὶ περισσότερο μάλιστα τὰ νέα συμπεθερικὰ μέχρι τοῦ γάμου τῶν τέκνων των. Αὐτὰ τὰ προσαντίσια, ὅπως τὰ ἔλεγαν, ἐξυπηρετοῦσαν κί' ἓνα ἄλλο σπουδαῖο σκοπὸ: τὴ σύνδεση τῶν δύο νέων οἰκογενειῶν, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς συγγένειας. Τὰ προσαντίσια πάλε, μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν νέων οἰκογενειῶν, ποὺ ἀποσχίστηκαν μετὰ τὸν γάμο, ἐξυπηρετοῦσαν κί' αὐτὰ ἐκτὸς τοῦ οικονομικοῦ λόγου, τὴ διατήρηση μιᾶς κάποιας συνοχῆς μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν νέων οἰκογενειῶν.

Τώρα, γιὰτὸ ὁ λαὸς αὐτὴ τὴν ἐπ' ἀνταλλαγῆν ἐργασία νὰ τὴν ὀνομάσῃ μὲ τὸ ἐπίρρημα «προσαντίσια»; Ἡ λέξη δὲν ἔχει, νομίζω, καμμιά σχέση μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐπίθετο «προσαντής». Εἶναι, ὅπως φαίνεται, καθαρὸ κατασκευάσμα τῆς νέας Κυπριακῆς ἀπὸ τὶς προθέσεις «πρός» «ἀντίς» καὶ τὴν κατάληξη -ικα. Δηλαδή «ἐργασία πρὸς τὸν Ἀντίς» (ἐναντι τῆς ἐργασίας τοῦ Α). Ἄν ἡ ἐργασία δὲν ἀνταποδοθῆ οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν ψυχραίνονται κί' ἡ σύνδεση χωλαίνει ἢ ἡ συνοχὴ ἀποκόπτεται.

Κι' ἔρχομαι τώρα στήν κατανομή τῆς ἐργασίας μεταξύ τῶν δύο φύλων στή Μαραθάσα. Πολλές φορές δικοί μας καί ξένοι δημοσιογράφοι, περιηγητές καί σύγγραφεις κατηγοροῦσαν τοὺς Μαραθεῦτες γιά ὀκνηροὺς ἐπειδὴ ἔχουν τίς γυναῖκες τους καί ἐργάζονται στά κτήματα τους καί φορτώνονται κοφίνες μὲ τὰ φρούτα ἢ βαρεῖες δέσμες καυσοξύλων ἀπὸ τὸ δάσος καί τὲς κουβαλοῦν ἀπὸ μακρινές ἀποστάσεις, μ' ἀνηφοριές καί κατηφοριές, κι' ἐκείνοι κάθονται στὰ καφενεῖα καί πίνουν τὸν καφέ τους ἢ χαρτοπαίζου.

Ἄρχη τοῦ καθενὸς ἐρευνητοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἔρευνα κι' ὄχι ἡ καταδίκη μὲ μιὰ μονοκοντυλιά. Δὲν εἶναι δυνατὸ ἡ κοινωνία νὰ ἔχη δημιουργήσει ἓνα θεσμὸ ἀντικοινωνικό, ὅπως αὐτὸν τῆς ὀκνηρίας τῶν ἀνδρῶν, ὄχι σ' ἓνα χωριὸ μὰ σ' ὀλόκληρη περιοχὴ. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἐρευνησοῦμε βαθύτερα καί προσεκτικώτερα τὸ φαινόμενο.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῆς Μαραθάσας ἀποζοῦσαν, πρὶν γίνουν τὰ χωριά τους τουριστικά, ἀποκλειστικά ἀπὸ τὰ ἀμπελοφυγικά προϊόντα (σταφύλια, σουτζιοῦκκον, κιοφτέρκα, κρσί, ξῦδι) ἀπὸ τὰ φιντούκκια, ἀπὸ τὰ καρῦδια, τὰ ἀππίδια, τὰ μήλα, τὰ ροδάκινα, τὰ κεράσια κι' ἀπὸ τὰ δασικά δένδρα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔφτιαναν τὰ γουμποσάδινα, τὰ διααρτοσάνιδα, τίς βούρνες τοῦ ζυμώματος κτλ. καί ἀπὸ τὰ ξύλα τῆς καρυδιάς ποὺ πουλοῦσαν γιὰ νὰ φτιαχτοῦν τὰ ἔπιπλα πολυτελείας.

Οἱ Μαραθεῦτες ἐγύριζαν ὅλη τὴν Κύπρο γιὰ νὰ πουλήσουν τὰ μαξούλια τους στὶς ἀγορὲς τῶν πανηγυριῶν. Ὁ κάθε Μαραθεύτης ἤξερε ὅλα τὰ πανηγύρια ποὺ γίνονταν στὶς γιορτὲς τῶν ἀγίων καί στὰ μικρότερα χωριά κι' ἐκείνα ποὺ διακοῦσαν ἔστω καί δυὸ ὄρες μονάχα. Οἱ γνώσεις αὐτὲς περνοῦσαν ἀπὸ πατέρα σὲ γιό, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες.

Ἐφόρτωναν λοιπὸν οἱ Μαραθεῦτες τὰ ἐμπορεύματά τους στὰ μουλάρια καί στὰ γαϊδούρια τους, κατηφόριζαν ἀπὸ τὰ μονοπάτια κι' ἔφταναν στὰ χωριά τῆς πεδινῆς Κύπρου γιὰ νὰ τὰ πουλήσουν, καί μόνο ὅταν τὰ ξεπουλοῦσαν ἔπαιρναν ξανά τὴν ἀνηφοριὰ γιὰ τὸ χωριὸ τους γιὰ νὰ μεταφέρουν νέο ἐμπόρευμα. Αὐτὸ τὸ ἀνέβα-κατέβα κρατοῦσε τόσο χρόνο ὅσο χρειάζοταν νὰ ἐξαντληθοῦν τὰ προϊόντα τους. Τοὺς ἔδεχνε ἡ βροχὴ ἢ τὸ χιόνι, ὁ βοριάς ἢ τὸ λιοπύρι, αὐτοὶ ἔπρεπε κάθε χρόνο νὰ δουλέψουν, πιάβοι αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς μονάδας, ποὺ λέγεται οἰκογένεια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ γυναῖκα ἢ καλύτερα οἱ γυναῖκες τῆς οἰκογένειας ἔπρεπε νὰ φροντίσουν γιὰ τὰ ὑπόλοιπα: νὰ περιποιῶνται τὰ κτήματα, νὰ μαζεύουν τὰ φρούτα καί τοὺς ξηροὺς καρπούς, νὰ κουβαλοῦν ξύλα γιὰ τὴν τσιμνιά καί γιὰ τὸ φούενο καί νὰ ἔχουν ὑπὸ τὴν εὐθύνη τους τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν.

Ἔτσι αὐτὲς οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς, αὐτὴ ἡ φύση τῆς ἐργασίας ἐδημιούργησε μιὰν αὐστηρὴν κατανομή ἐργασίας μεταξύ τῶν δύο φύλων. Ὅταν ἐπέστρεφε ὁ σύζυγος σὰν καραβοτσακισμένος ναυαγὸς ἔπρεπε νὰ βοῆ στὴν οἰκογένεια μιὰ θαλπωρὴ καί ξεκούραση.

Ἦταν ἡ σειρά του ν' ἀναπαυθῆ. Τὸ δικό του ἔργο τῶφερε σὲ πέρας. Ἄν καθόταν στὸ καφενεῖο ἐνῶ ἡ γυναῖκα του δούλευε ἦταν πλήρως δικαιολογημένος. Ἐμεῖς σήμερα δουλεύει κι' ἡ γυναῖκα μας ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, δουλεύουμε κι' ἐμεῖς. Γυρίζουμε κι' οἱ δυὸ τὸ μεσημέρι ἀπὸ τὴ δουλειά μας, ἡ γυναῖκα μας ἐτοιμάζει τὸ φαγητὸ, τὸ σεργιῶει, σηκώνει τὸ τραπέζι, μᾶς φτιάνει καφέ καί, ἐνῶ ἐμεῖς ἀναπαυόμαστε, ἐκείνη πλένει τὰ πιάτα. Ποιὸς κατηγοροῦσε ποτὲ ἐμᾶς γιὰ ὀκνηροὺς;

Στὸ Μουτουλλά, ἡ Ἑλληνικὴ ἢ σύζυγος τοῦ Χαμπῆ εἰδικοῦ κατασκευαστῆ σκαφῶν μοῦ διηγήθη μὲ πολλὴ στενοχώρια τῆς τὸ ἐξῆς περιστατικό: Πῆγαν στὸ περιβόλι νὰ μαζέψουν μήλα ἢ Ἑλληνικὴ μὲ τὴν κόρη τῆς τὴν Μαρουλλοῦν 14 χρονῶν καί τὲς συνῶδευσε κι' ὁ Χαμπῆς. Ἐμάζεψαν πὰ μήλα, ἐγέμισαν δυὸ κοφίνια, ἓνα μεγάλο κι' ἓνα μικρό, τὰ φορτώθηκαν ἡ μάνα κι' ἡ κόρη, κι' ὁ Χαμπῆς ἀκολουθοῦσε. «Στὸ δρόμο, μὴν λείει ἡ Ἑλληνικὴ, ἡ Μαρουλλοῦ ἐν ἔσωνεν τὸ κοφίνιν, ἔπαισεν χαμαί, ἄτε ὁ καημένος ὁ Χαμπῆς ἐφορτώθην το τζιεινος!» Ἡ σύζυγος, βλέπετε, ἐφρόντιζε γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ συζύγου τῆς, ποὺ θὰ τὸν ἔβλεπαν οἱ χωριανοὶ νὰ κάμνη γυναικεῖες δουλειὲς καί στενοχωροῦνταν.

Βάσει αὐτῆς τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καί τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ποὺ πηγάζουν

ἀπ' αὐτές, δημιουργήθηκαν καὶ ἄλλοι κοινωνικοὶ κανόνες. Ἡ οἰκογένεια μένει, λόγῳ τῆς μακρᾶς ἀπουσίας τοῦ ἀνδρός, ἐξ ὀλοκλήρου στὴν ἐξουσία τῆς γυναικός. Ἔτσι ἐδημιουργήθη ἓνα εἶδος μητριαρχικῆς οἰκογένειας. Ἦκουσα πάλι τὸν Χαμπὴν νὰ φωνάζῃ μὲ μῆρα στὸν ἀτακτοῦντα δεκάχρονο γιό του: «τώρα, βρέ, τώρα, νᾶρτ' ἡ μάνα σου νὰ τῆς τὸ πῶ καὶ νὰ σὲ σάση!». Δηλαδή ἡ «τάξις» τῶν παιδιῶν μέσα στὴν οἰκογένεια βρίσκεται στὴ δικαιοδοσία τῆς μητέρας. Ἡ μητέρα διαρκῶς στὸ σπίτι — ἐν πάσῃ περιπτώσει κοντὰ στὰ παιδιά — ἀναλαμβάνει κατὰ φυσικὸ λόγῳ καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξεως κ' αὐτὸ μὲ τὸν καιρὸ ἔγινε ἔθιμο. Ὁ πατέρας ποὺ ἔρχεται ταξιδευτῆς δὲν πρέπει νὰ στήνῃ δικαστήρια καὶ νὰ τιμωρῇ. Φυσικὸ εἶναι νὰ θέλῃ νὰ φαίνεται στοργικός. Καὶ ὄχι μόνο δὲν ἐπεμβαίνει ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρίζει πὼς αὐτὸ εἶναι καθήκον ποὺ ἀνήκει στὴν σύζυγό του.

Καὶ τέλος τὸ γεγονός ὅτι ἡ σύζυγος μένει τὸν περισσότερο χρόνο στὸ σπίτι της καὶ τὸ χαίρεται, ἐδημιούργησε τὴν ὑποχρέωση οἱ γονεῖς της νὰ κτίζουν τὸ σπίτι, ἐνῶ στὴν πεδινὴ Κύπρο, ὅπου δὲν ὑπάρχουν αὐτὲς οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς, τὸ σπίτι τὸ κτίζει ὁ γαμπρός.

Μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς ἠθέλησα νὰ δείξω (α) πόσα χρήσιμα διδάγματα προφορῶμε ν' ἀντλήσουμε ἀπὸ τὴν ἀνατομία τῶν κοινωνικῶν λαϊκῶν φαινομένων καὶ (β) ὅτι ὀρθὲς ἐρμηνεῖες τῶν φαινομένων τούτων δύναται νὰ δοθοῦν μόνον μὲ ἀναλύσεις στηριζόμενες, ὄχι σὲ ἐπιφανειακὰ παρατηρήσεις, ἀλλὰ σὲ βαθύτερες καταστάσεις, ὀφειλόμενες κυρίως σὲ οἰκονομικοὺς ὄρους ζωῆς.

ΚΤΡΙΑΚΟΣ ΧΑΤΖΗ-ΙΩΝΝΟΥ

ΤΡΙΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΤΟ ΚΡΗΣΦΤΙΓΕΤΟ ΤΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ

Πνεῦμα ἢ σάρκα
φωτὸ τὸ αἷμα.
Ἐδῶ γεννιάται ἢ λεφτεριά.

ΣΤΟ ΠΑΓΚΥΠΡΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Ἐδῶ ριζώνει ἢ Ἑλλάδα.

ΣΤΟΥΣ ΗΡΩΕΣ ΑΠΟΦΟΙΤΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚ. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μέταλλο ἀκριβὸ τὸ ὕλικό σας.
Ἡ ἀρετὴ σας ὑψηλή,
Ἑλληνες!

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΚΟΛΙΟΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΙΠΕΡΤΗ

[Ἐπίθεμα στοὺς ἀκούραστους ἐργάτες τῆς Κυπριακῆς Λαογραφίας
μ. Νέαρχον Κληρίδην καὶ κ. Γεώργιον Παπαχαράλαμπος.]

Ἡ ποιητικὴ ἀξία καὶ ὁμορφία τῶν Τραγουδιῶν τοῦ Λιπέρτη — Τραουδιῶν, ὅπως τὰ ἐπιγράφει ὁ ἴδιος — εἶναι σήμερα γενικῶς ἀναγνωρισμένη στὴν Κύπρο. Ἀλλὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα φιλόλογοι, λογοτέχνες καὶ φίλοι τῆς λογοτεχνίας, ποὺ μελέτησαν τὸ ἔργο τοῦ Λιπέρτη, ἔχουν ἐκφράσει τὸν θαυμασμό καὶ τὴν ἐκτίμησίν τους γιὰ τὸν ποιητὴ, ποὺ ἔγινε ὁ καθρέφτης τῆς ψυχῆς τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.

Πολλοὶ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τῶν ποιημάτων του — Κύπριοι καὶ ἀπὸ τῆν Ἑλλάδα, — ὅπως οἱ καθηγητὲς Σ. Μενάρδος, Κ. Ἄμαντος, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Στ. Κυριακίδης, Ἰωάν. Συκουρῆς καὶ ἄλλοι, — τόνισαν τὴ γλωσσικὴ καὶ λαογραφικὴ σημασία των. Ὁ Σίμος Μενάρδος, ἔγραφε πρὸς τὸν ποιητὴ: Τὰ τραγούδια σας ἀποδίδουν ἀρκετὰ τὴν ζωὴν τοῦ χωριοῦ καὶ ἔχουν τὸ ἀπαιτούμενον τοπικὸν χρῶμα... Μετὰ 2—3 αἰῶνας κάποιος διάδοχός μου θὰ μελετᾷ τοὺς στίχους σας ὡς γλωσσικὰ μνημεῖα. Εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὰ ἀθανασία. Καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας Στ. Κυριακίδης, ποὺ, ὅπως καὶ ὁ Ἄμαντος καὶ ὁ Συκουρῆς, ἐργάσθηκε στὴν Κύπρο, τονίζει ὅτι «λαογραφικῶς τὰ ποιήματα (τοῦ Λιπέρτη) εἶναι ἀξία πολλῆς προσοχῆς ὄχι μόνον ὡς δείγματα τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου καὶ ἰδίως τῆς φρασσιολογίας, ἀλλὰ καὶ ὡς προάγοντα τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκφρασιν, ἣν ἐδημιούργησεν ἐν Κύπρῳ ἡ γνησία δημοτικὴ ποίησις καὶ ἡ ἡμιδημοτικὴ τῶν ποιητάρηδων στιχογραφία.

Ἐντύπωση κάνει, πράγματι, στὸν μελετητὴ ἡ ἀφθονία τῶν λαογραφικῶν στοιχείων — παροιμιῶν, παροιματικῶν ἐκφράσεων, ἐθίμων, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, εὐχῶν, καταρῶν κλπ., — ποὺ ἀπαντοῦν στὰ ποιήματά του.

Στὴν παρούσα σύντομη μελέτη θ' ἀσχοληθῶ μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτά, χωρὶς νὰ ἔχω τὴν ἀξίωση ὅτι ἔξαντλῶ τὸ ὅλο θέμα.

Α'. Περὶ τίς 60 παροιμίαις καὶ περισσότεραις παροιμιακῆς ἐκφράσεις ἔχω ξεχωρίσει στὰ ποιήματά του. Μερικῆς ἀπ' αὐτῆς ὁ Λιπέρτης θάξει τίτλους τῶν ποιημάτων του, ὅπως π.χ. Τομ. Α' Πεξεύκει πῖσκοπον (σ. 29), Τομ. Β' Ἀπὸν ἀκρόννεται γονιοῦ παραγωνιάς κοιμάται (σ. 42), Ἀπ' ἀγαπήθην ἔν ἐμισήθην (σ. 76), Τομ. Γ' Ἐν θωρεῖς τὴν καμπούραν σου (σ. 75): Τοὺς φρόνιμους κρινίσκουν οἱ πελλοὶ (σ. 80): Τῆς λύπης πέξεμαν καὶ στάμαν (σ. 89): Μιὰν μάμμα καὶ μιὰν χάσκα (σ. 123): Τομ. Δ' (Ἄπαντα, 1961) Πέτρα τοῦ Κάστρου ριζμιά (σ. 259).

Πολλῆς παροιμίας βρῖσκομε αὐτολεξεῖ μετὰ στὰ ποιήματά του: Τομ. Α' Γιατὶ ψυχομαχῶ τζι' ὁ Χάρος λείπει (σ. 17): Ἐσεὶ τζιαὶ μπαίνει (Στὸν γυιόν μου σ. 27): Ὅσοι μπαίνουν τζι' ὄσοι βκαίννουν τὴν Παρασκευὴν στὴν Χώραν (Ἡ Γενιά της, σ. 31): Τοῦτον τὸ παννάτζιν ἔν πὸ τοῦν τὸ βιλαράτζιν (Ἡ Γενιά της σ. 31): Ἐννὰ δακκάνεις τῶναν σου τζι' ὄλλα νὰ σὲ πονοῦσιν (Ἡ Ἀκαμάτης, σ. 66): Μὲ τὸ φιλὴν τ' ἀρπαχτικὸν ἄθρωπος ἔν λοῦσαι — ἔτσι λαλοῦν οἱ πρωκοινοί. (Τὸ Κατῶφλιν σ. 98): Ἄλλον τὸν λάμμουν ἑκατὸν τζι' ἄλλον τὸν λάμνει ὁ νοῦς του (Ἡ Ἀλαφροστοιχ' τιώτισσα, σ. 109).

Τομ. Β'. Ἡἄρες τὸ σῦκον, σήκω το, μὲν τὸ σηκῶσων ἄλλοι (Ἀπὸν ἀκρόννεται γονιοῦ... σ. 42): Ἡ μάνα τὴν καρτυὰν πονεὶ τζι' ἡ πεθθερά τὴν φτέρναν / τζι' ἡ σ' κ' ὄλλα ἡ ἀντραδέρφισσα τὴν νάκραν τῶν μαλλιῶν της (Ἡ πεθθερά, σ. 63).

Τομ. Γ'. Τὸ κριμαν μιλια παρπατεὶ τζιαὶ μὲ τζιακρόν κμιαφόννει (Ἐ τὸν Θεὸν πουπάνω, σ. 41): Τζι' ἀποὺ τῆς νεύκει νεύκεται τζι' ἀποὺ τῆς πεὶ πλανιέται (Ἡ Χ' ἠράτη

τοῦ Μηνᾶ, σ. 41). Τ' ἀμμάτων πύκρον καταλυεῖ τζι' ἀνώγεια κάτω ρίβκει (Οἱ Φτονεροὶ σ. 70). Τὰ τζιερνάς χάννεις (γιούλλη μου) τζιαὶ τὰ χρωστᾶς κπιερώννεις (Μιὰν μάμμα τζιαὶ μιὰν χάσα σ. 123).

Τομ. Δ' (Ἔκδ. 1961 ἸΑπαντα). Πολλοὶ τζιαὶ πὸ τὴν πέτραν γυρεύκουν ἀφορμὴν ('Ο φτόνος ἔν προσφάιν τζι' ἡ ἀθανιά ψουμίν, σ. 239). "Οπου τζι' ἄν πάει ἡ κλιανιαρκά (παντοῦ) τὸν κῶλον της κρατεῖ τον ('Αλοὶ τὸν ἄσκεφτον, ἀλοὶ τον... σ. 258).

Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις γίνεται ἀλλαγὴ ἢ παρέκτασις τῆς παροιμίας χάριν τοῦ στίχου ἢ γιὰ νὰ δοθῇ σ' αὐτὴν ὁ τύπος τῆς συμβουλῆς, ὅπως: Τομ. Α' Μὲν εἶσαι στορηνιαρκά ἀθασ'ιά, π' ἄθθει πὸ τὸν Γεννάρην (Στὴν Κόρην μου σ. 15). Παρὰ νὰ βγάλεις ὄνομαν κακόν, μὰ μὴ κακόν σου, κάλλιον νὰ βκεῖ τ' ἀμμάτων σου τζιαὶ νᾶν' ὁ θάνατός σου ('Ο Χάρος λείπει, σ. 16). 'Ο πελλὸς ὁ νοῦς πὸ κάμνει κακορζικ'ῆν τὴν σόρταν [ἡ παροιμία στὸν Ν. Κυριαζῆ: 'Ο νοῦς ὁ ἄφρονος κάμνει τὴν τύην γέρημην] (Στὸν γιὸν μου, σ. 28). Κρυφὸς παπᾶς μὲ γίνεται μὲ γίνηκεν ('Ο Γεναιοκρίστευτος, σ. 43). Οἱ κάλες τους πορτὴν τζι' ἀλώνν' ἔχουν τους βορτώνν... τζι' ἔχουν τους κατσαμπούναν τζιαὶ θελόνην κάμνουν τους τζιαὶ γαδούρκα, μουτταῶνουν τους... ('Ο Γεναιοκρίστευτος, σ. 44). 'Ελίμπησες οὔλα τὴν ρκᾶν πὸ λῆμπισεν στὰ σῦκα ('Ο Νυχτοπάππαρος, σ. 49). Γιατὶ παίρνουν τὰ ἔχη τους οἱ πάντες τζι' οἱ ἀνέμοι (Οἱ ἀνοστοκάμωτες, σ. 72). Τὸ ξείδιν πῶν κοφτερόν / τρώει τ' ἀντζειόν (= ἀγγειὸ) μὲ τὸν τζιαυρόν / σ' ἐνώνεται τζιαὶ πάει (Τὸ ἄχιν της, σ. 90). "Αν μὲν φατσ'ήσει (= χτυπήσει) ἡ κ'εφαλή τ' ἀνθρώπου 'πά στ' ἀνώφλιν / λλίον-πολλὸν τζι'αὶ νὰ πονεῖ / ἔν τζιαὶ δικλᾶ ποττὲ χαμαὶ νὰ δεῖ τζιαὶ τὸ κατώφλιν — ἔν παροιμία τζι' εἶπαν τὴν ἀθρῶποι πρωτινοὶ (Τὸ Κατώφλιν, σ. 101). 'Η μάνα της ἐταύρισην ξινάριν, τούτη 'νὶν ('Η 'Αλαφροστοιχ'εϊώτισσα, σ. 109). 'Αλοὶ τον πᾶν ἀκρόννεται τζι' ἔν ψηφᾶ τοὺς γονιούς του ('Η 'Αλαφροστοιχ. σ. 109).

Τομ. Β'. "Εν τὸ κορνόν πὸ δείχνει ἄν ἔν καλὴ μέρα (ἡ παροιμία: "Η καλὴ μέρα φαίνεται πὸ τὸ πορνόν) (Τζιευῆκετε τὴν νιότην, σ. 33). Γιατὶ χρυσάφιν ν' ἀναλυεῖς, ὅπου τζι' ἄν πᾶς τζιαὶ λάμνεις, οὔλλα ἔν νᾶν' ἀνάποδα τζιαὶ προκοπὴν ἔν κάμνεις ('Η Μαύρη, σ. 34). Τζιεὶ πὸ χ'ιονίξει, ἀσπρῆζει — μὲν μωρεῦσεσαι, τζιαὶ 'τζεὶ πὸ θρέσ'ει, φαίνεται, χαρῶ σε (Πῶς εἶσαι ἀνενοιας, σ. 69). 'Η παιδικιοσύνη, ξέρεις το, πῶς ἔν τζιαὶ πελλοσύνη [παροιμ. Παιδικιοσύνη — πελλοσύνη] ('Απ' ἀγαπήθην ἔν ἐμισήθην, σ. 77). Νὰ βάλλεις 'πὸ τὸ ἔναν σου, 'πὸ τ' ἄλλον σου νὰ βιάλλεις (Πρόσωπον βάλλω τὴν τιμὴν, σ. 95). 'Ντὰ τοῦ γερόκαττου τζιαὶ πάλε τρυφερά / ἀρέσκει του νὰ τρώει πονηκοῦδκια (Παιδικιώννω, σ. 102).

Τομ. Γ'. "Ο,πὶ τζι' ἄν ἔρτει, καθενῶ [ἡ παροιμία: "Ο,πὶ παθθαίννει ὁ ἀθρωσπος] ἔν 'πὸ τὴν τζιεφαλήν του ('Ε τὸν Θεὸν πουπάνω σ. 41). Θωρεῖς ὁ ἄσκεφτος ὁ νοῦς δουλειῆς πὸ ἀναέρνει, / εἶδες ἔναν κουτσοῦφλημαν εἶντα κακὰ πὸ φέρνει ('Εμπῆκεν μέσ' στ' ἀντρώινον σ. 58). Τραντάφυλλα τζι' ἀγκάθια κάμν' ἡ τρανταφυλλιά (Μποροῦν γιὰ τὴν ἀγάπην... σ. 73). "Αλλους ἔν σῦκα σπλαστά τζι' ἄλλους πάλ' ἔν καρόκλια ('Εν θωρεῖς τὴν καμπούρα σου, σ. 77). Παπάδες πὸ τὸν νόμον ἔν κρατοῦσιν / τζιαὶ πᾶν ἀτοῦπκωτα τζιαὶ λουτουροῦν / ποπιτανώννουν πάντα σγιὰν θωροῦσιν (τοὺς ἄλλους πὸ τὸ σήμαντρον φακιοῦν (Τοὺς φρένιμους κρινίσκουν οἱ πελλοὶ (σ. 80). Οἱ αἴγιες τὲς κουδέλλες (=προβατίνες) καταχώννουν / σγιὰν δοῦν τὴν βάκλιαν πάνω νακκουρὶν / πῶς τὰ πουκατινά τους φανερόννουν / τζιαὶ τὸ δικόν τους, 'έν θωροῦν νουρὶν (Τοὺς φρένιμους κρινίσκουν οἱ πελλοὶ, σ. 81). 'Εν τζι' ἔν φτώχ'εια πὸ σάζεται μὲ καταμτωσιάν [ἡ παροιμ. 'Η φτώχ'εια τζι' ἡ κακορζικ'ιά θέλει καταμτωσιάν = μπάλλωμα, οἰκονομίαν] (Ρέουλιαν σ' οὔλλα, σ. 96). Τζιεινὸν τ' ἀντζειόν (ἀγγειὸ) πὸ ράηκεν, μεινίσκει ραῖσιμένον] Παροιμ. ἀλὶ τ' ἀντζειόν πὸ νὰ ραῖη] (Ρέουλιαν σ' οὔλλα, σ. 96). Τζιεινὸν ἔν κοῦπτες ἄπαντες μὲ (=μῆτε) τσάσαν (=ἐλάττωμα) μὲ ψεᾶδιν (βκαίννουν πουπάνω τῆς δουλειᾶς σάν τὸ νερόν στὸ λάδιν (Ποῦ'ν τὴν Δικαιοσύνην, σ. 100). 'Ποῦ τὴν πασπάλλαν κάμνουσιν ψουμά; ἔν 'πὸ τ' ἀλεύριν (Γέρον μὲν λιματεῦκεις, σ. 105). "Αν φελᾶ μέσ' στὴν ἀστοχ'ιάν χαλάζιν,

στην ἀγάπην [γέρικον ἔν φελᾶ κορμὶν ποὺ ράηκεν τζι' ἐσάπην. (Γέρον μὲν λιματεύεις, σ. 106).

Τομ. Δ'. Ἄπαντα ἔκδ. 1961. Ὁ οὐρανὸς ποττὲ φοῦται ἀστραπὴν; (Ὁ φτόνος ἔν προσφάιν... σ. 239). Μὲ τὴν ψυχ' ἠν ἡ γνώμη βκαίννει [παροιμία: Ἡ γνώμη ἔν πουκάτω 'ποὺ τὴν ψυχ' ἠν] (Ἄλοι τὸν ἄσκεφτον, ἀλοί τον σ. 258). Τίποτες ἔν σαλαωνίζουν πέτραν τοῦ κάστρου ριζιμιάν [Παρομ. Κάθε πέτρα στὸν τόπον τῆς ἔν ριζιμιὰ] (Πέτρα τοῦ Κάστρου ριζιμιὰ, σ. 261).

Ὡς παροιμίες μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε καὶ στίχους Κυπριακοὺς δημοτικοὺς ἢ χωρία ἀπὸ τὴν Ἑκκλησιαστικὴ φιλολογία ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Λιπέρτης, ὅπως: Τοῦτος ὁ κόσμος ἔν τζιηπὶν τζι' ὁ Χάρος παντουρίζει = γυρίζει μέσα παντοῦ (Ἡ τσάπια πζιαὶ τὸ φτυάριν Α' σ. 93). Τὸν Πλάστημου ἀθθυμήθην / Τζεινὸς δικαλύζει μὰ χαρὰ / οἴλλα κρυφὰ τζιαὶ φανερά (Νεῖεν καὶ ἡ σταλαμὴ, Α' σ. 80). Ὁ Πλάστης 'ποὺ τ' ἀρνιὰ τὰ ρίφκια ξηχωρίζει (Ρέουλαν σ' οἴλλα Γ' σ. 43). Ἄμπλεφες τζι' εἶδες κόντυλον τζι' ἔν θωρεῖς ὀμπροστά σου / στ' ἀμμάθκια σου τέθοκιαν νευκάν (=δοκὸν) πῶχ'εις τζι' ἀναελαῖς (Ἐν θωρεῖς τὴν καμπούραν σου Γ' σ. 77). Ἐνθυμίζει τὴν κάρφον καὶ τὴν δοκὸν τοῦ Εὐαγγελίου. — Γιατὶ δίχα του Τζεινίου (τοῦ Πλάστη) φύλλον ποὺ τὸ δεντρὸν μὲ πέφτει, μὲ ταράσσει (Ὁ Φτόνος ἔν προσφάιν... Δ' σ. 239). Παρόμοια καὶ στὴ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» (στιχ. 985—6)

Ἄγαπημένε Σαβαάθ, δοξάζω τ' ὄνομά σου,
φύλλο δὲν πέφτει τοῦ δεντροῦ χωρὶς τὸ θέλημά σου.

Τέλος στὴ γνωμολογικὴ-διδασκτικὴ, ὅπως εἶναι σὲ μεγάλο μέρος, ἡ ποίηση τοῦ Λιπέρτη, ὑπάρχουν γνωμικὰ καὶ συμβουλὲς ποὺ μοιάζουν τόσο μὲ λαϊκὲς παροιμίες καὶ παροιμακῆς ἐκφράσεις, ποὺ ἀφήνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι δημιουργήματα τοῦ λαοῦ καὶ δὲν εἶχαν θησαυρισθῆ ἀπὸ τοὺς λαογράφους. Παραθέτω μερικὰ παραδείγματα: Γιατὶ ἔν ἔχ'ει ἡ τιμὴ ταίριν (Ἡ Τιμημένη Α' σ. 23) ποὺ θυμίζει τὴν παροιμία: Ἡ τιμὴ τιμὴν δὲν ἔχει καὶ χαρὰ στὸν ποὺ τὴν ἔχει — Ἄλλ' στὸν τζεινὸν ποὺ πονεῖ (Ἡ Ἀπλωμένη, Α' σ. 85). Τοὺς ζωντανοὺς ἔν πῶχουσι μὰχ' ἠν τζι' ἔν τοὺς χωνεύουσι / τοὺς πεθαμμένους συχωροῦν (Βούττημαν ἤλιου, σ. 75). Γιατ' ἔν ἔχ'ει γλυκότερον πρᾶμαν 'ποὺ τὸ φιλὶν (Τὸ Κατώφλι, σ. 98). Τζι' ὁ φτωχὸς ἄρκος (=ἄρχοντας, πλούσιος) γίνεται τζ' ὁ ἄρκος ἔν κροδικιὰτι (Τὸ Κάλιον Β' σ. 60). Ἡ ἁμαρτία τὸ κορμὶν παρὰτζιαρα τσακίξει (Ρέουλαν σ' οἴλλα, Γ' σ. 91). Ὁ φτόνος ἔν προσφάιν τζι' ἡ ἀδανιὰ ψουμὶν (τίτλος ποιήμ. Δ' σ. 239) κ.ἄ.

Ἡ συχνὴ χρῆση παροιμιῶν καὶ παροιμακῶν ἐκφράσεων στὴν ποίηση τοῦ Λιπέρτη ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βαθειὰ γνώση ποὺ δείχνει τῆς λαϊκῆς θυμοσοφίας ἔχει γιὰ τὸν λαογράφο καὶ μὴν ἄλλη σπουδαία σημασία: «Ὅτι χρησιμοποιώντας τες ὁ ποιητὴς στὴν κατάλληλη περίπτωσι καὶ ἐπεκτείνοντας τες κάποτε δίνει τὴν πραγματικὴ, τὴν αὐθεντικὴ, νὰ ποῦμε, ἐρμηνεῖα τους. Στὸ Γλωσσάριό του, ἐξ ἄλλου, φρόντισε νὰ μᾶς δώσει σύντομα τὴν ἐξήγησι παροιμακῶν ἐκφράσεων, ποὺ ἔχουν συνήθως ἱστορικὴ προέλευσι ἢ συνδέονται μὲ παλαιότερα ἔθιμα καὶ δοξασίεις καὶ γιὰ τὸν σημερινὸν ἀναγνώστη — ἰδίως τὸν ἐξ Ἑλλάδος — θὰ ἦταν ἀκατανόητες. Θὰ προσπαθῶ παρακάτω νὰ δώσω τὴν ἱστορικὴν ἐξήγησι τέτοιων παροιμακῶν ἐκφράσεων:

(α) Κανεῖ σε (=σὲ φτάνει, ἀρκεῖ) πικὸν τζι' ἄς μὲν παίξει τ' ἀπάριν σου (Στὴν ὀμορφότερη τῆς Χώρας, σ. 103). Ἡ ἔκφρασι παίξει (ἢ ἐπαίξεν) τ' ἀπάριν του, (=τὸ πῆρε πολὺ ἀπάνω του, ξεθαρρεῦθηκε πολὺ) ποὺ συνηθίζεται πολὺ καὶ σήμερα στὴν Κύπρο, προήλθε ἀπὸ παλαιότερον ἔθιμο νὰ κάνουν ἐπίδειξι τῆς ἰππευτικῆς τὸν δεξιότητας σὲ διάφορες εὐκαιρίες, ὅπως στὴ συνοδεία (τὸ ψίκι) τοῦ γάμου, στὸ κονταροχτύπημα (τὴ γίστρα) καὶ στὸ «τζιρίττι».

Ὁ Κρυστάλλης στὸ ποιήμά του «Ὁ Γάμος» μᾶς περιγράφει τὴ συνοδεία τοῦ ζεύγους ποὺ πάει νὰ παντρευτῆ στοὺς στίχους:

Και μέσ' στο ψίκα ανάμεσα πᾶν ὁ γαμπρός κι' ἡ νύφη
Καβάλλα σ' ἄλογα ψαριά καὶ χρυσοσελλωμένα (στιχ. 14—15)

καὶ παρακάτω:

Δεξιὰ-ξεερθὰ παίζου νουνὸς καὶ θλάμης τ' ἄλογά τους.
(στιχ. 18)

Παίξιμο τοῦ ἄλογου ἀναφέρεται καὶ σὲ παλαιότερα μεσαιωνικά κείμενα
(α) στὸ Ἔπος τοῦ Βασ. Διγενῆ Ἀκρίτα (κατὰ τὸ χειρόγραφο τῆς Κρυπτοφόρου) καὶ
(β) στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως.

(α) Ἦτον ὁ ἵππος τολμηρὸς καὶ θαρσὺς εἰς τὸ παίζειν,
τὸ δὲ παιδίον εὐθιον εἰς τὸ καβαλλικεύειν
πᾶς ὁ βλέπων ἐθαύμαζε τὸν ἄγουρον ἐκείνον,
πῶς μὲν ὁ ἵππος ἔπαίξε κατὰ γνώμην τοῦ νέου
πῶς δὲ αὐτὸς ἐκάθητο ὥσπερ μῆλον εἰς δένδρον
(στιχ. 241—245)

καὶ (β) < ὁ Κατακουζηνὸς > Ἐξέβη ἀπὸ τὸ ἀλλάγιν του ἀπάνω στὸ φαρίν του
.....
ἀνάμεσα γὰρ Φραγκῶν καὶ τοῦ ἐδικοῦ του ἀλλάγι
ὑπάγαινε καὶ ἔρχετον φημίξοντα δρομαίω ζ.
Καὶ ὅσον ἀπῆλθε τρεῖς φορὰς μὲ τὸ ἄλογον ἐκεῖνο
περζύγει ἐμετασέλλισε κ' ἀνέβη ἀπάνω εἰς ἄλλο
καὶ ἄρξατο νὰ φημίξε τὰ ἰ (=ἐπιδεικνύεται ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς Φράγκους.
'Εκεῖνο γὰρ τὸ ἔκαμνεν Κατακουζηνὸς ἐκεῖνος
κ' ὑπηγαινοέρχετον ἐκεῖ φημίξων τὸ φαρίν του
εἰς καταφρόνεσιν τῶν Φραγκῶν, διὰ τὸ ἦσαν γὰρ ὀλίγοι
καὶ εἰς ἔπαρσιν καὶ ἀλαζονείαν, διὰ τὸ ἦσαν Ρωμαῖοι.
στιχ. 5061—5071.

Ἐρραῖαν περιγραφὴ καβαλλάρη πὸν παίζειι τὸ ἄλογό του θρίσκομε καὶ
στὸν Ἐρωτόκριτο Β'. Κονταροχτύπημα. Γράφοντας γιὰ τὸν γιὸ τοῦ Ρήγα τοῦ Βυζαντίου
λέει ὁ Κορνάρος:

Τ' ἄλογο, ὅπου ὁ Ρηγόπουλος ἦτονε καβαλλάρης
εἶχε μεγάλην δύναμη, ἦτον μεγάλης χάρης:
'Επήδα μὲ τὰ τέσσερα ἀπάνω στὸν ἄερα,
πολλὰ θαυμάσματα ἄκαμεν ἐκείνη τὴν ἡμέρα..

Καὶ ἡ περιγραφὴ πῶς «ἔπαίξε τὸ Ρηγόπουλο τ' ἀππάριν του» συνεχίζεται στοὺς
ἐπόμενους ὀκτώ στίχους.

Γιὰ τὸ Ρηγόπουλο πάλι τῆς Κύπρου — τὸν Πετριτὴ — πὸν ἔλαμπε ὡς λάμπει ὁ αὐγε-
ρινὸς κ' ὡς φέγγει ὁ ἀποσπερτίης ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου μᾶς περιγράφει μὴν ἄλλη
ἐπίδειξη — «τὸ παίξιμο τοῦ κονταριοῦ».

Κάνει ζυμὸ καὶ φέρουν του κοντάρι καὶ διαλέγει,
πᾶνει τὸ πιὸ βαρύτερο, πετᾶ το στὸν ἄερα,
Σὰν φύλλο τ' ἀποδέχεται στὴ δυνατὴ του χέρα.
Δείχνει τὲς χάρες τῆς ἀντρείας καὶ τοῦ κορμοῦ τὰ κάλλη.

Παρόμοια καὶ στὸ Κυπριώτικο «Τζιρίτιν» — εἶδος κονταρομαχίας μὲ ἀκόντια — οἱ
διαγωνιζόμενοι «ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν καλαζόντων αὐτῶν ἵπων.. καὶ ὑπερφαίνεται ἡ
ἱπικὴ αὐτῶν δύναμις» (Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ Ἐπισκέψεις, σ. 104). Ὁ Γ. Λουκάς στὸ
ἴδιο βιβλίον (σ. 102) περιγράφει καὶ τὸ «παίξιμον τοῦ μαχ'αικοῦ» καὶ τὸ «παίξιμον τοῦ

δρεπανιού» (Σήμερα εκτελείται και χορός του Δρεπανιού). «Παίξιμον του δοκιμού» αναφέρει ο Φ. Κουκουλές (Βυζαντ. Βίος και πολιτισμός, Τομ. Γ', σ. 137).

Ἀπάρκα ὀνόμαζαν στήν Κύπρο τὰ καλύτερα ἄλογα τῆς καβάλλας (Τέτοιο καβαλλικεύει κ' ὁ Ἄης Γιώργης: Ἄη Γιώργη καβαλλάρη, / τζιαί μὲ τὸν χρυσὸν ἀπάρκιν), ὅπως δείχνει τὸ παρακάτω δίστιχο:

Ἄπὸ τ' ἀπάρκα στὰ χωριά (=φαριά), ἄπὸ τὰ χωριά στὲς μοῦλες
Καὶ ποῦ μᾶς ἐκατάντησεν! εἰς τὲς κοντρογαδοῦρες.

(λέγεται παροιμακῶς γιὰ βαθμιαίῳ, μεγάλῳ ξεπεσμό. Τὴν ἴδια ἔννοια ἔχει καὶ ἡ συντομότερη παροιμία: Ἄπὸ τὲς σέλλες σάματα, πζιαί ἄπὸ τὰ σάματα χαμαί).

(β) Μὰ πόσες ἐξομάτρισεν ἡ φτώχ'εια τζι' ἐγινῆκαν

τοῦ ἀλλάγιου... τζι' ἐπῆαν τζι' ἐχαθῆκαν. (Ἄπὸν ἀκρόνεται γονιοῦ Α' σ. 44)

Ὁ Διπέρτης στὸ γλωσσάριό του ἐξηγεῖ: Γίνομαι τοῦ ἀλλαγιῦ = φθάνω εἰς τὴν ἐσχάτην διαφθοράν. Ἡ ἔκφραση φαίνεται παλαιὰ καὶ ἀναφέρεται στὴ Μεσαιωνικὴ ζωὴ. Ἄπὸ τίς δέκα καὶ πλέον σημασίες, ποῦ ἔχει στὴ Μεσαιωνικὴ καὶ Νέα Ἑλληνικὴ ἡ λέξις ἀλλάγιον, ἀλλάγι, ἀλλάιν, δυὸ μοροῦν νὰ δώσουν τὴ σημασία ποῦ πῆρε ἡ ἔκφραση γίνομαι τοῦ ἀλλαγιῦ.

Ἀλλάγιον στοὺς Βυζαντινοὺς ὀνομάζον τμῆμα τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ὕστερα «σῶμα στρατοῦ» (Ἔτσι στὴν Κύπρο). Γυναίκα λοιπὸν ποῦ ἀκολουθεῖ τὸ στράτευμα — τοῦ ἀλλαγιῦ — εἶναι εὐλόγο νὰ μὴ θεωρεῖται ἀμέμπτων ἡθῶν, εἶναι διεφθαρμένη. Διγώτερη πιθανὴ φαίνεται ἡ συσχέτιση μὲ τὴν ἄλλη σημασία τοῦ ἀλλάγιον = ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων. Οἱ ἐπιστρέφοντες στὴν πατρίδα τῶν αἰχμάλωτοι — ἄντρες καὶ γυναῖκες — ἦταν συνήθως σὲ κακὰ χάλια καὶ ἀναγκάζονταν νὰ ἐπαιτοῦν γιὰ νὰ ζήσουν· οἱ γυναῖκες μάλισταμποροῦσαν νὰ ξεπέσουν περισσεύον (βλ. Φ. Κουκ. Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ., Τομ. Β' Π σ. 144—5).

(Παρόμοιες δυσφημητικὲς ἐκφράσεις γιὰ τίς γυναῖκες ἔχομε σήμερα: τοῦ στενοῦ (=τοῦ δρόμου), τοῦ χαμοῦ, ὅπως γιὰ τοὺς ἄντρες: τοῦ σ'χ'οινιοῦ καὶ τοῦ παλλουτζιοῦ, τοῦ διακονιοῦ (κοινὴ γιὰ ἄντρες καὶ γυναῖκες).

(γ) Γιατὶ πζιαί πῖσκοπον θέμα πεξεύκει. Γιὰ ὄμορφη, προκλητικὴ γυναῖκα ποῦ μπορεῖ καὶ «πῖσκοπον» νὰ κατεβάσει ἀπὸ τὸ μουλάρι του. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν ἐποχὴ — πρὶν 50 καὶ πλέον χρόνια — προτοῦ τὸ αὐτοκίνητο ὡς μεταφορικὸ μέσο ἐκτοπίσει τὰ ζῶα τῆς καβάλλας. Τότε ποῦ οἱ Ἐπίσκοποι «διπλοεντέληνοι καὶ παχυμουλαράτοι», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Πτωχοπρόδρομο, πήγαναν καβάλλα σὲ μουλάρια μὲ τὴ συνοδεία τους — τὴν συναπαρτιζιάν τους — στὰ χωριά. Στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ εὐλαβεῖς γυναῖκες ἔτρεχαν «νὰ καπνίσουν τὸν Δεσπότην» καὶ νὰ δεχτοῦν τίς εὐλογίες του. Εἶναι φυσικὰ ὑπερβολικὸ νὰ φανταστοῦμε Δεσπότην «νὰ πεξεύκει» γιὰ χάρεη μᾶς γυναίκας, ὁσοδήποτε ὄμορφη κ' ἂν ἦταν αὐτὴ. Ἐπομένως θὰ δεχτοῦμε τὴν ἔκφραση ὡς σχῆμα ὑπερβολῆς.

Ἡ λαϊκὴ θυμοσοφία δὲν ἀρκέστηκε νὰ κατεβάσει ἀπὸ τὸ μουλάρι του τὸν Δεσπότη γιὰ χάρεη μᾶς ἐξαιρετικὰ ὄμορφης γυναίκας — φόρο τιμῆς σὲ μιὰ νεώτερη, ὡραίαν Ἑλένη. Λέει λοιπὸν ὅτι «ὁ τσοῦρουλλος ἐκατέβασεν τὸν Δεσπότην ἄπὸ τὴν μούλαν». Εἶναι φανερὴ ἡ πειρακτικὴ, χιουμοριστικὴ διάθεση τοῦ λαοῦ νὰ παρουσιάξει ἕνα Δεσπότην νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ μουλάρι του γιὰ νὰ πιάσει ἕνα μικρὸ πουλὶ — τὸν τσοῦρουλλόν, τὸν κορυδαλό δηλ. (Στὴν Κύπρο λέγεται καὶ σκορταλλός). Τὸ «πονηρὸ» αὐτὸ πουλὶ, ὅταν κάθεται στὸ χωράφι ἢ στὸν δρόμο, δὲν βιάζεται νὰ πετάξει στὴν προσέγγιση ἀνθρώπου καὶ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι μπορεῖ κανεὶς εὐκολὰ νὰ τὸ πιάσει. Ἔτσι, γέλασε, λοιπὸν, ἀκόμα κ' ἕνα Δεσπότη!

Ὅσο γιὰ τὰ μουλάρια τῶν Δεσποτάδων ἦταν, φυσικὰ, καλοθρεμμένα καὶ δυνατὰ, κά-

ποτε καὶ ἀτίθασσα, ὥστε νὰ κλοτσούν· καὶ ἀπ' αὐτὸ προῆλθε ἡ παροιμία, «Νὰ σοῦ δώσει (ἐνν. λάχτισμα) ἡ μούλα τοῦ Δεσπότη», καὶ συντομώτερα, «Νὰ σοῦ δώσει τὸ μουλίν».

Β. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παροιμίες καὶ τὶς παροιμιακὰς ἐκφράσεις στὰ ποιήματα τοῦ Διπέρτη γίνεται συχνὰ ἀναφορὰ καὶ σὲ ἔθιμα θρησκευτικὰ καὶ ἄλλα, δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις. Χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης εὐχὲς καὶ κατάρες ποὺ συνήθειζε ὁ λαὸς τῆς Κύπρου. Θὰ περιοριστῶ σὲ λίγα παραδείγματα.

Στὸν Γεναιοκρίστουτον, Α' σ. 39 μᾶς μιλεῖ γιὰ τὸ κάπνισμα Ἐκάπνιζέν την μέμπα (=μήπως) τζιὰ φτονήσουν την / ἐλιάν τζιὰ ξυλαλαῖν μὲν τζι' ἀθανίσουν την (=τὴν συκοφαντήσουν).

Στὸ Βούττημαν ἤλιου, Α', σ. 76, "Ἄν μὲν μοῦ κάμουν κόλλυφα στὲς τρεῖς μὲ σαραντάριν, μήτε στὸν χρόνον λουτουρκᾶν καὶ παρακάτω: Ἔλα τζι' ἐσοῦ στὸ μνήμαν μου τζιὰ μέσ' στὸν μπότην ἄψε / ἀιταφίτικον τζερεῖν / νομάτισ' με τζιὰ κλάψε.

Στὴν Τσάππαν κ'αὶ τὸ Φυάριν, Α' σ. 92 «Προτοῦ ἀντζ'ελοσ'κ'ιασῆ ἐγύρψεν πνευματικὸν νὰ τὴν ξομολοήσει κ'αὶ νὰ τῆς κάμει τ' ἄια λάδκια νὰ μεταλάβει / μ' εὐκ'ὲς κ'αὶ μὲ συγχώρησες κ'αὶ μεταλαθμένη / ἐπῆεν νύμφη τοῦ Χριστοῦ.

Στὸ ποίημα Μὲν εἶσαι σουξουλάτορας, Β' σ. 83. Κρατοῦν σε μέσα στὸ χωρὸν τέλεια γιὰ ποσ'ιούριν (=κάτι ἄχρηστο, γιὰ πέταμα) / κ'αὶ γιὰ μιστόν σου ταπισὸν ἔν τ' ἀναθεματούριν. Τὸ ἀνάμεθα — ἔθιμο τῶν Χριστιανικῶν χρόνων — γνωστὸ καὶ σήμερα ὡς ἀναθεματούριο, ἀναθεματούριν καὶ ἀναθεματίστρα. Οἱ ἀναθεματίζοντες σωρεύουν πέτρες σὲ κορυφὰς λόφων ἢ καὶ τρίστρατο. Κατὰ παράδοση τῆς Ἰμβροῦ «ὅποιος περνᾷ ρίχνει καὶ μιὰ πέτρα καὶ γίνεται σωρὸς, ποὺ τὸν λένε ἀναθεματίστρα» (Στ. Κυριακίδη, Λαογραφία, σ. 210). Ὁ σωρὸς τῶν λίθων λέγεται λιθόσωρος. Στὰ Κύθηρα λέγεται ἡ ἐκφραση «Τοῦ πρέπει λιθόσωρος» (Φ. Κουκ. ἐ.ἀν. Ε' παράρτημα, σ. 82—3). Στὴν Κύπρο σώζεται ἡ λέξη λιθόσωρος, λιθκισόσορος· ἀπαντᾷ καὶ ὡς τοπωνύμιο σὲ χωριά τῆς Πάφου (Ἀρεδικιὸ κ.ἄ.).

Τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα, ποὺ διατηροῦνται καὶ σήμερα, δὲν χρειάζονται συνήθως ἐξηγήσῃ· τὸ ἴδιο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ μὲ ἔθιμα καὶ συνήθειες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἐξαφανίζονται. Στὴ Στετέ, Α' σ. 34, λ.χ. λέει ὁ Διπέρτης — Κοπέλλες εἴμαστον κ'ι' ἐμεῖς τοῦ στόλου — καλὴ ὄρα — σγιάν εἰστ' ἔοεις, κόρη τωρά, / σαγιάν κ'αὶ σάρκαν μιὰ χαρὰ / κ'ι' ἐμύριζεν ἡ Χώρα. Καὶ στὸ ποίημα Νὰ ξέρεις εἶνται ποὺ λαλεῖς, Γ' σ. 115 — Κ'ι' ἔχ'εις κοράσια δκνὸ παιδικὰ πὸν κ'αὶ τὰ δκνὸ τοῦ στόλου. Στὸ Γλωσσάριό του ὁ Διπέρτης ἐξηγεῖ, τοῦ στόλου — εἰς ὦραν γάμου. Πὼς ὅμως πῆρε ἡ λέξη τὴ σημασίαν αὐτή; Στόλος, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες σημασίες σήμερα στὴ Νεοελληνική, σημαίνει καὶ στολισμός· ἐδῶ ὅμως πρόκειται εἰδικῶς γιὰ τὸν στολισμὸ τῆς νύμφης πρὸ τοῦ γάμου καὶ συνεκδοχικῶς τῆν γαμήλιον πομπήν, τὸν γάμο. Εἶναι πιθανότατα συγκεκριμένη ἡ Βυζαντινὴ λέξη νυμφοστόλος καὶ γαμοστόλος, ἡ ὁποία σωζόταν στὸν Πόντο καὶ τώρα σὲ Ἑλληνικὰ νησιά — Ἰκαρία, Κύθνο — νυμφοστόλι ἢ γαμοστόλος ἢ γαμοφόρι (Φ. Κουκ. Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ. Τομ. Δ' σ. 104).

Στὸ ἔθιμο τοῦ γάμου ἀναφέρεται ἐπίσης κ' ἓνας ἄλλος στίχος τοῦ Διπέρτη — Ἡ κορασιά θέλει παστὸν εὐτὺς τόμου βυζῶσει (Ὁ παστὸς Β' σ. 81) Παστὸς (καὶ παστὰς) στοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς εἶναι ὁ νυμφικὸς θάλαμος, ἡ νυμφική κλίτη, ὕστερα καὶ ὁ γάμος (Φ. Κουκ. ἐ.ἀν. Τομ. Δ' σ. 71 καὶ 73). Ἡ λέξη διατηρεῖται καὶ σήμερα σὲ Ἑλληνικὰ νησιά — Κρήτη, Ρόδο, Λέρο κ.ἄ., — ὅπως καὶ σὲ χωριά τῆς Κύπρου, στὴν Πάφο ἰδίως, ἐνδὸ στὰ Καρπάσια λέγεται παστάδα. Ἀρχικὰ σημαίνει «ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ», κατὰ τὸν Γ. Παπαχαραλάμπους,

(Κυπρ. ἤθη καὶ ἔθιμα σ. 128—8). εἶδος καναπέ — ἓνα στρωμένο σανίδι ἐπάνω σὲ ὑποστηρίγματα — γιὰ νὰ καθήσουν ἡ νύμφη κ' ὁ γαμπρός. Μὲ τὴ σημασία ἀκριβῶς αὐτὴ λέγεται καὶ στὶς παροιμιαικὰς ἐκφράσεις. (α) Καμαρώνει σὰν τὴν νύμφην στὸν παστὸν καὶ (β) ἐννὰ σὲ κάτω στὸν παστὸν; (γιὰ κόρη ποὺ στολίζεται πολὺ). Στὸν στολισμὸ τῆς νύμφης καὶ τὸν παστὸν ἀναφέρεται κ' ἕνας ἄλλος στίχος τοῦ Διπέρτη. Τὸ στολισίδιν τοῦ παστοῦ θέλεις νᾶν' ὁ χαμός σου; (Μὰ ὄντας ἔν' παρακ' αἶρα Γ' σ. 97).

Τὴν Φραγκοκρατία στὴν Κύπρο καὶ κάτι ποὺ συνήθιζαν οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς, θυμίζει ἡ λέξις πάνιν ποὺ χρησιμοποιεῖ τρεῖς-τέσσερες φορὲς ὁ Διπέρτης στὰ ποιήματά του. — Ἄζούλευκεν κ' αἰ νάκκον (=λίγο) ποὺ τὸ πάνιν του ('Ο Γεναικοπίστευτος Α' σ. 40). Ἐσοῦ εἶσαι τὸ πάνιν μου (Στὰ Κάκαφα Α' σ. 61) καὶ στὰ ποιήματα Κ' ηὐκέτε τὴν νιότην Β' σ. 3 καὶ Ἐποδιαντρόατης Δ' ('Απαντα) σ. 242. Τὴ λέξις ἔχει καὶ ὁ Α. Σακελλάριος (Κυπριακὰ Β') στὸ λεξιλόγιό του καὶ τὴν ἐξηγεῖ: πᾶν τὸ ὑπέροτατον. Ἄπαντᾶ ἐπίσης καὶ σὲ Κυπρ. Δημοτικὰ τραγούδια ὅπως τῆς Ζωγγραφοῦς (Σ. Φαρμακίρη: Κύπρια Ἐπη) Χαροῦ τὸν Ταιτσοῦ κλην τὸ(ν) ντζολλιασμένον πάνιν (στιχ. 140). Ὁ Διπέρτης — ποὺ τὴν γράφει πάνιν καὶ πάνιν — τὴν ἐξηγεῖ: λατρευτόν, πολυφιλήτον. Πιστεύω ὅτι ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ πρώτη σημασία τῆς λέξεως εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔδωσα σὲ μελέτη μου — Ἐτυμολογικά, στὶς Κυπρ. Σπουδές, Τομ. Θ' (1945) 1947 σ. 58—9. Πάνιν εἶναι ἀρχικὰ τὸ παγώνι, ποὺ οἱ Κύπριοι ἔδλεπαν στὶς ἐπαύλεις τῶν Γάλλων τιμαριούχων καὶ πῆραν τὸ ὄνομά του ἀπ' αὐτούς: Paon, θ. paonne, προφέρεται Παν (μάκρο α). Ὅσοι πῆρε τὴ σημασία: χαϊδεμένο, ἀγαπημένο, λατρευτὸ πλάσμα. Ἡ σημασία τοῦ πάνιν = παγώνι βγαίνει καθαρὰ ἀπὸ κάποιο Κυπρ. δίστιχο ποὺ ἄκουσα στὸ Ὅμοδος:

Τὸ πάνιν ἄμα ντζιλιαστῆ (ἢ ντζολλιαστῆ=στολιστῆ) κ' αἰ σείσει τὰ φτερά του
Δικλᾶ (στρέφει καὶ βλέπει) τὰ πόδια του κ' αἰ κἀνεται ἡ καρτιά του.

Τὸ ὠραῖο παγώνι ἔχει, ὡς γνωστὸν, ἄσχημα πόδια.

Γ'. Προλήψεις καὶ Δεισιδαιμονίες ἀναφέρονται ὄχι λίγες στὰ ποιήματα τοῦ Διπέρτη. (α) Ἄν ἔλλετουν τ' ἄμμάτιν τῆς ἔθεν (=ἤθελε) νὰ κακοβάλοι ('Ο Διαλαλητής Α' σ. 33). Κατὰ τὸν Φ. Κουκ. ἐ.ἀν. Α' Π σ. 186—7 στοὺς Βυζαντινοὺς «ὁ παλμός τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ ἐθεωρεῖτο ἀγαθὸς οἰωνός, ἀπαίσιος τοῦ ἀριστεροῦ». Ἄλλὰ καὶ στοὺς ἀρχαίους, ὅπως μαθαίνομε ἀπὸ τὸν Θεόκριτο, τὸ «παῖξιμο ποῦ ματιοῦ» τὸ ἐξηγοῦσαν ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερα στὴν Κύπρο — προμήνυμα συναπαντήματος: Ἄλλεται ὁ ὀφθαλμός μου ὁ δεξιός· ἦρα γ' ἰδησῶ αὐτάν, (Θεόκρ. Εἶδ. 3, 37). Παίξει τὸ μάτι μου τὸ δεξιόν· μῆπως τὴν ἀνταμῶσω;

(β) Νᾶτον νᾶ. ροματίξετον, μὰ ποῦν' τὴν ἔτσι σόρταν ('Ο Διαλαλητής, Α' σ. 33). Ἡ ὄνειρομαντεία ἀρχαία δοξασία. Φαντάσματα, τὰ ἀποκαλυπτικά ὄνειρα, «ἄτινα καὶ ἀπέβαινον ὡς ὠράθησαν». Τὴν πίστη αὐτὴ διατήρησαν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ (Φ. Κουκ. ἐ.ἀν. Τομ. Η' Π, σ. 183—4). Ὁ ρομαν = τὸ ὄνειρο στὴν Κύπρο καὶ τὸν Πόντο. ροματίξομαι (Κύπρος καὶ Μάδυτος), ρομαντίξω στὴ Χίο. Γιὰ τὸ ροματίξομαι βλ. καὶ Ε. Φαρμακ. Λαογραφία σ. 199—200.

(γ) Ὁ κουκκουφκιάος μανιχὰ πῶν νᾶνι π' ἀστὸ κροδωμαν ἢ ἐγῶ ποῦ κά(=ἀποκάτω) στὸ χῶμαν ('Ο Διαλαλητής Α' σ. 33). Καὶ στοὺς ἀρχαίους ὅπως καὶ στοὺς Βυζαντινοὺς ἡ φωνὴ τῆς κουκκουβάγιας ἦταν κακὸς οἰωνός (Φ. Κουκ. ἐ.ἀν. Τομ. Α' Π, σ. 201). Ὁ Λ. Μαχαιρᾶς στὸ Χρονικό του (Κ. Σάθα, σ. 403—4) γράφει ὅτι τὴ λεηλασία τῆς Κύπρου καὶ σφαγὴ ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς προεῖπαν οἱ «κουκκουφᾶδες», ποὺ «εἰς τὴν αἰλὴν καὶ τὰ τοῖχάστρα ἐγουρίαζαν». Ἐποδὸ ἢ ξόρκι γὰ τὸν «κουκκουφιάσον» ἔχει ὁ Ε. Φαρμακ. στὴ Λαογραφία του. σ. 119.

(δ) Ἐν δωδεκάμερα, λαλεῖ του, σιγὰν τὴν ἀλούπαν ἐσταυροκοπήθηκεν / πὼς ἔχει καλικάντζαρους περὶ του (ὁ Γεναικοπίστευτος, Α' σ. 41). Γιὰ τοὺς καλικάντζαρους ἢ πλανήταρους βλ. Γ. Λουκά, Φιλολογ. Ἐπισκέψεις σ. 12—16, Γ. Παπαχαρα-

λάμπους, Κυρ. "Ηθη και "Εθιμα σ. 51, 54, 171—2 και Νικ. Πολίτη Παραδόσεις, Τομ. Α' σ. 331—381.

(ε) "Εχουν σε γὰ κατσηποδικιὰν (κακό γούρι) ('Ο Νυχτοπάπαρος, Α' σ. 50). Πανελλήνια ή πρόληψη γὰ τὸ καλὸν και τὸ κακὸν ποδαρικόν. Κακοποδιὰ Νεολλ., κατσηποδιὰ στήν 'Αν. Κρήτη και ἀτσηποδιὰ στή Δυτική ρ. κακοποδιάζω και κατσηποδιάζω (Γ. Χατζ. ΜΝΕ Β' σ. 56).

(ζ) Οὔσσου (=σιώπα) πκιὸν κ'αί φροῦμαι / μὲν κ'ί' ἔν τὸ ζώδικιον τοῦ σπιδκιου, τοῦ γέρημου τ' ἀλακαδικιου ('Η Γιαλλούρα, Α' σ. 56).

Γὰ τὰ ζώδικια και τὰ στοιχεῖα γράφει ὁ Γ. Λουκάς (Φιλολογ. "Επισκέψεις σ. 17). "Επίσης ὁ Ε. Φαρμακ. Κυπαρ. Λαογραφία σ. 204 και ὁ Γ. Παπαχαράλαμπος Κυρ. "Ηθη και "Εθιμα σ. 8, 18, 245).

Κατὰ τὸν Φ. Κουκ. ἐ.άν. Τομ. Α' Π, σ. 250 «στοιχεῖα ἐθεωροῦντο αἱ ψυχαι τῶν εἰς τὰ θεμέλια τῶν οικοδομημάτων φονευθέντων ἀνθρώπων ή ζώων αἱ προστατεύουσαι τὰ οικοδομήματα ταῦτα».

(ξ) "Εν νάχουσιν [οἱ γυναῖκες] γὰ νάν' γλυκ'εἰς πουπούξιου κοκκαλούδιν (Οἱ Γεναῖκ'ες Α' σ. 67). Πουπούξιος ή πουπούτσης εἶναι ὁ ἔποψ Νεολλ. τσαλαπετεινός. "Οχι σωστά ὁ Α. Σακελλάριος (Κυπριακά Β') τὸν ταυτίζει μὲ τὸν κλωρκόν (=συκοφάγον). Μαγικὲς ιδιότητες στο σινάτι και τήν καρδιά τοῦ ἔποπος ἀπέδιδαν και οἱ ἀρχαῖοι. Στήν Κύπρο πιστεύεται ὅτι τὸ κοκκαλούδιν τοῦ πουπούξιου κάμνει ἄτρωτον ἐκείνον πὸ τὸ ἔχει. 'Ο Διπέρτης τὸ ἀναφέρει ὡς φίλτρον ἔχοντας φαίνεται ὑπ' ὄψη τοῦ τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας...

(η) Οἱ λὰς (=οἱ ἀνθρωποι) οἴλλοι παθθαίνουσιν / ὅσα κακὰ παθθαίννει τὸ λινάριον / πυρολοῖς κρυφά-κρυφά κ'ί' ἀφταίνουσιν / παιδεύονται κ'αί ρίβκεις κ'αί ψιχάριν (Στήν 'Ομορφότερη τῆς Χώρας Α' σ. 103). «"Οσα κακὰ παθθαίννει τὸ λινάρι» θυμίζει τὸ νεοελλ. Τοῦ λιναριου τὰ πάθη. Ψιχάριν κατὰ τὸν Α. Σακελλάριον (Κυρ. Β') εἶναι ή ἰερα νόσος, ὁ σεληνιασμός. 'Ο ἴδιος σημειώνει: "Εριψεν σήμερα ψιχάριν ὁ "Αης Γιώρκης· καί, Σταυρέ μου τῶν Λευκάρων, μεγάλη ή Χάση σου / στοὺς σκούντρους (=ἐχθρούς) μου νὰ ρίξεις τὸ ψιχάριν σου. 'Ο Σακελλ. γράφει ψιχάριν ὡς νὰ θεωρεῖ τή λέξη διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ ψυχάριν = ὁ δούλος. Ψυχάριον και ψυχάριν, ὑπακοριστ. τοῦ ψυχῆ, ἔχει σὲ μεσαιων. συγγραφεῖς—τὸν Κ. Πορφυρογέννητο, Νεαρ. 5, τὸν Πτωχοπρόδρομο Α' 36 και 88 και ἄλλους — τήν ἔννοια τοῦ δούλος. Καί στὸν Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθ. τομ. ΣΤ' σ. 617—8 ἀναφέρεται "Ακτος ἐλευθερίας Ψυχάριον. Λέγεται και σήμερα στήν Κύπρο — στο Κοιλάνι και ἄλλα χωριά — Εἶντα, εἶμαι ψυχάριν σου; = δούλος σου;

"Η σημασιολογικὴ μεταβολή — ἀπὸ τὸ δούλος στο ἐπιληψία—, δύσκολη ἐκ πρώτης ὄψεως—, ἐξηγεῖται πιθανώτατα ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ «τὰσσετα» ή νὰ σκλαθώνεται (=νὰ γίνεται ψυχάριν) ὁ ἀρρωστος σὲ ἅγιον — τὸν "Αη Γιώργη ή "Αη Παντελεῖμονα συνήθως — και νὰ θεραπεύεται μὲ τὸν τρόπο πὸν και ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε δαμονιζόμενον, (Βλ. Κ.Δ. κατὰ Μάρκον Κυρ. 9, 18 κ.ε.), μὲ τήν ἀποβολή τοῦ «πνηροῦ πνεύματος» ἀπ' αὐτὸν ὕστερα ἀπὸ ἐπιληπτικὴ κρίση.

(θ) Στὲς βρύσες κ'αί στοὺς ποταμοὺς κρύβκουν οἱ ἀνεράδες· πὸν τὰ νερά πο(γ)ύριζε, γιατί ἂν σὲ σ'ή'ιαστοῦν (=δοῦν)... κ'αί νὰ σ' ἀρπάξουν ἄξωπα (=ἄξωφα) κ'αί νὰ φαργάγ'ιστοῦν (=ἐξαφανιστοῦν). (Στήν 'Αννοῦν τοῦ Στ. Μαρχίδη, Α' σ. 68). Οἱ στίχοι φέρουν στο νοῦ μας τήν ὠραία μπαλλάντα τοῦ ἄλλου διαλεκτικοῦ μας ποιητῆ τοῦ Βασ. Μιχαηλίδη — τήν 'Ανεράδα, ὅπου μᾶς μιλεῖ γὰ τὸ συναπάντημά του μ' αὐτήν «σὲ μάν ποταμοδιάβαση» και ὅσα τράβηξε ὕστερα μαζί της· και στο τέλος ὁμολογεῖ: "Εχ'εἰ πὸν πότες ὅπου δῶ / τὲς ἀνεράδες τρέμω τες· / κ'αί πογυρίζω μὲ μὲ δοῦν.

"Η δοξασία γὰ Νεραῖδες — πὸν ἀναφέρονται μὲ πολλὰ ὀνόματα, 'Ανεράδες, Ἐωτικὲς

κ.ἄ., στην Κύπρο Ἀνεράδες, Καλές Γεναίκες κ.ἄ. — εἶναι πανελλήνια. Βλ. Ν. Πολίτη, Παραδόσεις, Τομ. Α' σ. 387—400, Γ. Λουκά, Φιλολογ. Ἐπισκέψεις σ. 8—12 καὶ Γ. Παπαχαραλάμπους, Κυπριακὰ Ἦθη καὶ Ἔθιμα σ. 18, 224, 240.

(ι) Ὡς φαίνει, ἐδκιασκέλλισεν τραπέξιν τοὺς δαιμόνους, / γιὰτ' ἐνι μονοκάμμητη (=δὲν ἀνοίγει μάτι) πὸν τὴν κ'εφαλαρχάν (=κεφαλαγίαν) ('Ἡ Ἀλαφροστοιχ'εἰώτισσα Α' σ. 108). Εἰδὼ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῆ γράφει ὁ Ε. Λουκάς (Φιλολογ. Ἐπισκ. σ. 4—6): Οἱ δαίμονες ἐπιβάλλουσι ποῖς αὐθάδεις (sic) ἀλαφροστοιχειώταις τῶν Κυπρίων θελήσασιν, ὡς λέγουσι, κατὰ τὰς ἐστιάσεις αὐτῶν νὰ διασκελίσωσι τὰς τραπέξας αὐτῶν, ὅπερ καὶ οὗτοι θεωροῦσιν, ἄσχημον καὶ κακόν. Καὶ ὁ Ε. Φαρμακ. (Κυπρ. Λαογραφία, σ. 207—8) περιγράφει τὸ Τραπέξιν τοὺς δκιαόλους, πὸν στήθουν κατὰ τὰς μεσονυκτίους ὥρας εἰς τὰ σταυροδρόμια ἢ εἰς ἀπόκεντρα μέρη καθήμενοι κατὰ γῆς ἂν τις διαβάτης πατήσῃ τὸ τραπέξι των τότε τὸν λακτίζου καὶ ἀπὸ τῆς ὥρας αὐτῆς ἀσθενεῖ... Οἱ ντζισμένοι, ὅπως λέγονται τότε οἱ προσβεβλημένοι ἀπὸ τοὺς δαίμονες, πρέπει νὰ γυρευτοῦσιν, νὰ πᾶνε δηλ. σὲ μάγον ἢ γόητα γιὰ νὰ τοὺς «δικιεβάσει» — νὰ τοὺς κάμει ἔξορκισμόν. Γιὰ τὸ «δικιεβάσμα» αὐτὸ μιλά καὶ ὁ Διπέρτης παρακάτω στὸ ἴδιο ποίημα. (ια') Ἀνοῦτε φέρτε τὸν παπᾶν βουρώντα νὰ δικιεβάσει / τρέξιμον ἥλιου ξορτσ'ισμούς κ' ἐν προᾶμαν πὸν φεῶ ('Αλαφροσχ'. Α' σ. 108).

Γιὰ τὰ ξόρκια ἢ ἔξορκισμούς βλ. Φ. Κουκ. ἔ.ἄν. Τομ Α' II σ. 242—3. Καὶ ὁ Γ. Παπαχαραλόμπος (Κυπρ. Ἦθη καὶ Ἔθιμα, σ. 139—40) ἀναφέρει «δικιεβάστικὰ» γιὰ πολλὰς ἀρρώστειες πὸν τὰ κάμνουσαν τρεξίματα τοῦ (ν) ἡλίου, τὴ δύση τοῦ ἡλίου δηλ.: Δύνοντας ὁ ἥλιος φαίνεται ὅτι προχωρεῖ γρήγορα — τρέχει — γιὰ νὰ πάει στὴ μάνα του ἐνῶ ὅταν εἶναι ψηλά, μεσουρανεῖ, στυλλῶν νει (=φαίνεται ἀκίνητος).

Δ'. Εὐχὲς καὶ Κατάρεις (περισσότερο τίς δεύτερες) βάζει συχνὰ ὁ Διπέρτης στὸ στόμα τῶν προσώπων στὰ ποιήματά του: (α) Ἄφτονά σου, βρε Χριστοφῆ ('Ο Ἀκαμάτης Α' σ. 65). Συνήθως λέγεται: Μάσ'σ'ιαλλα σου κ' ἐφτονά σου. Τὸ μάσ'σ'ιαλλα, τουρκ. maşallah, ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βασκανίας ἀκολουθεῖ τὸ ἄφτονά σου (= χωρὶς φθόνο). (β) Κ' ἐκόμα ἂν πκιάσεις χῶμα ατα νὰ γίνουνται χρωσὰ (Στὴν Ἀνοῦν τοῦ κ. Στ. Μαρκίδη, Α' σ. 77). (γ) Δεσπότη μου, πὸν νᾶχω τὲς εὐκ'ές σου / κ' ἐκόμα πὸν τὰ εἰκοσί σου νύχια (Οἱ Καλοῦροι Γ, σ. 121).

(Κατάρεις) (δ) Συγγύριση νὰ μὲν πλαστή ἔσσω μου (=στὸ σπῆτι μου) μὲ νὰ κάτσω ἀναθηκ'έτινον σαμνίν... μήτ' ἐναν βοῦκκον φουσκωτὴν (=παξιμαδιά) νᾶχ'εἰ ἢ ταπατζιά μου (=χρεμαστὸ καλάθι ὅπου φύλαγαν οἱ χωρικοὶ τὰ ψωμιά) (Τ' Ἀρρανα Α' σ. 64).

(ε) Ἡ πικραμμένη μάνα μου νειεν (νὰ εἶχε) μὲν με γεννήσει / νὰ μ' ἐπνιεν εἰς τὸ σελλὶν (Τὸ Κατώφλι Α' σ. 100). Σέλλα ἢ σελλὶν στοὺς Βυζαντινοὺς λεγόταν «ὁ δίφρος ἐφ' οὗ ἐκάθητο ἢ μέλλουσα νὰ γεννήσῃ» λοχαῖος ἢ λοχιαῖος κ.λ. δίφρος (Φ. Κουκ. ἔ.ἄν. Τομ. Δ' σ. 22). Στὴν Κύπρο λέγεται «σελλὶν τῆς μαμμουῆς».

(ζ) Στραοπελέκ' ἐν καλλιὸν νὰ ππέσει νὰ μὲ κάψει (Οἱ Κουρέπες Β' σ. 97). Πὸν νὰ σὲ δῶ στραπελοκαμένον = χτυπημένον ἀπὸ ἀστραοπελέκι.

(η) Ἡ μάση ἄς μὲ πάρει ἀνεφέλη (Μὲν θα(ρ)ευτῆς πὼς ἐννά σου γελάσω Β' σ. 115). Ἀνάλογα στοὺς ἀρχαίους: Ὡς μ' ὄφελλε οἰχεσθαι προφέροουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα, πὸν λέει ἡ Ἑλένη ('Ἰλ. Ζ' 245) καὶ Νεοελλ. Οἱ ἀνέμοι νὰ μὲ πῆραν.

(θ) Κ' ἐν μὲν κροστή (=ὑπακούσει), στὴν μάυρη νὰ κατάραν μου νὰ πάει (Μπορὸν γιὰ τὴν ἀγάτην... Γ', σ. 72).

(ι) Ἄ, πὸν νὰ μὲν ξημερωθῆ, ποττέ της, νὰ μὲν σώσει ('Ἐμπῆκεν μέσ' στ' ἀντροῦνον,

Γ' σ. 55). (κ) Ψαλίδιν ἔν ἡ γλῶσσα σου... μετὸ λεμόνιν νά τήν φᾶς (Κακολοᾶς, Γ' σ. 78)· και (ια) Γιά κ' εἴνην τήν θρωμόγλωσσαν πόχ' εἰ, πού νά τήν φάει (Νά ξεῖρεις εἴνταν πού λαλεῖς, Γ' σ. 116).

Μετὰ τὰ πάνω στοιχεῖα πού παραθέσαμε δὲν ἐξαντλεῖται ὁ λαογραφικὸς πλοῦτος πού κλειοῦνε τὰ ποιήματα τοῦ Διπέρη. Ἡ ζωὴ τοῦ Κύπριου χωρικοῦ μετὰ τὶς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς, ἐργασίες στὸ σπῆτι, στὰ χωράφια, τὰ περβόλια, γιορτὲς κλπ. — τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ σκευῆ, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, οἱ ἀρρώστειες, ἀλλαγὲς τοῦ καιροῦ καὶ φυσικὰ φαινόμενα καὶ γενικὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, προβάλλονται στοὺς στίχους του μετὰ γνώση καὶ μετὰ χάρη, πού τοὺς δίνει παραστατικότητα καὶ ἰδιαίτερο θέλητρο τὸ ζωντανὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα πού ἀριστοτεχνικὰ χειρίζεται ὁ ποιητὴς. Πολὺ σωστὰ ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος τοῦ ἀναγνώρισε «ἐκτακτὸν γνῶσιν τῆς διαλέκτου τῶν Κυπρίων καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας καὶ ἀντιλήψεως» καὶ ἔκρινε «διὰ τοῦτο τὸ ἔργον του πολὺ τιμὸν μνημεῖον τῆς Κύπρου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ μέλλον θὰ ἐκτιμηθῆ περισσότερον».

Θ' ἄξιζε, ἀλήθεια, νά βγεί μιά εἰκονογραφημένη ἔκδοση ποιημάτων (ἢ ἐκλογῆς ἀπὸ αὐτὰ) τοῦ Διπέρη μετὰ εἰκόνες καὶ σχέδια ἀπὸ τῆ ζωὴ τοῦ χωριοῦ, ὅπως περιγράφεται, καὶ μετὰ ὅσα ἀναφέρονται σ' αὐτὰ εἶδη λαϊκῆς Τέχνης, πού σιγὰ-σιγὰ ἐξαφανίσει ἢ εἰσβολὴ τοῦ πολιτισμοῦ στὴν ὑπαιθρο καὶ θὰ βλέπομε σὲ λίγο τὰ περισσότερα μόνο σὲ Μουσεῖα Λαϊκῆς Τέχνης.

Σεπτέμβρης 1968

Κ. Α. ΠΙΔΑΒΑΚΗΣ

ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΕ ΑΓΓΕΛΟ

Μουσικὴ πού γεννήθηκε κάτω ἀπ' τὰ πόδια μου,
μιά μέρα μοῦ εἶπε «σῆκ' ἀπ' ἐδῶ».
Ἄρπαξα τὸν ἀχὸ τῆς καὶ τὸν περιέζωσα
στὰ πλευρά μου καὶ ἤμουν ἀπὸ τὴν πόλη
πού γεννιοῦνται οἱ κύριοι μυρμιδόνες καὶ τὰ ἔντομα.

Ἔτσι ξεκίνησα, καὶ καθὼς ἀνέβαινα,
δὲν ἔνοιωθα τίποτε πάνω στοὺς ὤμους μου·
ἦταν μᾶλλον τοῦ ὕψους ἢ ἐντύπωση, κι ὁ ἀέρας.
Ἦστερα χάθηκα μπροστὰ στὰ μάτια μου,
ἔφαξα στὴν ὄσφύν μου νά ἰδῶ τὸ λείψανο,
πέρασα ἀπὸ τὴ γῆ μου, πού δὲν μ' ἀναγνώρισε.

ΛΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΤ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Βλέπω τὰ μάτια μου στὸ πρόσωπό μου,
τὰ χέρια μου νιώθω σὲ ἀπόσταση —
πράγματα πού ἂν θέλω τὰ κρατῶ
ἢ τὰ λυγίζω καὶ τὰ ρίχνω στὴν πηγὴ τοῦ ὄνειρου
καὶ τὰ βουτῶ ὥς νά σθῆσουν,
χωρὶς καθούρια ἢ τέντες ἀσπμένιες,
μ' ἓνα σπαθὶ ἀπὸ κείνα πού γινώριζεις,
μετὰ κρύο νερὸ ἀπὸ τὸ πηγᾶδι πού ἔχει καλυφθῆ,
μετὰ τὰ τοπία πού χάθηκαν μετὰ τὴ ψυχὴ μας,
«ἀλήθεια» πρὶν ἀπὸ τὸ θράδυ, καὶ τὸ πρωὶ «καλά».

1968

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ἡ λαογραφία ἔχει ἐλκύσει ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ Κυπρίων καθηγητῶν καὶ δασκάλων. Τὸ μεγάλο δίδαγμα τοῦ Πατέρα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Νικολάου Πολίτη, ποὺ στὸ βάθος ἐμπνεόταν ἀπὸ τὸ δημιουργικὸ σύνθημα τῆς Μεγάλης Ἰδέας, εἶχε τεράστιαν ἀπήχηση στὴν Κύπρο. Δὲν ἦταν μόνο μιὰ πνευματικὴ ἀπασχόληση ἢ κάτι σὰν τὴν ἐπιστημονικὴ μανία τῆς ἔρευνας, ποὺ ἔσπρωχνε στὴν ἀναζήτηση τοῦ λαϊκοῦ πλοῦτου. Ἡ ἰδέα νὰ διασώσῃς καθετὶ τὸ βαθύτερο ἑλληνικὸ ποὺ ὑπάρχει στὶς παραδόσεις σου, στὰ ἦθη καὶ ἔθιμά σου, καθοδηγοῦσε τὴν σκέψη τῶν Κυπρίων λαογράφων. Ἀκολουθοῦσαν ὅλοι τὸ βασικὸ δόγμα τοῦ Πολίτη πὼς μέσα στὰ ἦθη, ἔθιμα, παραδόσεις καὶ τραγούδια μας ὑπάρχουν τὰ ὅμοια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς περιόδου μας καὶ τῆς βυζαντινῆς μας. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βασικά ὅλοι κοιτοῦσαν νὰ βροῦνε τὰ ἀντίστοιχα στ' ἀρχαία καὶ βυζαντινὰ κείμενα, εἴτε ὡς αὐτούσια ἦθη καὶ ἔθιμα ἐλαφρὰ παραλλαγμένα γιὰ λόγους ὑποχρεωτικῆς προσαρμογῆς πρὸς τὶς νέες ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Συγκρίσεις πρὸς τὰ ὅμοια ἄλλων λαῶν σπανίως γίνονται ἀν καὶ τοῦτο ἴσως ἀπὸ ἄγνοια, κυρίως ὅμως γιὰτις σκοπὸς σαφῆς τῶν Κυπρίων λαογράφων δὲν ἦταν ἡ ἀπλὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἔρευνα, ἀλλὰ ὁ ἐθνικὸς, ἀφοῦ εἴμαστε ὑπόδουλοι. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε μηδὲ πρὸς στιγμή, πὼς ἡ Μεγάλη Ἰδέα ὄνειρευόταν τὴ συνένωση ὅλων τῶν ὑποδοῦλων ἑλληνικῶν μερῶν. Μιὰ διέξοδος πρέπει νὰ θεωρεῖται καὶ ἡ συνεχῆς συνδαύλιση τοῦ πάθους γιὰ ἀπελευθέρωση τῶν μερῶν αὐτῶν καὶ γιὰ ἔνωσή τους πρὸς ἕνα ἰσχυρὸ ἐλεύθερο κράτος. Ἀκριβῶς μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια, τὴν καθαρῶς ἐθνικὴν, πρέπει νὰ βλέπουμε τὴ λαογραφικὴ ἀπασχόληση τῶν Κυπρίων. Μπορεῖ αὐτὲς οἱ ἀπασχολήσεις νὰ ἦταν — ὅπως συνήθως εἶναι — ἀπλῶς ἀποθησαυριστικοῦ χαρακτῆρα. Ὡστόσο μὲ μιὰ ὑποσημείωση, μὲ μιὰ σύγκριση, σοῦ ὑπενημιάζουν τὸν ἐθνικὸ σκοπὸ, θελητὰ ἢ ἀθέλητα.

Ἐχω προτάξει αὐτὴ τὴν ἀποψὴ μου γιὰ τὸ καθαρὸ ἐθνικὸ ἐλατήριο, ποὺ μᾶς ἔσπρωξε στὸ μᾶζεμα καὶ τὴν λίγη ἢ πολλὴν ἐπεξεργασία τοῦ λαϊκοῦ πλοῦτου τοῦ νησιοῦ μας. Ὅταν τὴν ἔχῃς ὑπόψη μπορεῖ ἄριστα νὰ ἐξηγήσῃς τὴν ἀποθησαυριστικὴ μανία καὶ τὸν τρόπο τῆς παρουσίας τοῦ ὑλικοῦ. Ἀσφαλῶς τὸ πρότυπο βρίσκεται σὲ πολλὰς ἐργασίες τοῦ Νικολάου Πολίτη καὶ ὅσων νεωτέρων μένανε πολὺ πιστοὶ στὸ ὕφος καὶ τὶς ἀπόψεις του, ὅπως π.χ. τοῦ Στίλωνα Κυριακίδη, Γεώργιου Μέγα καὶ ἄλλων.

Ἀπευθείας μαθητῆς τοῦ Νικολάου Πολίτη εἶναι ὁ Γεώργιος Παπαχαρλάμπος. Βαδίζει πιστότατα πάνω στὰ βήματά του μὲ τὴν ἴδια μέθη, ἀνκαὶ κάπως συγκρατημένα. Ὁ Κυριάκος Χατζηγιάννου δὲν ξέφυγε ἀσφαλῶς πολὺ ἀπὸ τὸ δρόμο, ποὺ χάραξε ὁ Νικόλαος Πολίτης, ἀλλὰ ἀσπάστηκε περισσότερο τὴν συγκριτικὴ λαογραφία, ὅπως τὴ θέλουνε πολλοὶ σήμερα. Ὁ Νεοκλῆς Κυριακίδης ἀπλῶς μᾶζεψε χωρὶς μέθοδο, ἔτσι νὰ ποῦμε μαζικά, ἀξεκαθάριστα καὶ ἴσως σὲ πολλὰ σημεῖα ἐλλειπῶς καὶ παραπλανητικά. Στὴν ἴδια μοῖρα τοποθετῶ καὶ τὸν Ξενοφῶντα Φαρμακίδη. Ὁ Νέερχος Κληρίδης ἀκολούθησε μιὰ μέση ὁδὸ: Μᾶζεψε ὑλικὸ πάρα πολὺ, ποὺ ἐπεξεργάστηκε ὅμως πολὺ ἀπλᾶ καὶ τὸ τακτοποίησε μὲ σύστημα, νοικοκυρίστικα. Ὁ Ἀνθιμὸς Πανάρετος ἐντόπισε τὴν ἀπασχόλησή του στὸν γεωργικὸ τομέα, ἀποθησαυρίζοντας καὶ τακτοποιώντας μὲ προοπτικὴ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴ γιὰ τὴν καθημερινὴ πράξη. Τελευταῖα ὁ Χρῦσανθος Κυπριανοῦ ἀνέλαβε τὴ συγκέντρωση καὶ τακτοποίηση σ' ἐνόητες δημοσιευμένους ὑλικὸς μὲ μερικὰ ἀπλᾶ σχόλια. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ μερικὸ ἄλλο ποὺ κάπως πάρεργα ἀσχολήκανε μὲ τομεῖς ἢ ὑποτομεῖς τῆς λαογραφίας ἢ τὸ ἔργο τους εἶναι ἐλάχιστο (ἀνκαὶ ὑπολογισμὸ) σὰν τοὺς Παῦλο Εἰοῦτα, Ἀντώνη Σωτηριάδη, Κώστα Πηλαβάκη, Κ. Χρυσάνθη, Ἀγγελλικὴ Πιερίδου καὶ ἄλλους. Περιώρισα ὅμως τοὺς χαρακτηρισμοὺς μου στοὺς μᾶλλον βασι-

κούς λαογράφους και για λόγους άκόμα πρακτικούς.

Οί εργασίες τών περισσοτέρων λαογράφων έμφανιστήκανε στα τελευταία 40 χρόνια, κυρίως στις σελίδες του «Δελτίου Κυπριακών Σπουδών» τών περιοδικών «Κυπριακά Χρονικά» του Κυριαζή (αυτός ήταν τὰ πύο πολλά χρόνια ο ύπεύθυνος), στα «Κυπριακά Γράμματα» και άλλων, όπως και στις στήλες διαφόρων εφημερίδων. Μερικές εργασίες δημοσιεύτηκανε σ' έντυπα τής Ελλάδας και του έξωτερικού. Βιβλία στα πολλά χρόνια, τὰ σαράντα, δέν έχουν κυκλοφορήσει σε ύπολόγισμο αριθμό. Τὰ δυό-τρία τελευταία χρόνια, όμως, παρουσιάστηκε συγκεντρωμένη, συχνά σε όγκώδη βιβλία, λαογραφική εργασία. Αυτή ή όμαδική άς πούμε παρουσίαση δίνει πραγματικά χαρακτηρισά είδικό στην κίνηση. Η έξήγηση του φαινομένου είναι ή έξής: α) Οί κυριώτεροι συγγραφείς τους βρίσκονται σε μά άρκετά προχωρημένη ήλικία κι' έχουν πιά στα συτάρια τους σημαντικό ύλικό. Ο παράγοντας ήλικία τους έσπρωξε να δώσουν σάν ολοκληρωμένη και τελική συνεισφορά στα γράμματα όλο αυτό τó έργο ζωής. β) Οί ιδιαίσοτες πολιτικές περιστάσεις στον τόπο μας, οί πολύ έρμαφρόδιτες, ύποχρεώνουν να μιλήσουν αυτοί που έχουν τραφή με τέτοιες έθνικές ιδέες συγγενικές πρós τή Μεγάλη Ίδέα. Ο πόθος τής Ένωσης δέν ήταν μόνο γραμμή πλεύσεως ήταν ζήτημα ζωής. Και γ) ή ίδρυση επίσημου κέντρου έρευνών για κυπριολογικά θέματα δημιούργησε τήν άμλλα να μη ύστερήσης από άλλους σε παρουσία.

Τὰ βιβλία που κυκλοφόρησαν τελευταία είναι: Γεώργιου Παπαχαράλάμπους «Κυπριακά Ήθη και Έθιμα» (έκδοση Κυπριακών Σπουδών, 1965) και «Η Κυπριακή Οικία» (έκδοση Κέντρου Έπιστημονικών Μελετών, 1968). Ανθιμου Πανάρετου «Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία» (έκδοση Κεντρικής Συνεργατικής Τραπέζης Κύπρου, 1967). Νέαρχου Κληρίδη «Κυπριακά Δημοτικά Τραγούδια» (τόμοι δύο, 1967 και 1968). Θεόδωρου Παπαδόπουλου «Ένα μνημείο κυπριακής λαϊκής λογοτεχνίας» (έκδοση Κέντρου Έπιστημονικών Μελετών, 1967) Χρύσανθου Κυπριανού «Τό Παγκύπριο Γυμνάσιο κι' ή Λαογραφία» (δυό τόμοι 1967 και 1968). Σώζου Τομπόλη «Κυπριακοί Ρυθμοί και Μελωδίες» (1966).

Τό βιβλίό «Κυπριακά Ήθη και Έθιμα» του Παπαχαράλάμπους άσφαλώς δέν είναι ένα ολοκληρωμένο σωμα πάνω στο θέμα αυτό. Και δέ μορούσε να είναι. Τελική και ολοκληρωμένη έκδοση πρέπει να γίνει στο μέλλον από τó «Κέντρον Έπιστημονικών Έρευνών», όπου τώρα άποθησαυρίζεται από παντού τó πολύ ύλικό και σχηματίζεται σχετικόν άρχειο. Η έκδοση αυτή άπλώς ύποσημαίνει τις άρχές που πάνω τους θα πρέπει να στηριχτή ή μελέτη του ύλικού. Βασική άρχή είναι όπως τή σημειώνει ο συγγραφέας, ή έξής: «Η έθιολογική συσχέτιση του κατό. παράδοσιν λαϊκού πολιτισμού του Κυπριακού λαού πρós τήν του λοιπού Έλληνικού κόσμου έν πη ιστορική του έξελίξει από τής αρχαιότητας διά του Μεσαίωνος και τών κατόπιν χρόνων μέχρι σήμεραν έδράζεται επί τών αυτών ιστορικών πηγών τής κοινωνικής ιστορίας του Έλληνικού λαού». Τό άναφερα πύο πάνω πώς ο Παπαχαράλάμπους ακολουθεί πιστά τó βασικό δόγμα του Πολίτη με στόχο πιά καθαρά έθνικό. Πιστεύει πώς τὰ άρχαία έθιμα διατηρούνται αήτούσια στην Κύπρο, παρόλο που τó νησί πέρασε τόσες και τόσες δοκιμασίες. Άκριβώς με βάση τούτο τó δόγμα ο Παπαχαράλάμπους παραπέμπει συνεχώς σε κείμενα άρχαίων και βυζαντινών για ν' άποδείξει τήν παλιά προέλευση τών ήθών και έθιμων μας. Ταυτοχρόνως τὰ συσχετίζει και πρós όμοια τών άλλων έλλαδικών τμημάτων. Τό ύλικό του βιβλίου μαζεύτηκε από διάφορες δημοσιεύσεις άλλων άποθησαυριστών, από δικά του συγγραφεία μαζέματα, από τὰ λαϊκού περιεχομένου χειρόγραφα τής Έταιρείας Κυπριακών Σπουδών και από τó Λαογραφικόν Άρχειον του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών. Τὰ κεφάλαια του βιβλίου είναι τὰ έξής: Άρχαία παιγνίδια, Γέννησις, Γάμος, Ταφή, Έθιμα Έορτών, Γεωργικά Έθιμα, Λαογραφία μινών, Διάφοροι προλήψεις και δεισιδαίμονες συνήθειαι, Λατρευτικά τραγούδια. Τούτα συνοδεύουν ή εισαγωγή, τó λεξιλόγιο, ο πίνακας όνομάτων και πραγμάτων. Στο τέλος δημοσιεύεται ή μουσική τών λατρευτικών κατá καταγραφή του Κώστα Ίωαννίδη.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου περιέχει ἀρκετὰ διαφωτιστικὰ κα' ἐπεξηγηματικά.

Τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ Παπαχαράλαμπος «Ἡ Κυπριακὴ Οἰκία» εἶναι μιὰ μονογραφία γιὰ τὸ κυπριακὸ λαϊκὸ σπίτι. Στὴ μονογραφία αὐτὴ ὑπερισχύει ὁ καθαρὰ λαογραφικὸς χαρακτήρας. Καταγράφονται οἱ ὀνομασίες ὄλων ὅσων ἀφοροῦν τὸ σπίτι. Δὲν παραλείπονται μήτε οἱ φράσεις, ποὺ ἔχουν κέντρο τὸ σπίτι (ιδιωματοῖς, παρομιακὲς φράσεις). Κάποια προσπάθεια γιὰ ἀρχιτεκτονικοὺς καθορισμοὺς γίνεται, ἀλλὰ πάλιν τόσον ὅσο χρειάζεται γιὰ τὴν περιγραφή κατὰ λαογραφικὸν τρόπον. Στὸ τέλος ἐπισυνάπτονται πίνακες διαφόρων τύπων σπιτιῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὸ κείμενον. Μερικὲς φωτογραφίες δείχνουν ἐσωτερικὰ σπιτιοῦ ἢ ἐπιπλα. Τέλος ἕνας χάρτης τῆς Κύπρου ἐπισημαίνει πῶς θέσεις πόλεων καὶ χωριῶν ὅπου βρισκονται τὰ σπίτια, ποὺ περιγράφονται στὸ βιβλίο. Ἀσφαλῶς ἡ μονογραφία θὰ ἦταν πλήρης ἂν συνεργαζόταν ἕνας ἀρχιτέκτονας. Αὐτὸς θάβλεπε τὸ κυπριακὸ σπίτι κα' ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά, τὴν καθαρῶς ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τεχνικὴ. Πάντως ἀπὸ τὴν καθαρὰ λαογραφικὴν ἄποψη ἡ μονογραφία ἱκανοποιεῖ. Ἀπὸ τὴ συγγραφικὴ ἄποψη πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑπόδειγμα σαφηνείας καὶ ἀπλότητος. Τὴ μονογραφία αὐτὴ, ποὺ εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. 2 δημοσίευμα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, προλογίζει πολὺ διαφωτιστικὰ ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλος μὲ τὸ κατατοπιστικὸν του μελέτημα «Ἡ ἔθνογραφικὴ μελέτη τῆς κατοικίας». Τὸ μελέτημα αὐτὸ συνοδεύει μιὰ καλὴ βιβλιογραφία, ποὺ θὰ χρησιμεύσῃ σ' ὅσους θελήσουν νὰ καταπιαστοῦν μὲ τὸ θέμα.

Ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλος κοιτάζει τὰ τῆς λαογραφίας μ' ἕνα πολὺ εὐρύτερον φακὸ. Ὁ στόχος του εἶναι ἡ καθαρὰ ἔρευνα. Μὲ τὸ βιβλίο του «Ἐνα μνημεῖο κυπριακῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας», ποὺ κυκλοφόρησε στὰ γαλλικὰ σὰν τὸ ὑπ' ἀρ. 1 δημοσίευμα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Μελετῶν, ἐξετάζει μὲ αὐστηρὰ φιλολογικὸν τρόπον ἕνα μικρὸ ποιητάρικο ἔργο. Ἡ εἰσαγωγή, τὰ σχόλια καὶ τὸ λεξιλόγιον ἔγιναν μὲ θαυμαστὴ προσοχή, ἔτσι ποὺ ἡ μονογραφία αὐτὴ ν' ἀποτελεῖ πρότυπον πᾶν γιὰ παρόμοιες ἐκδόσεις. Τὸ ποιητάρικο αὐτὸ ἔργο εἶναι γραμμένον ἀπὸ Τοῦρχο στὸ κυπριακὸ ἑλληνικῶν ἰδιῶμα. Ἐχει σημασία αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ἄποψη. Ἀλλὰ τὸ κοίταγμα ἔγινε ἀπὸ μιὰ πῶς πέρα σκοπία, περισσότερον ἐλεύθερα, καὶ μέσα στὰ ὅρια τῆς αὐστηρῆς, χωρὶς προκαταλήψεις (ἔστω καὶ δικαίας), ἐπιστήμης. Γενικὰ ἡ γραμμὴ τοῦ Θεόδωρου Παπαδόπουλου σ' αὐτὴ τὴ μελέτη, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες, ποὺ ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὴν Κύπρο, εἶναι ἡ καθαρῶς ἐθνολογικὴ μὲ τὴ σύγχρονη εὐρεία σημασία τῆς λέξεως.

Ὁ Ἄνθιμος Πανάρετος μὲ τὴν «Κυπριακὴ Γεωργικὴ Λαογραφία» του δίνει στὴ δημοσιότητα ἕνα ἔργο ζωῆς στὸν τομέα τῆς γεωπονίας. Ἐνα ὀλόκληρον βιβλίο ἔζησε ὁ συγγραφεὺς ἀνάμεσα στοὺς γεωργοὺς καὶ κηπουροὺς, ἰδίως τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου. Γιὰ καθαρὰ πρακτικοὺς λόγους μάζεψε καθεὶ ποὺ σχετιζόταν μὲ τὴ ζωὴ τοῦ γεωργοῦ. Μάζεψε γεωργικὰς παροιμίαις, ὀνομασίες φυτῶν, ζῶων καὶ ἀσθενειῶν καὶ ἄλλα. Μὲ τὴ γνώση ὄλων αὐτῶν θὰ μπορούσε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν γεωργὸν καὶ νὰ τὸν συμβουλευθῇ μὲ τὸ ἰδιῶμα του καὶ μὲ τίς δικὰς του ἐκφορᾶσεις τοῦ τί θάπρεπε νὰ κάμῃ. Ἀπὸ τὴν πρακτικὴν ὁμοίωσιν αὐτὴν πλευρὰν ὁ Πανάρετος προχώρησε εἰς τὴν κατάταξιν τοῦ ὅλων του κατὰ ἐνότητες. Δὲν πὼν ἐνδιαφέρει καθόλου ἡ σύγκρισις πρὸς τὰ ὅμοια τοῦ ἄλλου ἐλληνοῦ ἢ τὰ τῶν προηγουμένων ἐλληνικῶν περιόδων, δὲν τὰ βλέπει δηλαδὴ ἀπὸ καμμιὰ ἐθνικὴν σκοπία. Στὸ βιβλίο του αὐτὸ καθορίζει τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ τῆς ὑπαίθρου. Ὀνομάζει μὲ τὸ λαϊκὸν τὸν ὄνομα τίς διάφορες νόσους φυτῶν, δένδρων καὶ ζῶων καὶ δίνει καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν τὸν ὄνομα. Ἐξηγεῖ διάφορες γεωργικὰς παροιμίαις καὶ δηλώνει τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τὸν καὶ ἄλλα. Βρίσκω σὰν πολὺ σημαντικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πρακτικὴν ἄποψιν τὰ ἑξῆς κεφάλαια: Κυπριακὰ μέτρα, σταθμὰ, μονάδες χρόνου καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰ λέξεις, Δημόδη ὀνόματα τῶν ὑπὸ καλλιέργειαν φυτῶν καὶ δένδρων, ἔχθροι καὶ καταστροφῆς τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, προπαντὸς τὸ κυρίως ἐπιστημονικὸ

«Η Χλωρίδα του τόπου μας». Χαρακτηρίζοντας γενικῶς τὸ βιβλίον «Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία» τὸ βρισκῶ πὸς α) ἀποτελεῖ πλουσιώτατον γλωσσικὸν θησαυρὸν γὰρ τὶς γεωργικὰς μᾶζας καὶ φράσεις μὲ ἐιδικὴν ἐξηγήσιν ἀπὸ ἐιδικόν ἐπιστήμονα, πού τις μάζεψε ὁ ἴδιος ἢ τις ἔλεγξε προσωπικῶς. β) Ἐνημερῶνει πᾶν οὗ πρακτικὰ θέματα καὶ γ) ἀποθησαυρίζει πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικόν.

Προσεκτικὸν ἀποθησαύρισμα δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Κύπρου εἶναι τὸ δίτομον βιβλίον τοῦ Νέερχου Κληρίδη «Κυπριακὰ Δημοτικὰ Τραγοῦδιᾶ». Ὁ Νέερχος Κληρίδης ἔχει ἓνα πολὺπλευρον λαογραφικὸν ἔργον. Μάζεψε γὰρ χρόνια πολλὰ λαϊκὸν ὕλικόν, ἀπὸ τὶς παραδόσεις καὶ μύθους ὡς τὶς γητειές, τὰ παραμύθια καὶ τὰ τραγοῦδια. Ἰδιαιτέρη ἐπίδοσίν του ὑπῆρξε ἡ ἔκδοσις ἀκολουθιῶν ἁγίων ἀπὸ διάφορες φυλλάδες: Ἡ συμβολὴ του στὸν ἀγιολογικὸν τοιμῆα ἐκτιμήθηκε ἰδιαιτέρα. Τὸ δίτομον βιβλίον κυπριακῶν τραγουδιῶν κυκλοφόρησε ὡς ἀφιερωματικὴ ἔκδοσις μερικῶν πού ἀγαποῦνε τὴν λαογραφίαν καὶ ὑπολήπτονται τὸ ἔργον τοῦ Κληρίδη. Ἀντὶ ὅμως τὸ ἀφιέρωμα νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς μελέτες ἄλλων, κριθῆκε πὸ σκοπίμον καὶ πὸ τιμητικὰ ἂν περιεῖχε κυρίως ἔργον τοῦ τιμῶμενου λαογράφου. Γ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἐλάχιστες σελίδες προτάσσονται ἀφιερωματικὰς ἀπὸ τοὺς κ.κ. Κωνσταντίνου Σπυριδάκη, Κύπρου Χρυσάνθη, Παναγιώτη Πατιτίχη, Γεώργιου Παπαχαλαράμπου, Ἀνθίμου Πανάρετου, Θεόδωρον Παπαδόπουλον, Ἀγγελοῦ Πιερρίδου. Τὶς ὑπόλοιπες σελίδες γεμίζουν ἡ ἀποθησαυρικὴ ἐργασία τοῦ Κληρίδη καὶ μερικὰ ἐξομολογητικὰ κείμενά του, συχνὰ κάπως μικρά. Στὸ τέλος, πολὺ δρθὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἑορταστικὸν κλίμα, δημοσιεύονται οἱ ἐργασίαι τοῦ τιμῶμενου, πού καλύπτουν μεγάλον ἀριθμὸν. Πραγματικὰ ὁ Νέερχος Κληρίδης κατέχει πρωτεύουσα θέσιν στὸν τοιμῆα τοῦ ἀποθησαυρισμοῦ τοῦ λαϊκοῦ μας πλούτου. Δὲν τὸν χαρακτηρίζει μόνον τὸ πλάτος ἐνδιαφερόντων, ἀλλὰ ἡ πιστότητα καὶ ἡ μέθοδος. Δὲν ἔκαμε, βέβαια, ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ, ὅπου ἡ γνώσιν του τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τὸν βοήθησε στὶς δρθὲς ἀναγνώσεις τῶν φυλλάδων καὶ στὶς δρθὲς δημοσιεύσεις τους. Μᾶς ἔδωσε ὅμως τόσο πλούτον, πραγματικὸν ἀρχειον λαογραφικόν, πού θὰ ἀποθῆ πολὺτιμον γὰρ μελλοντικὰς ἐργασίας ἐιδικῶν ἐπιστημῶν. Στὸ δίτομον βιβλίον τοῦ «Κυπριακὰ Τραγοῦδια» δημοσιεῖται κομμάτια ὄλων τῶν ὑποδιαίρεσεων καὶ πολλὰς ἐνδιαφερόουσας παραλλαγὰς μὲ ἐπεξηγήσεις καὶ γλωσσάριον. Τὸ ἔργον αὐτὸ συμπληρώνει κατὰ πολὺ καλὸ τρόπο προηγουμένης συλλογῆς σὰν ἐκεῖνης τοῦ Σακελλαρίου, Παύλου Βιούτα, Ξενοφῶντα Φαρμακίδη.

Ἄλλου τύπου ἐργασία εἶναι ἡ δίτομη ἔκδοσις τοῦ Χρυσάνθου Κυπριανοῦ «Τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον καὶ ἡ Λαογραφία». Τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν εἶναι ἁπλῶς συγκεντρωτικὸν δημοσιεύσεων, εἶδος ἐλευθέρης βιβλιογραφίας. Ἡ κατάταξις κατὰ ἐνότητος μὲ τὰ δικαιολογητικὰ τὸ καθιστοῦν καὶ εὔχρηστο καὶ ἀποδοτικόν. Ἐπὶ πλέον δείχνει πόσον ἐξυπηρετικὴ εἶναι ἡ δραστηριότητα τοῦ μαθητικοῦ κόσμου ὅταν συνδραμίζεται κατὰλληλα καὶ καθοδηγεῖται δρθὰ. Ἡ ἀπασχόλησις τοῦ μαθητῆ μὲ τὸ μᾶζμα τοῦ λαϊκοῦ πλούτου ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα γὰρ ἔρευνα. Ἀκόμα τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐνδιαφεροθῆ γὰρ τὰ γύρω του. Τοῦ Ξυπνᾶ τὴν ἀμύλλα καὶ τὴν φιλοδοξίαν γὰρ δημοσιεύσεις ὄχι μὲν σκολαστικῶν ἢ κακόγουστων ἀντιγραφῶν, (θᾶλεγα παραμορφώσεων), ἀλλὰ γνησιῶν λαϊκῶν δημιουργημάτων. Ἔτσι ἡ ἔκδοσις αὐτὴ ἀποκτᾶ εὐρὴν χαρμητῆρα καὶ εἶναι ταυτοχρόνως ἓνα μέσον γὰρ νὰ ἐκτιμήσῃ ἀνακεκαμενικὰ τοῦ τί ἔγινε στὰ σχολεῖα. Κάποια ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ ἴδιου ἀγγίζουσι σὲ πολλὰ σημεῖα τὸν λαογραφικὸν κλάδον, πάλιν κατὰ ἐλευθέρον τρόπον, ὅπως π.χ. ἡ ἔκδοσις «Δαογραφικὲς Σπουδὲς» (τόμος Α' 1968), ὅπου δημοσιεύονται ἀνάμικτα βιβλιογραφίαι, βιβλιοκρισίαι, ὕλικόν καὶ μελέταις.

Ἐξαιρετικὴ στὸ εἶδος τῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς παρουσίασις, εἶναι ἡ ἔκδοσις τοῦ Σώζου Τομπόλη «Κυπριακοὶ Ρυθμοὶ καὶ Μελωδίαις». Τὸ βιβλίον αὐτὸ βραβεύτηκε δίκαια ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Τὸ ὕλικόν κατατάσσεται μὲ πολὺ καλὸν τρόπον. Ἡ λαϊκὴ μουσικὴ βεῖηκε μερικῶς ἀποθησαυριστὲς σὰν τὸν Ἀποστολίδην, Καλλίνικον, Ἀρτεμίδην, Γιάνγκον Μιχαηλίδην, Ἀβέρωφ, Κώστα Ἰωαννίδην. Μένει ὅμως πολλὴ ἀκόμα δουλειὰ στὸν τοιμῆα αὐτὸ καὶ

χρειάζεται οποσδήποτε προσεκτικό ξεκαθάρισμα. Μια δοκιμή για νέα καταγραφή με σύγχρονα μέσα πραγματοποιήσε πριν λίγα χρόνια ένα κλιμάκιο του Λαογραφικού Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Σήμερα συνεχίζει τὸ μάζεμα με σύγχρονα μέσα καὶ μελετᾷ τὸ μουσικὸ ὕλικὸ ὁ Κώστας Ἰωαννίδης. Ὡστόσο ἡ πολύχρονη καὶ ἐπίμονη ἀποθησαυριστικὴ ἐργασία τοῦ Τομπόλη ὄχι μόνο δὲν χάνει ἀπὸ τὴν ἀξία της, ἀλλὰ καὶ προσθέτει. Εἶναι μὰ τίμα καὶ καθαρὴ δουλειά.

Ἡ ἴδρυση τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου στὸ Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* καὶ ἡ φιλοδοξία τῶν μαθητικῶν περιοδικῶν νὰ δημοσιεύουν λαογραφικὸ ὕλικὸ προωθοῦν συνεχῶς τὸν κλάδο. Ἐλπίζουμε σὲ νέες προόδους μετὰ τὶς μετεκπαιδεύσεις ἐπιστημόνων στὴν ἐθνογραφία καὶ τὴν εἰδύση τῆς σκοπιᾶς ἀπ' ὅπου θὰ βλέπεται ὁ λαϊκὸς μας πλοῦτος. Ἄν ὅμως ἰδρυσόταν μὴ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία ἢ ἂν τὸ λαογραφικὸ τμήμα ἢ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν ἀναλάμβανε κάποια δράση συντονισμένη καὶ προγραμματισμένη, νομίζω πὼς πολὺ περισσότερὰ θὰ κατορθώνονταν. Κάποτε γινόταν σκέψη γιὰ μὴ τρίμηνη λαογραφικὴ ἐκδοσὴ. Θὰ ἦταν μὴ ἄλλη πλευρὰ δραστηριότητος ἂν βρισκόταν τὸ ἔξοδο ἑνὸς τέτοιου περιοδικοῦ ἐντύπου. Ἀσφαλῶς καὶ οἱ λαογραφικοὶ διαγωνισμοὶ μποροῦν νὰ προσφέρουν πολλὰ. Ἀλλὰ τὴ μεγαλύτερη προσφορὰ θάδινε τὸ Ἑργεῖο Παιδείας ἂν ἐπιβράβευε τοὺς δασκάλους ποὺ θὰ μάζευαν ὕλικὸν ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τους.

Πάντως πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ πὼς ἡ Κύπρος στὸ λαογραφικὸ τομέα δούλεψε ἀπὸ τὸν ἀπλὸ ἀποθησαυρισμὸ ὡς πρὶν ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασία, μερικῶν τουλάχιστον θεμάτων.

ΚΤΙΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

(* «Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν» ὀνομάζεται σήμερα, ἐνῶ γιὰ μὴ περίοδο ὀνομαζόταν «Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Μελετῶν». Διατηρῶ τὴν ὀνομασία «...Μελετῶν», ὅπου τοῦτο ἀναγράφεται στὶς ἐκδόσεις).

Τ Α Ο Ν Ε Ι Ρ Α

Τὴ νύχτα περπατοῦνε σιωπηλὰ τὰ ὄνειρα
ἐπιστρέφουν στοὺς κοινούς τόπους τῶν πρώτων ἡμερῶν
κοιτάζον ἀπὸ τ' ἀνοιχτὰ παράθυρα τοὺς κοιμισμένους
ἐπιλέγουν μετὰ προσοχὴ τὰ δῶματα ὅπου θὰ διανυκτερεύσουν
ψαθοῦν τὰ ἀνυπεράσπιστα μέλη καὶ κινοῦν τὰ βλέφαρα
(ὡς πίσω τους τὰ μάτια ἀντικρύζουσε σὲ ἀτελείωτο ἄπλωμα
τὶς ἀπειρες καμπύλες καὶ τὶς γωνίες τοῦ σύμπαντος)
ελαφρὰ ἀγγίζουν τὰ ἀνύποπτα μέτωπα καὶ τοὺς κροτάφους.

Μετὰ τὴν αὐγὴ γυρίζουσε στῶν παιδικῶν καιρῶν τοὺς τάφους.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ

ΤΟ ΡΙΚ ΚΑΙ Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Τὸ ΡΙΚ ἀντιμετώπισε πάντα μὲ ιδιαίτερη σοβαρότητα τὸ θέμα τῆς συντηρήσεως τῆς λαογραφικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου μέσα στὰ πλαίσια τῶν προγραμμάτων του. Ἀπὸ τὴν Τηλεόραση κατὰ καιροὺς παρουσιάζει ἐκπομπὲς μὲ σαφῆ λαογραφικὸ προσανατολισμὸ ἢ χαρακτῆρα (Κυπριακοὺς χοροὺς, Κυπριακὴ μουσικὴ, Κυπριακὰ ἔθιμα) καὶ σὲ ντοκμανταίρ του σὰν τὸ «Νησι τῆς Ἀφροδίτης» διέσωσε στοιχεῖα τοῦ λαογραφικοῦ μας θησαυροῦ. Γιὰ τὴ χρονιά 68—69 ἡ Τηλεόραση ἔχει προγραμματίσει σειρά ἐκπομπῶν γιὰ τὴν Κυπριακὴ μουσικὴ παράδοση. Ἴδιαίτερα ὅμως μὲ τὸ ραδιόφωνο τὸ ΡΙΚ θέλησε νὰ συμβάλῃ θετικὰ στὸν τομέα τῆς λαογραφίας, ὄχι γιατί ἡ τηλεόραση εἶναι ἀνεπαρκὲς μέσο ἀλλὰ γιατί δὲν ἔχει ἀκόμα ἀναπτυχθῆ πλήρως.

Τακτικὰ μεταδίδει Κυπριακὴ μουσικὴ καὶ τραγούδια καὶ «Κυπριώτικο σκέτς» μὲ ἐμφανῆ συχνὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα πέραν τῆς γλώσσης, ἐνῶ καὶ προσπάθειες ἔχει καταβάλει γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἐπικαιρικὰ ὑπογραμμίζει πάντα τὰ σχετικὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, τὰ τελευταῖα δὲ χρόνια ἔχει μεταδώσει μὰ σειρά ἀπὸ ἐκπομπὲς ποὺ κύριο χαρακτῆρα εἶχαν τὸ λαογραφικὸ. Τέτοιες ἐκπομπὲς ἦταν:

1. Στὶς πηγὲς τῶν παραδόσεών μας — καθαρὰ λαογραφικὴ μὲ τραγούδια, ποιήματα, θρύλους κλπ.
2. Περιδιαβάζοντας τὴν Κύπρο — περιλαμβάνει ἀρκετὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, περιγραφῆς χώρων καὶ θρύλους ποὺ συνδέονται μὲ αὐτοὺς.
3. Γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὴν Κύπρο — περιλαμβάνει ἀρκετὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, περιχώρων καὶ θρύλους ποὺ συνδέονται μὲ αὐτοὺς.
4. Πᾶμε μαζί — περιλαμβάνει λαογραφικὰ στοιχεῖα, περιγραφῆς χώρων καὶ θρύλους ποὺ συνδέονται μὲ αὐτοὺς.
5. Στ' ἀχνάρια τῶν πατέρων μας — Ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐκπομπή.
6. Ἐπίκαιρα Ραδιοχρονικά — Σήκωσες, Πάσχα, Θεοφάνεια, Ἄη Γιαννίου τοῦ Κλήδονα κλπ.
8. Ἡ γένεσις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (Θ. Καλλίνικος).
9. Κυπριακοὶ χοροὶ καὶ τραγούδια (Ἀβέρωφ).
10. Λαϊκοὶ ὀργανοπαίκτες καὶ τραγουδιστές.
11. Ἡ Κύπρος μας — Κυπριακὰ δημοτικὰ τραγούδια μὲ ἀνάλυση (Συγκρότημα Θ. Καλλίνικου).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ

Ε Ρ Ω Τ Ι Κ Ο

Εἶδα στὰ μάτια σου τὰ μάτια μου
κ' ἦταν γλαρά.
Κ' εἶχε ὁ κανθὸς τῶν ὀφθαλμῶν μου
τὸ σπάθισμα οὐρᾶς χελιδonioῦ.
Ἄκουσα στὴ φωνή σου τὴν ἀνάσα μου.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΥΠΩΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

ΑΠΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΤΟΥ 18ου ΚΑΙ 19ου ΑΙΩΝΑ

Τὰ θιβλία τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ περιηγητριῶν, πού ἐπεσκέφθησαν τὴν Κύπρον τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα ἀποτελοῦν πολὺτιμη πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου στοὺς δυὸ περασμένους αἰῶνες. Τὰ κείμενα αὐτὰ διασώζουσι ἀξιόλογες πληροφορίες γιὰ τὴς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ γενικὰ γιὰ τὴν κατάστασιν πού ἐπικρατοῦσε τότε στὸ νησί μας.

Οἱ περιηγητὲς ἐγράφαν γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου, τὴ βιοτεχνία καὶ τὴν ἐμπορικὴ κίνησιν στὴς πόλεις καὶ τὰ εἶδη τῶν κυπριακῶν προϊόντων, πού παρήγε ἡ κυπριακὴ ὕψαιθος. Περιέγραφαν ἀκόμα καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ ἐρεῖπια, πού τοὺς ἔκαμαν ἐξαιρετικὴ ἐντύπωσιν συνδυασμένα μετὰ τὴν ὁμορφίαν τοῦ κυπριακοῦ τοπίου.

Οἱ γυναῖκες περιηγήτριες μᾶς ἀφῆσαν στὰ θιβλία τῶν περισσότερες λεπτομερεῖες γιὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴ τῶν κατοίκων, γιὰ τὴς συνθέσεις καὶ τὴς ἀσχολίες τῶν. Μᾶς περιέγραφαν τὴς γιορτὲς, τὰ πανηγύρια, τὴς κατοικίες καὶ τὴς ἐνδυμασίες τῶν. Μπῆκαν μέσα στὰ χωριάτικα σπίτια, μίλησαν μετὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν χωριῶν καὶ διασώζουσι πληροφορίες πολὺ ἐνδιαφερόμενες γιὰ τὸν τρόπο, πού ζοῦσαν τότε οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ μας.

Στὴ σημερινὴ ἀνακοίνωσιν πού πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐλάχιστη ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ καὶ τιμῆς πρὸς τοὺς δυὸ κυρίως λαογράφους τῆς περιορισθῶν στὴς περιγραφὲς οπιτιῶν ἀπὸ τὴς πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς Κύπρου ὅπως τὴς ἀναφέρειν οἱ διάφοροι περιηγητὲς καὶ περιηγήτριες στὰ θιβλία τῶν. Καὶ σὴν περίπτωση αὕτη οἱ πληροφορίες εἶναι λεπτομερεῖς γραμμένες μετὰ πολλὴν παρατηρητικότητι καὶ χιοῦμορ, γιὰ τὸν τρόπο τῆς οἰκοδομῆς, τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαρρυθμίσης τῶν οπιτιῶν.

Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πρόσεξαν τὸν ἰδιαιτέρως χαρακτηριστῆρα πού παρουσιάζουσι τὰ σπίτια στὸ Καρπάσι, καὶ τὰ σπίτια τῆς Μεσοορίας καὶ τὰ σπίτια τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν. Ἐπίσης περιέγραφαν μετὰ ἰδιαιτέρως λεπτομέρειαν τὰ σπίτια στὴς δυὸ μεγάλας πόλεις τῆς Κύπρου, τὴν Λάρνακα καὶ τὴν Λευκωσία καὶ εἰδικὰ τὰ ἀρχοντικὰ τῆς Λευκωσίας. Ὁ **Samuel Brown**, πού ἐπεσκέφθηκε τὴν Κύπρον τὸ 1878, στὸ θιβλίον του «Τρεῖς μῆνες στὴν Κύπρον τὸν χειμῶνα τοῦ 1878» δίνει τὴν ἀκόλουθην περιγραφὴν τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαρρυθμίσης ἐνὸς χωριάτικοῦ οπιτιοῦ.

«Τὰ σπίτια στὰ χωριά ἀλλὰ καὶ τὰ περισσότερα στὴς πόλεις ἐκτός θεβαίωσι ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν πλουσίων εἶναι κτισμένα ἀπὸ πλιθῆρια. Αὐτὸ τὸ ὕλικόν ἐστιν οἰκισθῆν μετὰ ἀσβεστοπυλὸν καὶ ἀσπρισθῆν εἶναι θαυμασίον γιὰ τὸ

κλίμα τῆς Κύπρου πού εἶναι σχετικὰ ξηρὸ καὶ ἀπαλλαγμένον ἀπὸ ὑπερβολικὴν ὑγρασία. Οἱ στέγες εἶναι ἐπίπεδες καὶ ὁ κῆρος ἀνάμεσα στὰ δοκάρια τῆς ὀροφῆς σκεπάζεται μετὰ καλάμια πάνω στὰ ὁποία τοποθετεῖται κῆμα σὲ ἀρκετὸ πάχος γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴ ζέσθη καὶ τὴ βροχήν.

Αὐτὸς ὁ ἐγχώριος τρόπος οἰκοδομῆς εἶναι οἰκονομικός, ὑγιεινός καὶ δὲν ἀπαιτεῖ μεγάλο κόσμον οὔτε πολλὸν χρόνον. Τὰ οἴκια τῶν φτωχῶν χωρικῶν ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα μεγάλο δωματίον πού στὴ μιᾷ πλευρᾷ τὸ πάτωμά του εἶναι κάπως ὑψηλότερον καὶ εἶναι τὸ μέρος πού συγκεντρώνεται καὶ κάθεται ἡ οἰκογένεια καὶ συγχρόνως καὶ ἡ κουζίνα. Τὸ ἀπέναντι τμήμα τοῦ δωματίου χρησιμοποιεῖται γιὰ ὕπνον. Ὡς κμπαίνει στὸ δωματίον ἀπὸ κάτω μικρὰ ἀνοίγματα, ὡς τὰ πούμε παράθυρα, δὲν ἔχουσι τζάμια ἀλλὰ σκεπάζονται μετὰ ζυλόγλυπτα κομμάτια. Καὶ εἶναι ἡ συνήθεια στὰ κυπριακὰ χωριά οἱ ἄνθρωποι νὰ μοιράζονται τὴν ἴδια στέγη μετὰ τὰ μουλάρια καὶ τοὺς γαϊδάρους τῶν. Αὐτὸ μού συνέθεκται μὲνα ὅταν κάποια ζεστὴ μέρα ζήτησα καταφύγιον κάτω ἀπὸ μιᾷ φιλικῆν στέγη καὶ πῆρα τὸ γεῦμα μου πλάι στὸ ἄλογόν μου.

Οἱ πλούσιοι στὰ χωριά ἔχουσι μεγαλύτερα οἴκια μετὰ δυὸ ἢ περισσότερα δωμάτια καὶ πολλὰς φορὰς μετὰ ἀνώγι. Ἐχουσι ἀκόμα ξεχωριστοὺς κῆρους γιὰ τὰ ζῶα τοὺς. Στὴν περίπτωσιν αὕτη, ὑψηλὸς τοίχος περιβάλλει τὸ οἶκόν καὶ τὴν αὐλὴν μετὰ τὰ ζῶα).

Ἡ **Mrs Scott Stevenson** πού ἔζησε στὴν Κύπρον τὸ 1878-1880 στὸ θιβλίον της «Τὸ οἶκόν τι μᾶς στὴν Κύπρον» περιγράφει τῶν οπιτιῶν κατοικίας ἀπὸ διάφορας περιοχῆς τῆς Κύπρου. «Τὰ οἴκια στὸ Λευκόνοϊκον, ἀναφέρει ἡ **Mrs Stevenson**, εἶναι κτισμένα μετὰ τὰ συνηθισμένα κυπριακὰ πλιθῆρια καμωμένα ἀπὸ ππλὸν καὶ κομμένον ἄχυρον. Εἶναι ὅλα ἰσόγεια καὶ στὰ καλύτερα τὸ πάτωμα εἶναι οἰκισθῆν μετὰ μαρμαρινῆς πλάκες ὀχι καλῆς ποιότητος. Τὰ παράθυρα δὲν ἔχουσι ποτὲ τζάμια ἀλλὰ εἶναι οἰκισθῆν μετὰ ζύλινα λεπτὰ κομμάτια. Οἱ πόρτες εἶναι χαμηλὰς ἀλλὰ πλατιῆς καὶ πάντοτε ἀνοίγουσι στὴ μέση, μετὰ μιᾷ περιέργῃ κλειδαριᾷ, πού εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς Κύπρου καὶ πού γιὰ νὰ τὴν ἀνοίξῃς πρέπει νὰ περάσῃς τὸ δάκτυλόν σου ἀπὸ μιᾷ τρύπα καὶ νὰ πιέσῃς πρὸς τὰ πάνω τὸ μάνταλον.

Ἡ ἴδια περιηγήτρια ἀναφέρει μετὰ σύντομης περιγραφῆς τὰ οἴκια στὴν Λάπνηθον καὶ στὸν Καρπάσι. «Ὅπου μπῆκα», γράφει, «στὴν Λάπνηθον καὶ σὲ πλούσια καὶ σὲ πτωκὰ οἴκια παντοῦ εἶδον μιᾷ προσπάθειαν διακόσμησης. Ὅλα τὰ ἐπιπλα, τραπέζια, κρεβάτια καὶ γενικὰ κά-

θε ζύλινο άντικείμενο είναι στολισμένα με ξυλόγλυπτα κοσμήματα. Καί τὰ μαξιλάρια καί τὰ τραπεζομάνηπλα καί τὰ σκεπάσματα τῶν κρεβατιῶν, πού εἶναι πολλές φορές ἀπό μεταξωτά ὑφάσματα εἶναι στολισμένα με ἑλληνικές ταντέλλες).

«Τὰ σπίτια στό Καρπάσι με τίς κατωφερεῖς στέγες τῶν καί τήν ἀφιδωτή θεράντα στό ἔξωτερικό, πού εἶναι χαρακτηριστικό ἀρχιτεκτονικό στοιχεῖο τῆς περιοχῆς, ἔχουν πολλήν γραφικότητα).

Ἡ περιγραφή ὁμῶς πού εἶναι γραμμένη ἀπό τήν *Mrs Scott Stevenson* με πολύ χιοῦμορ εἶναι τοῦ ἑσωτερικοῦ ἑνός σπιτιοῦ σέ μιᾶ ὀρεινή περιοχή τῆς Κύπρου. (Γιά πρώτη φορά), γράφει, «ἰμοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά κοιμηθῶ σέ Ἑλληνικό σπίτι καί ἡ ἐπιθεώρηση τοῦ ἑσωτερικοῦ τοῦ μοῦ προκάλεσε μεγάλη εὐχαρίστηση. Πάνω ἀπό τήν εἴσοδο κρεμμόταν ἓνα κλαδί ἀλόης γιά ν' ἀπομακρύνῃ τό κακό μάτι γιατί οἱ κύπριοι εἶναι πολύ δεσιδαίμονες. Σέ μιᾶ γωνιά τοῦ δωματίου βρισκόταν ἓνας σωρὸς κομμένο ἄχυρο γιά τὰ ζῶα καί ἓνας σωρὸς κριθάρι γιά τό ψμί.

Ἀπό τήν στέγη κρεμμόντουσαν καπνιστά χοιρομέρια καί κλωστές ἀπό παστό χοιρινό ἐνῶ σέ μιᾶ γωνιά ἦταν στημένο ἓνα τεράστιο πῆλινο πιθάρι 5 πόδια ὕψος γιά τήν ἀποθήκευση τοῦ λαδιοῦ πού ἦταν σκεπασμένο με μιᾶ πλάκα. Σ' ἓνα κοίλωμα στὸν τοῖχο, πού ἦταν καμωμένο γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ, ἦταν τὰ πῆλινα ἀγγεῖα γιά τὸ νερὸ σκεπασμένα με μυρωδάτο ἀγριοχόρτο γιά ν' ἀπομακρύνῃ τίς μυῖγες καί τὴν σκόνη. Δυὸ τραπέζια ζύλινα πού χρῆσιμευαν γιά κρεβάτια, λίγα πῆλινα πιᾶτα καί μερικά μαγειρικά σκευῖ ἀποτελοῦσαν τὰ μόνα ἔπιπλα. Ἄλλ' ὄχι: Μόλις νόμισα ὅτι τέλειωσα τήν ἐπιθεώρησή μου ἀνακάλυψα ἓνα δίσκο πλεγμένο ἀπὸ ζῦλο καί ζηρὸ χόρτο νά κρέμμεται στήν ὀροφή ἀπὸ τέσσερα σχοινιά, πού ὅταν τήν παρατήρησα καλύτερα ἦταν μιᾶ κούνια καί μέσα ἓνα πραγματικό βρέφος νά κοιμάται βαθειά. Νομίζω πῶς αὐτὴ ἡ κούνια εἶναι καλύτερη ἀπὸ κείνη πού ἔχω με σὰ δικὰ μας χωριά γιατί με τήν ἐλάχιστη κίνηση τοῦ μικροσκοπικοῦ τῆς κατόχου κινεῖται διαρκῶς.

Ἄλλη περιηγήτρια ἡ *Agnes Smith* ἔγραψε στό βιβλίο τῆς «*Διασχίζοντας τὴν Κύπρον*» τό 1887 γιά ἓνα σπίτι πού ἐπισκέφθηκε στήν Κυθραῖα. «Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι στραμμένη πρὸς τὸν δρόμο καί φαίνεται ὡς ἓνας συνεχῆς τοῖχος ἀπὸ πηλό ἀνακατεμένο με ψιλοκομμένο ἄχυρο. Γι' αὐτὸ αἰσθάνθηκα μιᾶ εὐχάριστη ἐκπληξη ὅταν ἀπὸ τήν κυρία εἴσοδο πέρασα κάτω ἀπὸ μιᾶ κληματαρία σέ μιᾶ ἑσωτερικὴ εὐρύχωρη αὐλή σκεπασμένη με πλάκες τοῦ ὠδηγοῦσαν σ' ἓνα κῆπο με τήν βρύση του. Στίς δυὸ πλευρές τῆς αὐλῆς μεγάλες πόρτες ἀνοίγαν σέ μεγάλα ὑψηλά δωμάτια σέ ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπήκα καί κάθησα σ' ἓνα ντιβάνι, πού κρατοῦσε ὅλη

τήν πλευρὰ τοῦ δωματίου. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ εἶχε τρία παράθυρα πρὸς τήν αὐλή καί δύο πρὸς τὸ δρόμο, πού δὲν εἶχαν τζάμια παρὰ ἦσαν σκεπασμένα με ζύλινα κυκλιδῶματα καμωμένα σύμφωνα με τὸν ρυθμὸ πού εἶδα στό Κάιρο καί ἐκλειαν με παραθυρόφυλλα. Οἱ τοῖχοι εἶχαν τουλάχιστο δύο πόδια πάχος. Ἡ ὑψηλὴ ὀροφή ἦταν καμωμένη ἀπὸ στρογγυλά δοκάρια πού συγκρατοῦσαν μιᾶ σειρά ἀπὸ καλάμια καί τὸ πάτωμα ἦταν σκεπασμένο με μεγάλες πλάκες.

Ἡ Λάρνακα καί ἡ Λευκωσία ἦσαν οἱ σπουδαιότερες πόλεις τῆς Κύπρου πού ἔπρεπε νά δῆ ἓνας ἐπισκέπτης. Γι' αὐτὸ ἔχομε πολλές πληροφορίες γιά τὴ ζωὴ σ' αὐτὲς τίς δυὸ πόλεις καί εἰδικὰ γιά τὰ σπίτια τους. Ὁ *Mariti*, πού ἐξῆσε στὴ Κύπρο τὸν 18ο αἰῶνα ἀπὸ τὸ 1760—1767, στό βιβλίο του «*Ta xi dia stē vīso Kyprou*» δίνει τὴν ἀκόλουθη περιγραφή γιά τὰ συνηθισμένα ἀστικά σπίτια στὴ Λάρνακα. «Οἱ ἐκκλησιές, τὰ μοναστήρια καί τὰ τζιαμιά ἦσαν κτισμένα ἀπὸ πέτρα. Ἀλλὰ τὰ σπίτια καί τὰ καταστήματα εἶχαν μόνο τὰ θεμέλια καί μερικὲς σειρὲς ἀπὸ τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων κτισμένα με πέτρα καί ἀσβεστοπηλό. Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῶν τοίχων ἦσαν ἀπὸ πλιθάρια καμωμένα ἀπὸ χῶμα ἀνακατεμένο με νερὸ καί κομμένο ἄχυρο. Τὰ πλιθάρια δὲν τὰ ἔψηναν στὴν φωτιά ἀλλὰ τὰ ἄφιναν νά στεγνῶσουν στὸν ἥλιο ἀκριβῶς στὸ μέρος ὅπου τὰ κατασκευάζαν. Με τὸν ἴδιο πηλό ἐκτιζαν καί τὰ σπίτια. Αὐτὸς ὁ τρόπος οἰκοδομῆς χρησιμοποιεῖται σ' ὅλη τὴν νῆσο ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ χωριά ὅπου ὑπάρχει πέτρα. Στὸ ἔξωτερικό τὰ σπίτια ἔχουν μελαγχολικὴ ἐμφάνιση ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἀλλὰ τὸ ἑσωτερικό εἶναι εὐρύχωρα, εὐάερα, καί με τοίχους ἀσπρισμένους ἀπὸ γύψο πού βρῖσκεται ἄφθονος στοὺς λόφους γύρω ἀπὸ τὴν Λάρνακα. Εἶναι συνήθως ἰσόγεια καί ὀπάνια ἔχουν καί ἀνῶγι. Οἱ στέγες εἶναι καμωμένες ἀπὸ πηλό καί ὑποστηρίζονται ἀπὸ στερεὰ δοκάρια καί με διασταυρωμένες σειρὲς ἀπὸ ψαθιά καί καλάμια. Ἄν ὁμῶς οἱ θροχὲς εἶναι διαρκεῖς τὸν χειμῶνα οἱ κάτοικοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νά κάμουν πολλές ἐπιδιορθώσεις στὴ στέγη. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ σπίτια, πού εἶναι κτισμένα με αὐτὸ τὸν τρόπο ἀντέχουν καλύτερα στοὺς σεισμοὺς παρὰ τὰ σπίτια με τίς πέτρες, ὅπως πρόσφατη ἐμπειρία ἐδίδεξε τοὺς Κυπρίους. Τὰ πατώματα εἶναι σκεπασμένα με μαλακὰ μάρμαρα πού ξεφλουδίζουν εὐκόλα καί εἶναι προϊόντα τῆς Κύπρου. Τὰ παράθυρα ἔχουν ὅλα τζάμια καί κάθε σπiti τὸν κῆπο του).

Τὰ σπίτια τῆς Λευκωσίας τὰ ἐπισκέφθηκε καί τὰ περιέγραψε ἡ *Mrs Lewis*, πού πέρασε ἀπὸ τὴν Κύπρο τὸ 1893 καί ἔγραψε τὸ βιβλίο «*Οἱ ἐντυπώσεις μιᾶς κυρίας ἀπὸ τὴν Κύπρον*». «Στὴν πόλη, ὁπλ. τὴ Λευκωσία, πού εἶναι πυκνοκατοικημένη ὑπάρχουν ὄρατα καί μεγάλα σπίτια πού ἂν καί εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ πλιθάρια ἔχουν ἰδιαίτερη γοητεία γιά τὸν ἀνατολίτικο

χαρακτήρα των, με τις κιονοστοιχίες και τις άψιδες των. Συνήθως τὰ περιβάλλον υψηλοί τοίχοι μέσα όμως από τις πόρτες των, βλέπει κανείς θαυμάσιους κήπους καταπράσινους ἀπὸ πορτοκαλιές, φοινικιές, τριανταφυλιές και άλλα άνθισμένα δένδρα και θάμνους. Και συχνά μέσα στην αὐλή υπάρχει τὸ ἀλακάτι πὸ τὸ σέρνει ἕνα ἄλογο ἢ ἕνα μουλάρι αὐτὸ πὸ ὀνομάζουν «περσικὸ τροχὸ» γιὰ ν' ἀνεβάζει τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ πηγάδια.

Τὰ περισσότερα σπίτια ἔχουν δύο πατώματα. Στὸ κατώγι δὲν υπάρχουν παράθυρα μόνο οἱ πόρτες σπάζουν τὴν μονοτονία τῶν ἐσωτερικῶν τοίκων. Στὸ ἀνώγι ὑπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία μετὰ τὰ πολλὰ παράθυρα, πὸ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ προεξέχουν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν διαβατῶν και εἶναι σκεπασμένα μετὰ κικλιδῶματα. Τὸ ἀνώγι ἔχει πολλὰ μεγάλα και ὑψηλὰ δωμάτια, πὸ χωρίζονται στὴ μέση μετὰ κομφές καμάρες και συγκρατοῦν τὴν ὀροφή πὸ εἶναι καμωμένη ἀπὸ ξύλινα δοκάρια και ψαθιά. Ἡ διακόσμηση τῶν ξύλινων τμημάτων εἶναι στὰ περισσότερα σπίτια πτωχὴ. Ὅμως υπάρχουν και τὰ πλούσια σπίτια ὅπου οἱ πόρτες, τὰ πλαίσια τῶν παραθυριῶν και ἡ ὀροφή εἶναι σκαλισμένη και στολισμένη μετὰ χρώματα. Ἐπίσης οἱ ἄψιδες, πὸ περιβάλλουν τὸν κῆπο στὸ ἰσόγειο εἶναι ὑψηλές και οἱ κολῶνες τους λεπτές και κομφές, ἀποτελοῦν ἕνα ὠραῖο χαρακτηριστικὸ τῆς κυπριακῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ ἦταν στολισμένον ἀνάλογα μετὰ τὴν κοινωνικὴ θέση τοῦ ἰδιοκτῆ-

τη. Μερικὰ σπίτια πλουσιῶν ἐμπόρων τῆς Λευκωσίας ἦσαν διακοσμημένα μετὰ τέτοια πολυτέλεια πὸ θὰ μπορούσαν νὰ συγκριθοῦν μετὰ ἄλλα ἀνατολίτικα πλουσιόσπιτα. Ἐνα τέτοιο σπῆτι ἀνήκε σὲ πλούσιο Ἀρμένιο ἐμπορο και τὸ περιγράφει ὁ **Clarke** στὸ βιβλίον του «**Ταξίδια σὲ διάφορες χῶρες τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας και Ἀφρικῆς**, τὸ 1813.

«Πήγαμε στὸ σπῆτι», γράφει «τοῦ **Signor Sekis** (τοῦ Ἀγγλου Δραγομένου ὅπως τὸν ὀνομάζουν) ἑνὸς πλουσιῦ Ἀρμενίου ἐμπορο. Τὸ σπῆτι του ἦταν πραγματικὸ παλάτι και ἔλαμπε μετὰ ὅλη τὴν μεγαλοπρέπεια τῆς ἀνατολῆς. Τὰ διαμερίσματα δὲν ἦσαν μόνον εὐρύχωρα ἀλλὰ και διακοσμημένα μετὰ μελετημένη κομφότητα. Τὰ πατώματα ἦσαν σκεπασμένα μετὰ πολύτιμα χαλιά πὸ τὰ εἶχε φέρει ἀπὸ τὸ μεγάλο Κάιρο και τὰ ντιθάνια στολισμένα μετὰ ζωγραφιστὰ ὑψάσματα και κεντημένα μαξιλάρια. Τὰ παράθυρα τῶν δωματίων ἦσαν μικρὰ, ἀλλὰ πολλὰ, και κοντὰ στὴν ὀροφή. Εἶχαν διπλὰ καλύμματα τὸ ἕνα τὸ ἐσωτερικὸ ἀπὸ ζωγραφιστὰ γυαλιὰ πλαισιωμένο ἀπὸ σκαλιστὸ ξύλο ὅπως στὰ ἀρχαῖα Γοθικὰ παλάτια τῆς Ἀγγλίας. Ἴσως και ἐκεῖνα ἦσαν τὸ ἀρχικὸ τους σχῆμα ἀπὸ πρότυπα τῆς ἀνατολῆς στὴν ἐποχὴ τῶν σταυροφόρων».

Γιὰ τὰ σπίτια τῆς Λευκωσίας ἐγράψαν πολλοὶ ξένοι ἐπισκέπτες, ὅμως περιορίσθηκα στὴν πιὸ ἐνδιαφέρουσα περιγραφή.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΠΙΕΡΙΔΟΥ

Ε Λ Π Ι Δ Α

Μὲ πάθος ριχτήκαμε νὰ πιάσουμε τ' ἄγνωστο
 πὸ τὸ νομίζαμε ὁμορφὸ
 τὰ πόδια μας βαρύνανε και νοιώθαμε
 νάρκωση ν' ἀδράχνη τὸ εἶναι μας,
 Ἐμποσταίναμε και ὠρμούσαμε πάλι
 ν' ἀτενίσουμε τὸν ἥλιο
 και τὰ μάτια μας δὲν τὸν βλέπανε
 ἀτενίζαμε τῆς νύχτες τὸ φεγγάρι
 και τὰ δάκρυα μᾶς βρέχανε τὸ πρόσωπο
 κοιτάζαμε τ' ἄστρα κι ἡ σκέψη μας
 μέτραε σφοδρές
 ὁ ἕνας ἔδινε στὸν ἄλλο κουράγιο
 κι ὁ ἄλλος καταριότανε τὸν σύντροφο
 πὸ τὸν παράσुरε στὴν ἀτέλειωτη πορεία
 και φτάσαμε κάπου
 κουρασμένοι, συντριμμένοι, ἐξουθενωμένοι
 και κοιτάζαμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο χωρὶς νὰ μιλήσουμε
 φοβηθήκαμε πὸς ὁ δρόμος μας τέλειωσε!
 τώρα πρὸς ὁ σκοπός; φτάσαμε τ' ἄσκημο
 προχωροῦμε.....

ΧΡ. ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο ΠΟΙΗΤΑΡΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΑΤΖΗΓΩΑΝΝΟΥ

Ἡ προσπάθειά μας νὰ γνωρίσουμε ὅσο γίνεται πὸ πολλὸ πρὸς λαϊκούς ποιητὲς τῆς Κύπρου συνεχίζεται μὲ τὴν παρουσίαση τοῦ ποιητᾶρη Παναγιώτη Χατζηγιωάννου. Νιώθουμε περήφανοι γιατί πρῶτοι ἔμεις δίνουμε στὴν δημοσιότητα γιὰ πρώτη φορὰ ἕνα θέμα πέρα γιὰ πέρα ἀμελέτητο. Εὐχόμεστε πὼς ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ θὰ συνεχιστῆ καὶ στὸ μέλλο, πολὺ ὅμως περισσότερο πὼς θὰ τραβήξῃ κ' ἄλλους ἐρευνητὲς, ἔτσι πὸ ὁ κλάδος αὐτὸς τῆς ποιηταροσύνης νὰ μελετηθῆ σὲ κάθε του πτυχῆ, ἀφοῦ πιάνει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Λαογραφίας μας. Ἡ μελέτη τοῦ καθενὸς ποιητᾶρη ξεχωριστὰ εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί μόνο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορούμε νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τοὺς ριμαδόρους μας. Βέβαια εἶναι ἀδύνατο νὰ συγκεντρώσουμε στοιχεῖα γιὰ τὶς δεκάδες τῶν ποιητᾶρηδῶν μας πὸν βρίσκονται σ' ὅλες τὶς γωνιὲς τοῦ νησιοῦ μας. Οἱ ποιητᾶρηδες γίνονται γνωστοὶ μὲ τὰ δημοσιεύμενα σὲ φυλλάδες ποιήματά τους. Πόσοι καὶ πόσο ὅμως ποιητᾶρηδες, ἐνῶ εἶναι ἀπαστοι στὴν ρίμα καὶ στὸ «τσιάτσιμαν», δὲν δημοσιεύουν τὰ ποιήματά τους! Ἀναγκαστικὰ ἕνα μεγάλο τους μέρος μᾶς εἶναι ἄγνωστο, καὶ τότε μόνο θὰ τοὺς γνωρίσουμε, ὅταν οἱ ἐπιστήμονές μας τὸ συνειδητοποιήσουν πὼς εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ μᾶς τοὺς φέρουν στὸ φῶς. Λειψὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ μελέτη τῶν ποιητᾶρηδων ἐκείνων πὸν δημοσιεύουν τὰ ποιήματά τους γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πέθαναν, καὶ ἡ συγκέντρωση ὀλιγοῦ σχετικοῦ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους μᾶς εἶναι δύσκολη. Πολλὰ ἔργα ποιητᾶρηδων μᾶς εἶναι ἄγνωστα εἴτε γιατί δὲν σώζονται πιά εἴτε — κ' αὐτὸ εἶναι τὸ λυπηρὸ — αὐτοὶ πὸν τὰ ἔχουν δὲν μᾶς τὰ διαθέτουν. Ἀξίζει ὅμως νὰ τονίσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ποιητᾶρηδες μας, καθὼς κ' ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ μας, αὐθόρμητα μᾶς διαθέτουν τὰ ποιήματα πὸν τυχὸν βρίσκονται στὰ χέρια τους καὶ μᾶς δίνουν κάθε πληροφορία πὸν τοὺς ζητᾶμε.

*
*

Στὶς 6 τοῦ Δεκεμβριοῦ τοῦ 1915 (1) γεννήθηκε στὴν Πάνω Παναγιὰ τῆς Πάφου ὁ ποιητᾶρης Παναγιώτης Χατζηγιωάννου (2). Ὁ πατέρας του λεγόταν Χατζηγιαννῆς Μιχαήλ, μηρογεωργὸς στὸ ἐπάγγελμα, κ' ἡ μητέρα του Ἑλένη Παναγιῆ (3).

Παιδὶ φτωχῶν γονιῶν καθὼς ἦταν, δὲν τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μορφωθῆ πέρα ἀπὸ τὴν τρίτη δημοτικῆ (4). Ὅπως καὶ πολλοὺς ἄλλους ποιητᾶρηδες, παιδιὰ ἀγροτικῶν οικογενειῶν, τοὺς μάστισε ἡ φτώχεια, ἔτσι καὶ τὸν ποιητᾶρη μας σπὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς του τὸν πλάκωσε ἡ φτώχεια κ' ἡ ὀρφάνια.

Πέρασαν ὅμως σιγὰ σιγὰ τὰ χρόνια κ' ὁ Παναγιώτης μεγάλωσε καὶ παντρεύτηκε τὴν Μυριάνθη, ἀπὸ τὸ χωριὸ Πενταλιὰ πῆς ἐπαρχίας Πάφου, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκε μόνιμα (5). Σὲ ἡλικία 49 χρόνων ὁ Χατζηγιωάννου ἄρχισε ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν «ποιηταρικήν». Τί τὸν τράβηξε ὅμως στὸ ἐπάγγελμα αὐτό; Τίποτε ἄλλο παρὰ κάποια περιπέτεια, πὸν παρολίγο νὰ τοῦ κόστιζε τὴ ζωὴ που τὴν ἴδια. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τόσο πολὺν ἐπηρέασε τὸν ποιητᾶρη, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ συνθέσῃ σὲ ρίμα καὶ νὰ «βκῆ νὰ τὸ φωνάξῃ». Προτοῦ λοιπὸν καταπααστῆ

(1) Οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ ποιητᾶρη προέρχονται κυρίως ἀπὸ χειρόγραφο βιογραφικὸ του ποιήμα, πὸν μᾶς ἀπόστειλε στὴν Θεσσαλονικὴ στίς 11 Ὀκτωβρίου 1966. Στὸ ποιήμα αὐτὸ θὰ παραπέμψουμε μὲ τὰ γράμματα ΧΦ.

(2) Τὲς ἔξι ἐγεννήθηκα δωδέκατον τὸμ μήναν, τὸ ἴγραψεν ἡ κυβέρνησις μὲς στὰ χαρκιά στὸ Κτήμα (ΧΦ 19—20).

(3) Τζιὰ Χατζηγιαννῆς Μιχαήλ ἐλέγαν τὸν γονιὸμ μου τζιὰ Ἑλένη Παναγιῆ στετεῖ ἦταν τῶν παιδιῶν μου (ΧΦ 27—28).

(4) Ρωτᾶς με γιὰ τὰ γράμματα, πουλλὶν εἶχεν πετάξει, μόνον εἰς τὸ δημοτικόν, τζιὰ τοῦτον τρίτην τάξην (ΧΦ 57—58).

(5) Ἐγιῶνη ἐπαντρεύθηκα ἀλλοῦ πὸν τὸ χωρκὸμ μου τζιὰ Μυριάνθην ἴπου λαλοῦν ἐμέν τὸν σύντροφὸμ μου, τζιὰ Πενταλιὰν ἐμ πὸν λαλοῦν ἐτοῦτον τὸ χωριὸν τζιὰ μὲσα διανύσαμε τζιὰ ὄλομ μας τὸν βίον (ΧΦ 49—52).

μέ τη λαϊκή Μούσα, ὁ ποιητᾶρς μας ἀσχοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ οἰκοδόμου. Τοῦτο ἐξακριβώ-
νουμε καὶ ἀπὸ τὸ βιογραφικὸ τοῦ ποίημα (6) καὶ ἀπὸ τὸ ποίημά του ἀρ. I (7) (βλ. βιβλιογρα-
φικά). Στὸ δεύτερο αὐτὸ ποίημα ὁ ποιητᾶρς μας χρονολογεῖ τὴν ἐπίθεση ποῦ ἔγινε ἀπὸ
Τούρκους τρομοκράτες τῆς Κοφίνου, στὶς 4 τοῦ Γενάρη τοῦ 1964, ἐναντίον τῶν παλιομερο-
λογιτῶν μοναχῶν, ποῦ ἐπιζῶν τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Γαλακτοτροφούσης, καὶ ἐναν-
τίον τοῦ ἰδίου βέβαια, ἀφοῦ αὐτὸς ἦταν ὁ κτίστης. Μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ γεγονότα καὶ δὲν
πρόκειται νὰ χρονολογήσουμε πάνω σ' αὐτά. Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει ὁμως εἶναι ὅτι στὴν
προμοκρατικὴ αὐτὴ ἐπίθεση κινδύνευε καὶ ὁ ποιητᾶρς μας, ποῦ σώθηκε τελικὰ ἀπὸ θαῦμα τῆς
Παναγίας, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στὸ ποίημά του ἀρ. I. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τόσο πολὺ τὸν συγ-
κίνησε, ὥστε ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ συνθέτῃ ποιήματα (8) καὶ νὰ γυρίσῃ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο γιὰ
νὰ τὰ διαλαλήσῃ καὶ νὰ τὰ ἐμπορευτῇ. Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῇ καθόλου παράξενο· γι-
ατί, μὰ ποῦ ἐγκατέλειψε τὸ κύριο ἐπάγγελμά του, ἔπρεπε ἢ «ποιηταρτζιζή» νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ
τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἔτσι στὸ ποίημα III, 204—5 διαβάζουμε:

Τὸ θεορῶ καθήκον μου εἶναι πῆτσι ἢ δουλειά μου 'πό 'ναν χαρτῖν νὰ πάρете νὰ βκοῦν τὰ
ἐξοδά μου (9)

**

Ἀπὸ τὸ 1964, ὁπότε ὁ ποιητᾶρς μας ἄρχισε ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν «ποιηταρτζιζή», δημο-
σίεψε τὰ παρακάτω ποιήματα:

I) Τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου, τὰ αἵματηρὰ θύματα τῆς Λευκωσίας, τὸ θαῦμα τῆς Λευ-
κωσίας, τὸ θαῦμα τῆς Παναγίας τῆς Γαλακτοτροφούσης, φόνου μοναχῶν ὑπὸ ἀγρίων Τουρκο-
κυπρίων, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Χ' 'Ἰωάννου ἐκ Πάνου Παναγίας Πάφου, Κτῆ-
μα Πάφος, Τύποις «Αὐτόματον», 1964 (διαστ. 15,5X24 ἐκ. σελ. 8, στ. 336) (10)

II) Ἡ πρώτη μάχη ποῦ ἔγινε στὸ Κτῆμα παῖς 14 Φεβρουαρίου 1964 μὲ 3 νεκροὺς καὶ
ἄλλους τραυματίες ὑπὸ τούρκων καὶ Δευτέραν μάχη ποῦ ἔγινε τὲς 7 μέχρι τὲς 9 Μαρτίου
μὲ 11 νεκροὺς καὶ 38 πληγόμενους χρονολογίας 1964 ὑπὸ τούρκων σπασιαστῶν, ποίημα συντα-
χθὲν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτη Χ' 'Ἰωάννου, ἐκ Πάνου Παναγίας Πάφου, (Κτῆμα) τύποις «Αὐτό-
ματο» (1964) (διαστ. 15,5X24 ἐκ. σελ. 8, στ. 299).

III) Γιὰ τὸν πεσόντα ἡρωϊκῶς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης τοῦ Κτῆματος τὲς 9 Μαρτίου
τοῦ 1964 Δημήτρης Παπαμιλιτιάδου ἀπὸ τὴν Ἀρχάκα, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Παναγιώτου
Χ' 'Ἰωάννου ἐκ Πάνου Παναγίας Πάφου, Λευκωσία, τύποις «Ἀναγέννησις» (1964) (διαστ.
15,5X24 ἐκ. σελ. 8 στ. 207).

IV) Ἡ Μάχη τῆς Μαλλιᾶς, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Χ' 'Ἰωάννου ἐκ Πάνου
Παναγίας—Πάφου, (Λεμεσὸς) Τυπογραφία Μ. Ἀριστοτέλους (1964) (διαστ. 16X23,5 ἐκ.
σελ. 8, στ. 182).

V) Ὁ ἄγριος φόνος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ὑπὸ ἀγαρινῶν τρομοκρατῶν εἰς τὴν

(6) Τὰ χρόνια εἶναι τώρα δύο ποιήματα 'ποῦ γράφω, τζιὰ τ' ἄλλα τὰ ὑπόλοιπα τὸν
κτίστην ἔκαμνά τον (ΧΦ 75—6).

(7) Ἐγὼ 'μαὶ ὁ κτίστης ποῦ 'κτιζεν τὴν ἐκκλησιάν τζιεὶ κάτω, ἢ Παναγιὰ μὲ γλίτωσε
ἀπὸ τοὺς δυνάστας των (I, 97—8).

(8) Τὸ πρῶτο τοῦ ποίημα εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποῦ περιγράφει τὴν ἐπίθεση. Κι' ὁ ἴδιος
ὁμως δὲν παραλείπει νὰ μᾶς τὸ τονίσῃ. Ἔτσι στὸ I 247—8 διαβάζουμε:

Ἐγὼ 'μαὶ νέος ποιητῆς πρώτην φορὰν συντάσσω
πάρτε μου νάκκον 'πομονήν, 'θέλω τζιὰ 'γὼ νὰ πνάσω.

(9) Ἐξ ἄλλου στὸ ποίημα III 15—16 ὁ ποιητᾶρς ζητεῖ πελατεία!

Τζιὰ τώρα ποῦ μοῦ εἶπασιν Δημήτρην νὰ ποιήσουν,
θὰ δείξω τὸ παράδειγμα τζι' ἄλλοι νὰ μὲ ζητήσουν.

(10) Ὅσα θρίσκονται στὴν παρένθεση εἶναι προσθήκη δικῆ μας. Σημειῶνω ὅτι κράτη-
σα τὴν ὀρθογραφία τῶν τίτλων τοῦ ποιητᾶρη.

Ἄμμοχωστον τὴν 12ην Μαΐου 1964. Ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς—Πάφου, Λεμεσός, Τυπογραφία Μ. Ἀριστοτέλους, (1964) (διαστ. 15,5X23,5 ἐκ. σελ. 4 στ. 106).

VI) Ὁ πεσὼν ἠρωϊκῶς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης τοῦ Κτήματος τὲς 7 Μαρτίου τὸ 1964 Κώστας Γ. Φωτίου ἀπὸ τὰ Κελοκέδαρα τῆς ἐπαρχίας Πάφου, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς, Λευκωσία, Τύποις «Πρόδοξ», (1964) (διαστ. 15,5X23,5 ἐκ. σελ. 8 στ. 318).

VII) Τὰ τραγικά γεγονότα τῆς Κύπρου, τὸ κλείσιμον τῶν δρόμων ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἡ μάχη τῆς Μανσοῦρας, ὁ ἄγριος βομβαρδισμὸς τῶν χωριῶν Τηλλυρίας ἀπὸ 7—10 Αὐγούστου 1964 μὲ 56 νεκροὺς καὶ 154 πληγωμένους, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς, Λευκωσία, τύποις «Ἀναγέννησις» (1964), (διαστ. 15,5X23,5 ἐκ. σελ. 16, στ. 520).

VIII) Τὸ θαῦμα τῆς Παναγιᾶς ποὺ ἔκαμεν, τζιαι ἐθεράπευσεν τὴν Ἄννα Ἀνδρέου Πίλη, ἐκ Τράχωνα πάσχουσαν ἐξ ἐπιληψίας ἐπὶ 14 ἔτη. Τὸ θαῦμα ἔγινε στίς 16.8.1965. Ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς Πάφου, Λευκωσία, Τύποις «Σαμψών», (1965) (διαστ. 15,5X20,5 ἐκ. σελ. 8, στ. 176).

IX) Σατυρικὸν ποίημα γιὰ τὴν μόδα τζιὲ τὴν πολυτέλειαν. Ὁ ἐκδότης Παναγιώτης Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς Πάφου, Λεμεσός, Τυπογραφία Μιχαλάκη Ἀριστοτέλους Χ.Χ. (διαστ. 11,5X15,5 ἐκ. σελ. 8 στ. 190).

X) Τραγοῦδι τῆς Ἀναστάσεως, παλαιὸν χειρόγραφον ὑπὸ ἐκδότου Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Π. Παναγιᾶς Πάφου, (Λευκωσία), Τύποις «Σαμψών» Χ.Χ. (διαστ. 11,5X15,5 ἐκ. σελ. 8) (11)

Ἐξ ἄλλου ὁ ποιητῆρς μας σὲ συνεργασία μὲ τὸν συνάδερφό του Ἀνδρέα Π. Μαμπούρα ἐξέδωσε τὰ παρακάτω δύο ποιήματα:

XI) Τὸ θηριῶδες δράμα τῆς Δέσπω Θεμιστοκλέους τὴν 3ην Δεκεμβρίου εἰς Ἐγκωμην Λευκωσίας, ἡ σύλληψις τοῦ φερομένου ὡς δράστου Χριστοῦ Κολιαντεῆ ἐκ Διορίου πρῶην τροφίμου τοῦ ἀσύλου ψυχοπαθῶν, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Ἀνδρέα Π. Μαμπούρα ἐξ Ἀραδίππου τῆς συνεργασίας Παναγιώτη Χατζηιωάννου ἐκ Πάνω Παναγιᾶς Πάφου, Λευκωσία, Τύποις «Ἀναγέννησις» 1964 (διαστ. 16X24 ἐκ. σελ. 8 στ. 230).

XII) Φρικτὰ καὶ τραγικὰ δυστυχήματα: 1ον) Ἀρτέμη Παρασκευᾶ Παστοῦ ἐξ Ἀθηαίνου ἀπὸ τοῦ τρακτοῦ τὴν 22αν Σεπτεμβρίου 1965 2ον) τοῦ γνωστοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀλεξάνδρου Πόλυ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Χριστάκη ἐκ Λευκωσίας καὶ τοῦ Μιχαῆλ Κομοδόμου ἐκ Μαραθοβούνου παρὰ τὸν δρόμον Βαρωσίων—Καρπασίου εἰς τὴν τοποθεσίαν Χάραυκη, ἐπισυμβάν τὴν 1.10.65, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ τῶν Ἀνδρέα Π. Μαμπούρα ἐξ Ἀραδίππου καὶ Παναγιώτου Χατζηιωάννου ἐκ Παναγιᾶς Πάφου, Λευκωσία, Τύποις «Ἀναγέννησις» 1965, (διαστ. 15,5X24 ἐκ. σελ. 8 στ. 265).

Δὲν εἶναι δύσκολο στὰ δύο τελευταῖα ποιήματα νὰ ξεχωρίσουμε τὸ χέρι τοῦ ποιητῆρς. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ δίστιχα ποὺ συναντοῦμε σὲ προηγούμενα ποιήματά του τὰ βρίσκουμε καὶ στὰ ποιήματα αὐτά. Ἐχω τὴν ἐντύπωση ὅτι καὶ στὰ δύο ποιήματα τὸ 6' μέρος εἶναι προσωπικὴ σύνθεση τοῦ Χατζηιωάννου. Τοῦτο γίνεται περισσότερο φανερὸ στὸ ποίημα XII. Ἔτσι τὰ παρακάτω σου δίστιχα

Δεσπούλλα ἀγάπη μου, πρὶν νὰ σὲ φά' τὸ χῶμα

μίλα μας ἄλλημ μιάφ φορᾶμ μὲ τὸ γλυκὸς σου στόμα (στ. 190—1).

(11) Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποιητῆρς ἀπαγγέλλει καὶ ποιήματα ἄλλων δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζη. Πολλοὶ εἶναι οἱ ποιητῆρδες ἐκεῖνοι ποὺ ἐκδίδουν ποιήματα παλαιότερων τοῦ ποιητῆρς καὶ τὰ ἐμπορεύονται. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι ἡ λέξις ποιητῆρς δηλώνει τὸν ἐπαγγελματία ποιητή. Βλ. Κ. Γιαγκουλλῆ, Νέες ἔρευνες πᾶνω στοὺς Κυπρίους ποιητῆρδες, «Κυπριακὰ Χρονικὰ» τόμ. 6 (1967) σελ. 30—42.

Ἐπρεπεν ὅμως οἱ γιατροὶ νὰ κάνουν νεκροψίαν
τῆς ἔτσι καὶ τοὺς δώσουσιν, γιὰ νὰ γινήῃ κηδεῖα (στ. 163—64).

Τὸν ὕπνον τὸν αἰώνιον, Δέσπω μου, ἀν κοιμᾶσαι
μὲς στὲς δικές μας πὲς καρδιές ἀξέχαστη ἔν νὰ ᾿σαι (στ. 211—12).

Τὸ ποίημαν ᾿πὸ τῆσι τῆσι τῆσι ἔν νὰ τὸ συνεχίσω,
διότι ἄλλον δὲν μπορῶ τωρὰ νὰ προχωρήσω (στ. 227—28)

τὰ συναντοῦμε καὶ σὲ αὐτοτελῆ ἔργα τοῦ ποιητῆρος. (12)

Μὲ βάση μιὰ κάποια συγκριτικὴ μέθοδο θρῖσκουμε πὼς ὁ ποιητῆρος μας πολλὰ φορὰς
παίρνει δίστιχα ἀπὸ ἄλλους ποιητῆρες. Ἔτσι χωρὶς δυσκολία τὰ δύο παρακάτω δίστιχα,

Ἵλοι σας οἱ χριστιανοὶ νὰ πάρετε βιβλία
γιὰ νὰ διαβάζουν τὰ μωρὰ πὸν πᾶν εἰς τὰ σχολεῖα.

(ποίημα I στ. 331—32)

Δῶσ' μου τῆσι μέναν φώτισην ποίημαν νὰ συντάξω
σὲ πολιτεῖες τῆσι χωρὰ νὰ βγῶ νὰ τὸ φωνάξω.

(ποίημα V στ. 3—4)

θρῖσκουμε πὼς εἶναι δανεισμένα ἀπὸ τοὺς ποιητῆρες Ἄρ. Νικολάου (13) καὶ Ἄνδρέα Μαπ-
πούρα. (14) Ἴσως μάλιστα ἀπὸ τὸ ἴδιο ποίημα τοῦ Ἄρ. Νικολάου (στ. 8) :

Ζοῦμεν πᾶ' στήν γῆ μὲ τὴν διαταγὴν σου
τῆς ἔν γίνεται καμμὰ δουλειὰ δίχως τὴθ θέλησὴ σου,

νὰ προέρχεται κ' ὁ στίχος 2 ἀπὸ τὸ ποίημα I τοῦ ποιητῆρος μας :

Θεὲ μου παντοδύναμε, δοξάζω τ' ὄνομά σου
τίποτε δὲν τῆσι γίνεται δίχως τὸ θέλημά σου.

Μόνο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, νομίζω, μποροῦμε νὰ θροῦμε τὶς ἀλληλοεπιδράσεις καὶ μιμήσεις τῶν
ποιητῆρων μας. Ἔχει ὅμως κ' ὁ καθένας τοὺς τὶς προτιμήσεις του. Καμὰ ἀμφιβολία
δὲν ὑπάρχει ὅτι ὁ ποιητῆρος μας ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν Χρ. Ν. Πτωχόπουλο, ἀφοῦ ἀναδημο-
σίευσε καὶ ἓνα τοῦ ποίημα, (15) δὲν θὰ προχωρήσω ὅμως σὲ σύγκριση τοῦ ἔργου του, γιὰτι
δὲν ἔχω ὕλικὸ σχετικὸ μὲ τὸν Πτωχόπουλο. (16)

Μόλο πὸν σχεδὸν ὅλοι οἱ ποιητῆρες διακρίνονται, ἐχτὸς ἀπὸ τὴν σύνθεση μακροσκελῶν
ἀφηγηματικῶν ποιημάτων, στὸ δίστιχο καὶ στὸ «τσιάτσιμα», ὁ ποιητῆρος μας ἔχει πλήρη
συνειδήση τοῦ «γνώθι σαυτὸν», γι' αὐτὸ ὡς τώρα δὲν πῆρε μέρος σὲ κανένα ποιητῆρικο δια-
γωνισμό «τσιάτσιματος». Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὸ «τσιάτσι-

12) Βλ. Ποίημα III στ. 168—9, I στ. 301—2, III στ. 140—41 καὶ 190—1, ἀντιστοίχως.
(ἄλλ' ὅμως ἀνεπίσημα πολλοὺς ἔχω συναντήσει. (ΧΦ στ. 77—8).)

13) Βλ. Τὸ πρωτάκουστον θαύμα τοῦ Ἄγ. Δημητρίου, Λευκωσία, στ. 177—8.

14) Οἱ καμοὶ τῆς ξενιτιάς, στ. 3—4.

15) Τὰ θαύματα τοῦ Ἀποστόλου Ἄνδρέα, ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ Χριστοδούλου Ν. Πτω-
χοπούλου ἐκ Ριζοκαρπάσου, καὶ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Παναγιώτην Χατζηγιάννου ἐκ Πάνου
Παναγιᾶς Πάφου, Λεμεσός, (χ.χ.) στ. 389.

16) Βλ. τὸ ἄρθρο μου Ὁ ποιητῆρος Χριστόδουλος Ν. Πτωχόπουλος στὴν ἐφημερίδα «Φι-
λελεύθερος» τῆς 16ης Αὐγούστου 1967, ἀρ. φυλ. 3913.

σμαν». Ὁ ἴδιος λέγει ὅτι ἀνεπίσημα ἔχει συναντήσει πολλούς. (17) Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ βρῖσκουμε ὅτι ὁ ποιητῆρας μας εἶναι πραγματικά, ἂν ὄχι ταλέντο, τουλάχιστο ἕνας καλὸς ποιητῆρας, κί' ἂς νιώθει μερικὲς φορὲς μειονεχτικὸς ἀπέναντι τῶν συναδέλφων του. (18) Βέβαια στὴν κρίση μου αὐτὴ προβαίνω λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι ὁ ποιητῆρας εἶναι ἀκόμα πρωτότης, ἀφοῦ τρία χρόνια μόνις ἔχουν κλείσει ἀπὸ τότε ποὺ σύνθεσε τὸ πρῶτο τοῦ ποίημα. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι χρησιμοποιεῖ σχεδὸν πέρα γιὰ πέρα τὴν κυπριακὴ διάλεκτο, ἐνῶ ἄλλοι ποιητῆρες προσπαθοῦν πολλὰς φορὲς νὰ «ἐλληνικοποιήσουν». (Εἶναι γεγονός ὅτι πολλοὶ ποιητῆρες ἀδικοῦνται στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας καὶ ἀπὸ τὰ τυπογραφεία, στὰ ὅποια δίνουν ποιήματά τους γιὰ ἐκτύπωση. Ἔτσι πολλὰς φορὲς ὁ τυπογράφος γιὰ εὐκολία τοῦ παραμορφώνει λέξεις, ἀκόμη καὶ νοήματα, τῶν χειρογράφων τῶν ποιητῆρων. Πρέπει ἐπομένως νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ τῶν τυπογράφων πάνω στὸ λεπτὸ αὐτὸ ζήτημα. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε μάλιστα πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶναι οἱ ΜΟΝΟΙ ποὺ γράφουν σήμερα τὰ κυπριακά).

Στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆρα, κοντὰ στὰ ἄλλα, βρῖσκουμε στίχους ποὺ πραγματικὰ συγκινοῦν κάθε εὐαίσθητη καρδιά. Πολλὰς φορὲς ὁ ποιητῆρας δὲν ἀποφεύγει νὰ φιλοσοφήσῃ πάνω στὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς. Ἔτσι διαβάζουμε:

Τώρα μὲ τ' ἄσπρα τὰ μαλλιά στὸ τέρας προχωροῦμε
αὐτὰ τὰ ἔχει ἡ ζωὴ πᾶ' στὸν τροχὸν τζιυλοῦμεν.
Πᾶ' στὸν τροχὸν ἐκούμπησα ἰτζί' ἐλάλουν μανιχὸς μου:
σὸν τοῦ τροχοῦ τὸ τζιύλισμα ἔν τζι' ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου.
ποῖον πλάσμαν ἐγεννήθηκεν στὴν γῆν τζιαὶ δὲν ἐτάφη;

(ΧΦ στ. 37—41)

Γιὰ τὴν ἐλευθερίαν μας τὸ γαῖμαν τους σιωνῶσαν
τζιαὶ πόπισαν τὴν μαύρην γῆν καὶ δέντρον ἔστησιῶσαν.
Τὸ δέντρον ἔκαμεν καρποὺς τζι' οἱ κλῶνοι φορτωθῆκαν
τζι' ὁ κόσμος ἔφαγεν 'π' αὐτοὺς χιλιάδες ἐγινῆκαν.

(ποίημα III στ. 5—8)

Αὐτὸς εἶναι σὲ ἀδρεὲς γραμμὲς ὁ ποιητῆρας Παναγιώτης Χατζηγιωάννου, ὁ τραγουδιστὴς τῆς Πάφου. (19)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ

17) Μοῦ γράφεις γιὰ τὰ τσιαττισιά, ἂν ἔχω τσιαττισία,
ἀλλ' ὅμως ἀνεπίσημα πολλοὺς ἔχω συναντήσει, (ΧΦ στ. 77—8).

18) Εἶμαι μὰ θρόση τρεξιμιά, μὰ τὸ νερὸν ἔν λλίε,
τοῦ Χάρου βρῖσκα φταῖσιμο, πὸν τέλειωσα σχολεῖο. (ΧΦ στ. 79—80).

19) Ἐντελῶς πρόσφατα προμηθευτήκαμε τρία καινούγια ποιήματα τοῦ Χατζηγιωάννου.
Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς:

(α) Τὸ πρωτάκουστον καὶ φρικιαστικὸν αὐτοκινητιστικὸν δυστύχημα μὲ ὀκτῶ νεκροὺς καὶ 72 πληγωμένους ποὺ ἔγινεν εἰς τὴν Πάφου εἰς τὸ χωρίον Πενταλλιά τὴν 27 Αὐγούστου 1967. Λευκωσία 1967, τύπος «Ἀναγέννησις», (διαστ. 15,5X23,5 ἔκ. σελ. 8, στ. 313).

(β) Ὁ Στυγερὸς τριπλοῦς φόνος Ἑλλήνων ὑπὸ Τούρκων τρομοκρατῶν τὲς 23 Ἰουλίου τοῦ 1967 εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πάφου, Ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Χ' Ἰωάννου ἐκ Πάνου Παναγιᾶς Πάφου, (χωρὶς τόπο καὶ χρόνον) (διαστ. 15,5X23,5 ἔκ., σελ. 8, στ. 294).

(γ) Τὸ θαῦμα τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, ἐκδότης: Ἀνδρέας Ματθαίος καὶ Παναγιώτης Χ' Ἰωάννου, Λευκωσία 1967, Τύπος «Ἀναγέννησις», (διαστ. 13,5X17,5 ἔκ. σελ. 8).

ΕΘΙΜΑ ΤΙΝΑ ΕΚ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ ΕΝ ΚΥΠΡΩ.

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων οἱ Ἕλληνες ἐσκόπων διὰ τοῦ γάμου νὰ ἀποκτήσωσι τέκνα ὑγιᾶ καὶ ἔντιμα, ἀφ' ἑνὸς χάριν τῆς πατρίδος καὶ ἀφ' ἑτέρου χάριν τῶν γονέων, οἱ ὅποιοι ἐβλεπον ἐν τῷ προσώπῳ τῶν τέκνων οἴωναι τὴν συνέχειαν τῶν ἰδίων των ἑαυτῶν. 1 Ἡ ἀτεκνία ἐγένετο ἀνεκάθεν πρόξενος βαθυτάτης λύτης 2 θεωρουμένη μάλιστα καὶ ὡς ἀποτέλεσμα ἁμαρτιῶν. 3 Σήμερον θεωρεῖται μεγίστη ὕβρις ἐν Κύπρῳ τὸ «νὰ μὲν κλάψη παῖν στήμ πόρτασ σου».

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσήχοντο καὶ ἐθυσίαζον πρὸς τοὺς Ἐφόρους τοῦ γάμου Θεοῦς, ἰδίᾳ τὴν Ἥραν, τὴν προσαγορευομένην Εἰλύθειαν, τὴν ὁποίαν ἐπεκαλοῦντο αἱ γυναῖκες βοηθὸν τῶν ὀδίνων. 4 Αἱ γυναῖκες τῆς Κύπρου καταφεύγουν εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Κύκκου, τὴν Παναγίαν τῶν Παίδων παρὰ τὸ Μένουικον κτλ. ὡς καὶ εἰς διαφόρους Ἁγίους, ὡς τὸν Ἁγίον Ἐλευθέριον, πρὸς θεραπείαν τῆς στειρότητος καὶ τῶν ὀδίνων των.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅτε ἐγεννᾶτο ἐν παιδίον ἀφοῦ ἔλουον αὐτὸ καὶ ἤλειφον διὰ ἐλαίου τὸ ἐσπαργάνουν, πλὴν τῶν σκληροδιαίτων Σπαρτιατῶν, οἵτινες οὐδέποτε ἐσπαργάνουν τὰ νεογνὰ 5 διὰ νὰ γίνουν τὰ μέλη αὐτῶν ἐλεύθερα, κατὰ τὸν Πλούταρχον. Ἡ λουσις καὶ τὸ σπαργάνωμα τῶν νεογεννήτων τέκνων ὑφίσταται ὡς γνωστὸν σήμερον ἐν Κύπρῳ.

Ὁ Ἑσυχίος ἀναφέρει ὅτι ἐὰν μὲν ἐγεννᾶτο ἄρρεν, εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἀνηγᾶτο εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας στέφανος ἐλαίας, ἐὰν δὲ θῆλυ ξρια (μαλλί). Τοῦτο συνεβόλιζε τὰ ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα ἑκάτερον θὰ ἐμελλε νὰ ἀσχοληθῆ· τὸ μὲν ἄρρεν δηλ. εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς πολέμους, τὸ δὲ θῆλυ εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. 6 Εἰς τὴν Κύπρον (Ἀστρομερίτης) ἐὰν μὲν γεννηθῆ ἄρρεν πέκνον ἀναρτᾶται εἰς τὴν θύραν ἐρυθρὰ κορδέλλα, σύμβολον χαρᾶς καὶ εὐτυχίας, ἐὰν δὲ θῆλυ κορδέλλα λευκὴ ἢ στυπῖον, σύμβολον τῶν γυναικείων ἀσχολιῶν. Παλαιότερον εἰς Πάφον (Γουδι) ἀνηγᾶτο «καννάβιν» (κίτρινος) εἰς τὴν θύραν, ἐὰν ἐγεννᾶτο θῆλυ.

Ὁ Πλάτων εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ Θεαίτητος (160) ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν πέμπτην ἢ ἑβδόμην ἡμέραν ἢ κατὰ βαστάζουσα τὸ παιδίον καὶ λαμπάδας ἀνημμένας περιέτρεχε τὴν ἀνάπτουσαν ἐστίαν, ἐξ ἧς περιδρομῆς ἐκλήθη καὶ ἡ τελετὴ «ἀμφιδρόμια». 7 Διὰ τῆς περιφορᾶς αὐτῆς ἠνίττοντο πιθανῶς λαμπρὸν καὶ ἱλαρὸν οἰκογενειακὸν βίον ἢ ἐτέλουν τὴν εἰσοδοχὴν τοῦ ἀρτιγεννήτου τέκνου εἰς τὴν Θεὰν τῆς Οἰκίας, τὴν Ἑστίαν. Κατὰ τὴν 3ην ἢ 5ην ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ ἡ λεχὼ ἐν Κύπρῳ «σταυρώνει» δηλ. κατέρχεται τῆς κλίνης καὶ ἀφοῦ πατήσῃ σίδερον (ἀποτρεπτικὸν τῶν δαιμόνων) ἢ ὕνιον (σύμβολον γονιμότητος) ἀκολουθεῖ τὴν μᾶμμην, ἢ ὁποῖα κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν πνύαμον ἐντὸς ποῦ ὁποῖου ὑπάρχει σίτος, βαμβακόσπορος (σύμβολα εὐετηρίας), φύλλα ἐλαίας τῶν Βαίων (διὰ θυμίαμα) μαυρόκοκκος καὶ ρόμμυον (ἀποτρεπτικά), καὶ εἰς τὴν δεξιὰν φαλλίδιον (ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ ὅταν εἶναι ἀνοικτὸν) ἢ μαχαίρι μαυρομάνικον (ἀποτρέπει τοὺς δαίμονας), διὰ τῶν ὁποίων χαράσσει σταυροὺς εἰς τὰς θύρας, τὰ παράθυρα καὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκίας. Ἡ λεχὼ κρατεῖ ἄρτον (διὰ ἐξευμένισιν τῶν κακῶν στοιχείων) καὶ κάρθουνον (ἀποτρεπτικὸν) καὶ χαράσσει ὡσαύτως σταυ-

1. Πλούταρχος, Λυκοῦργος, 15

2. Ξενοφῶντος, Οἰκονομικός, 719.

3. Κατὰ τὸ ἔθρικόν ἔπος ἡ ἀπαιδία τοῦ Διγενῆ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀποτέλεσμα ἁμαρτιῶν (Κρυπτ. Ζ', 188).

4. Θεοκρίτου ΙΖ. 60.

5. Πλούταρχος, Λυκοῦργος 16 καὶ Πλάτωνος, Νόμοι 7, 789.

6. Ἑσυχίου λ. στέφανον ἐκφέρειν.

7. Πλάτωνος, Θεαίτητος 160 καὶ Σουῖδος λ. ἀμφιδρόμια καὶ Ἑσυχίου.

ρους εκεί όπου έχαραξεν ή μαϊα. Είναι περιττόν νά πονίσωμεν ότι σκοπός του σταυρώματος είναι ή αποτροπή των Κακοποιών Δαιμόνων και ή άνευ κινδύνων εισδοχή του αριτιγεννητου τέκνου εις την οικογένειαν. Τοιούτο γίνεται περισσότερον σαφές διά των διαφόρων επιφωνήσεων τής λεχούς. Εις μίαν περιπτώσιν οίχνηι έξω πόν άρτον πρός έξευμενισμόν του στοιχείου τής οίχίας επιφωνούσα:

«Τξιμορές μου τζιαί καλοτξιμορές μου
μ' έσεις κακόμ πουλλόου μου
μ' έγιώ κακόμ πουλλόου σας».

Κατά την ήμέραν τής τελετής των άμφιδρομιών επιστεύετο παρ' Αρχαίους ότι κατέφθανον αί τρεις Μοίραι, Κλωθή, Λάχεσις, Ατροπος και έμοίραον εις τό αριτιγεννητον θρέφος όσα έπρόκειτο νά πάθη καλά ή κακά. Είναι γνωστός ό μύθος του Άπολλοδώρου περϊ του Μελεάγρου και υίου τής Άλθαϊας. Όταν ό Μελεάγρος ήτο 7 ήμερών άφου έφθασαν αί Μοίραι λέγουν ότι ειπαν τότε θά άποθάνη ό Μελεάγρος, όταν ό δαυλός εύρισκόμενος εις την έστίαν θά κατακαή. 8 Όταν έπληροφορήθη τοιούτο ή μήτηρ του Μελεάγρου έκρουσε τόν δαυλόν εντός κιβωτίου και τοιουτοτρόπως έφ' όσον χρόνον ήτο κεκρυμμένος ό δαυλός θά έξη και ό υίός της. Όταν όμως εις τό κυνήγιον του Καληδονίου κάπρου έλέχθη υπό τής Κορώνης ότι ό Μελεάγρος έφόνευσε πους αδελφους τής μητρος του, τόσον έξωργίσθη αύτη, ώστε έναπέθεσε τόν δαυλόν εις την έστίαν και ούτως ό υίός της άπέθανε. Σπουδαιοτάτη παραλλαγή του αρχαίου τούτου μύθου σώζεται μέχρι σήμερα εν Κύπρω.

Ήδη από των Όμηρικων χρόνων πιστεύεται ότι δεν είναι δυνατόν νά αποφύγη τις την Μοίραν. Σοφοί άνδρες ως ό Σόλων ό Αθηναίος 9 και ό ρήτωρ Δημοσθένης 10 έπίστευον εις την ύπαρξιν τής τύχης. Παρ' όλας τας περι του εναντίου διδασκαλίας τής Έκκλησίας πιστεύεται και σήμερα εν Κύπρω ή ύπαρξις τής Μοίρας. Χαρακτηριστική είναι ή παροιμία «σάν έσις τύχην διαβάβαινε τζαι ριζοκόμ παρπάτω». Και ή έκφρασις «ή τύχη μου εν τέλεια κάττα μούρη» Η τύχη προσωποποιείται ως τυφή μη διαχωρίζουσα τό δίκαιον από τό άδικον.

Κατά την 10ην από τής γεννήσεως ήμέραν έγένετο παρ' αρχαίους Έλληνιν έπισημοτάτη τελετή, διότι οι γονεις έδιδον τού όνομα εις τό παιδίον, κυρίως ό πατήρ. 11 Παρελάμβανε τό παιδίον τό όνομα ή του πρός πατήρ πάππου, 12 ή του πατρός 13 ή συγγενους, 14 ή όνομάζετο από όνόματος συνθέτου μετά όνόματος Θεου, ή ήρωος εις τόν όποιον οι γονεις έναπέθεπον την σωτηρίαν και φύλαξιν του παιδός. 15 Άλλοι έδιδον εις τό παιδίον όνομα δηλωτικόν άρετων ή επαγγελμάτων τό όποια έπρόκειτο ή ήρχοντο νά ακολουθήση ό παϊς κατά τόν βίον. 16 Άκολούθως ό πατήρ συνέθεεν μετά των προσκεκλημένων εις την Ήραν την Ειλήθειαν και έγένετο εύχλια. 17 Οι προσκεκλημένοι έδώριζον εις τό παιδίον παιχνίδια μετάλλια ή πλήνια εις δέ πην μητέρα άγγεια. 18 Έν Κύπρω κατά την 7ην ήμέραν τής γεννήσεως διά τά θήλεα και την 8ην διά τά αρρενα «θά εκκλησιάσουν τό μωρόν» δηλ. θά τό μεταφέρουν δια πρώτην φοράν εις την εκκλησίαν διά νά του δώσουν και όνομα, τό όποιον είναι δυνατόν νά άλλαγή κατά την βάπτισιν. Εις τόν Σπρόβολον μάλιστα οι συγγενεις και φίλοι «μετά τό εκκλησία-

8. Άπολλοδώρου, Βιβλιοθήκη 1, 7, 8.

9. Έλεγεια ΧΙΙ, 639.

10. Δημοσθένης, Όλυθιακός, 1.

11. Herman, Griech-Privatalterth. § 32, 17.

12. Λουκιανού, Χάρων, 17.

13. Ός ό ρήτωρ Δημοσθένης όνομάζετο του Δημοσθένης.

14. Παισανίου, 5, 3, 4.

15. Hermann, Privatalterth. § 32, 20.

16. Hermann, Privatalterth. 32, 20.

17. Ήσυχίου λ. δεκάτη.

18. Panooca, Griechin. U. Griech.

σμα» παρακάθηνται εἰς εὐωχίαν. 19 Συνηθίζεται νὰ δίδεται εἰς τὸ παιδίον πὸ ὄνομα τῶν πάππων, ἢ τοῦ πατρὸς ἐὰν προτοῦ γεννηθῆ ἀπέθανεν οὗτος ἢ ἐὰν ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου, τὸ ὄνομα τούτου, εἰς ὃν ἀνατίθεται ἡ φύλαξις τοῦ παιδίου.

Ἡ ἀρχαία μήτηρ ἐπεμελεῖτο ἡ ἰδία τῆς τροφῆς τοῦ τέκνου τῆς· αὕτη ἐθῆλαξεν καὶ ἔτρεφεν αὐτό· ἐνίοτε ὅμως προσελάμβανον καὶ θηλαστρίας καλουμένας τιτθάς. 20 Ὁ Ἀριστοφάνης ἀναφέρει ὅτι αἱ τιτθαὶ ἀφοῦ ἐμάσων τὴν τροφήν τὴν ἐναπέθετον ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ παιδίου. 21

Εἰς τὴν κυριακὴν ὑπαιθρον αἱ μητέρες θηλάζουν τὰ τέκνα των, ἐνίοτε ὅμως διὰ ἔλλειψιν γάλακτος δύναται νὰ τὸ θηλάσῃ καὶ ἄλλη γυνὴ ἢ ὁποία κατὰ τύχην ἐγέννησε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας. Ὡσαύτως διατηρεῖται τὸ μεμπτὸν ἔθιμον νὰ μασάται ἡ τροφή ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τινων ἐπιμελητριῶν πῶν παιδίων καὶ κατόπιν νὰ ἐμβάλλεται εἰς τὸ στόμα αὐτῶν.

Ὅταν τὰ παιδιά ἐνύσταζον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὰ ἐναπέθετον ἐντὸς σκάφης ἢ συνηθέστερον εἰς πλεκτάς κούνας καὶ ἐκοίμιζον ταῦτα. Διὰ νὰ τὰ κοιμίσουν εὐκολώτερον ἔσειον ταῦτα τῇ συνοδείᾳ καταλλήλων ἀσμάτων τὰ ὁποία ὀνομάζοντο βαυκαλήματα ἢ καταβαυκαλήσεις. 22 Ἐντὸς σκάφης τίθεται σήμερον ἐν Κύπρῳ πὸ τέκνον μόλις γεννηθῆ καὶ εἰς κούνιαν σείεται διὰ νὰ κοιμηθῆ. Ἡ μήτηρ ταυτοχρόνως ἄδει διὰ νὰ κοιμηθῆ εὐκολώτερον τὸ τέκνον τῆς:

«Ἁγία Μαρίνα τζιαὶ τζιωρὰ
 ποῦ ποτζιομίξεις τὰ μωρὰ
 ποτζιομίσις τζιαὶ τὴν κόρημ μου
 τζιαὶ τὴμ μοναχοκόρημ μου.

Πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν παιδίων οἱ κοροπλάθοι ἢ κοροπλάσται κατεσκευάζον ἐκ πηλοῦ διαφόρους κόρους ἢ κόρας 23 εἰδῶλα τοῦτέστιν διαφόρων ζώων ἢ ἀνδρῶν μαχητῶν καὶ μυθικῶν. Ἐπίσης γνωστὴ ἦτο ἡ πλαταγὴ κατεσκευασμένη ἐκ μετάλλου. 24 Ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ παιδιά μιμούμενα τὸ καθημερινὰ ἐν χρήσει ἀντικείμενα κατεσκευάζον οἰκίας, πλοῖα, ἄμαξίδια ἢ κατεσκευάζον ἐκ κηροῦ ζῶα ἢ ἀνθρώπους. 25 Σήμερον εἶναι γνωσταὶ αἱ κούλαι τῶν παιδίων, αἱ ὁποῖα εἰς τὴν ὑπαιθρον δύναται νὰ κατασκευασθοῦν ἐξ ὑφασμάτων, ξύλου, ζύμης, πηλοῦ κ.ἄ. καὶ τὰ διάφορα ταρταρισμάτα καὶ παιδικὰ παιγνίδια, οἷον κυνάρια, γαλίδια, σεισωνάρια κλπ.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι διὰ νὰ σωφρωνισθοῦν ἄτακτοι παῖδες ἐλέγοντο φοβεροὶ μῦθοι, τὸ ἐκφόθητρα ἢ μορμολύκεια καλούμενα. 26 Ὁ Πλάτων ἀναφέρει καὶ μύθους «γραῖων ἢ παρθῶν» οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο πρὸς τέρψιν τῶν παιδίων. 27 Συμβουλεύει μάλιστα νὰ λέγωνται μετὰ πῆδσοχῆς οἱ τοιοῦτοι μῦθοι διὰ νὰ μὴ διαφθείρεται ἡ εὐπλαστος ψυχὴ τῶν παιδίων. 28 Οἱ παῖδες κατὰ τὸν φιλόσοφον πρέπει νὰ νοιθετῶνται διὰ καλῶν παραδειγμάτων. Παρὰ τὴν ἄλλω ὅμως ἦτο γνωστὴ καὶ ἡ γνώμη «ὄ μὴ δαρεῖς οὐ παιδεύεται». Οἱ ἀπειθεῖς καὶ δύστροποι παῖδες ἐν Κύπρῳ φοβερίζονται ὡς γνωστὸν διὰ διαφόρων φοβήτρων, ὡς ὁ Ἀράτης, ἡ ἄλεπού, οἱ καλικάντζαροι, ὁ βούρκαρος, ἢ διὰ διαφόρων φοβερῶν μύθων περιεχόντων δαίμονας

19. Γ. Παπαχαραλάμπους, Κυπριακὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, 1965, σ. 55.

20. Δημοσθένους, κατὰ Εὐθούλου 1300.

21. Ἀριστοφάνους, Ἴππεις, 177.

22. Πλάτωνος, Νόμοι 790, Ἀθήναιος 14, 10.

23. Πλάτωνος, Θεαίτητος 146 καὶ Δημοσθένους, Φιλιππικός, 147.

24. Ἀριστοτέλους, Πολιτεία 8, 6.

25. Ἀριστοτέλους, Νεφέλαι, 878 καὶ Λουκιανοῦ, Περὶ Ἐνυπνίου, 2.

26. Στράβωνος, 1, 2, 6.

27. Πλάτωνος, Γοργίας, 527.

28. Πλάτωνος, Πολιτεία, 377 καὶ Ἀριστοτέλους, Πολιτεία, 7, 17.

ὑπό μορφὴν «λόττας», ὄνου κλπ. Ἐκ παραλλήλου ὅλοι ἀναμνησκόμεθα μετὰ συγκινήσεως τῶν εὐδαιμόνων ἰδίως χειμερινῶν νυκτῶν κατὰ τὰς ὁποίας καθήμενοι παρὰ πῆν ἑστίαν ἠκούαμεν μετ' ἀγαλλιάσεως τὸ παραμῦθι τῆς μάμμης, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἤρχιζε: «Μιάφ φορὸν τζ' ἕναν τζαιρόν.» Ὡσαύτως σχεδὸν ὅλοι θὰ ἐνθυμούμεθα ζωηρῶς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἀτακτοῦντες ἐδέχθημεν τὸ ράπισμα τῶν γονέων πρὸς σωφρονισμόν.

Μέχρι τῶν ἕξ ἐτῶν αἱ Ἀρχαῖαι Ἑλληνίδες μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ ἔτρεφον τὰ παιδιά καὶ ἐφρόντιζον περὶ αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ βου' ἔτους ἤρχιζεν ἡ παιδεία τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων.²⁹ καὶ τὰ μὲν θήλεα ἐπαιδεύοντο ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπὸ γυναικῶν, τὰ δὲ ἄρρενα ἐπαιδαγωγούντο μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ὑπὸ παιδαγωγοῦ, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων δούλων. Ὁ παιδαγωγὸς οὗτος ἐδίδασκε τὸν παῖδα τρόπους εὐκοσμίας καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς, ³⁰ οἶον νὰ δέχεται πὸς τροφᾶς διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὸν ἄρτον, νὰ κρατῇ δι' ἑνὸς μὲν δακτύλου τὸ ταριχευτόν, διὰ δύο δὲ τὸν ἰχθῦν καὶ τὸ κρέας. Τὰ γράμματα καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα τῶν παίδων ἦσαν ἔργον καὶ φροντίς ἰδίων διδασκάλων. Τρία ἦσαν τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκοντο, ἦτοι τὰ γράμματα, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστικὴ.³¹ Λέγοντες γράμματα οἱ Ἀρχαῖοι ἐδήλουν τὴν γραφὴν, τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τοὺς τρόπους διαπαιδαγωγήσεως τῶν ἐφήβων ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ὁ ὁποῖος πρὸ τινῶν ἀκόμη ἐτῶν ἦτο ὁ σὺτὸς ἰδίᾳ εἰς πᾶς γυμναστικὰς ἀσκήσεις ἐν Κύπρῳ. Ἡ πάλη, ὁ δρόμος, τὰ ἄλματα, τὸ λιθάρι, ἡ ἵππασία ἦσαν παρ' Ἀρχαίοις καὶ εἶναι μέχρι τοῦ νῦν ἀγαπητὰ γυμνάσια εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Κύπρου. Γνωστὴ εἶναι ἐπίσης ἡ συμβουλὴ τοῦ ἱερέως πρὸς τὴν μητέρα ὅταν πῆς παραδίδῃ τὸ τέκνον νὰ τὸ προσέχη ὡς «ἐφτὰ χρόνια ἀπὸ νερόν, ἀπὸ φωθκιάν, ἀπὸ λάκκον καὶ κρεμμύον».

(Ἀκολουθοῦν τὰ τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου).

A ΡΟΥΣΟΥΝΙΔΗΣ

29. Πλάτωνος, Νόμοι, 7, 794.

30. Πλάτωνος, Πρωταγόρας, 326.

31. Ξενοφῶντος, Λακεδαιμονίων Πολιτεία, 21.

Ε Σ Π Ε Ρ Ι Ν Ο Σ

Ἐσπερινός. Πιανίσσιμο ἀπαλὸ
τῆς Παθητικῆς. Τὰ φρένα
τὰ διαπερνᾶ τὸ σιγαλὸ
πέταγμα περιστεριῶν. Ἄλυσίδες
ζεμπλέκονται καὶ πέφτουν γύρω σου.
Ὁ μόχτος, ποῦ ἐγίνε τριθὴ,
τὸ ἀπόσταγμά σου σταλάζει σὲ ρυτὸ,
ὄψιμη κληροδοσιὰ καὶ ἀκριβὴ
μαζὶ θυσία. Μέσα στὸ σπῆθος σου
ἴσκιοι ἄθλαθοι ξεθυμασμένοι ἐγίναν
οἱ Τιτάνες. Οἱ πόθοι τῆς νεότητος,
μαραμένεες φωτιές, τὸ κεφάλι
στὰ χρυσάνθεμα γέρνουν ἐμπρός,
τὰ πολύχρωμα, τοῦ φθινοπώρου
ποῦ τὰ πρῶτα ξεροθόρια ἀψηφοῦν.

Η ΠΑΛΛΟΥΡΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΦΙΔΙ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων καὶ προϊστορικῶν χρόνων, τὰ δένδρα ἀγαπήθησαν καὶ ἐλατρεύθησαν ἀπὸ ὄλους τοὺς λαοὺς, ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Ἀγαπήθησαν γιατί τοὺς ἦταν καὶ τοὺς εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους καὶ ἐλατρεύθησαν, κυρίως ἀπὸ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὰ περισώσει καὶ ἀκόμη γιατί ἐπιστεύετο πὼς εἶχαν καὶ τὰ δένδρα ψυχὴν, ὅπως ὁ ἴδιος καὶ πὼς αὐτὰ ἐχρησίμευαν ὡς κατοικία τῶν θεῶν καὶ σὰν τέτοια οἱ θεοὶ τὰ ἐπροστάτευαν. Πίστευαν ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι πὼς μέσα στὰ δένδρα καὶ ἀνάμεσα στὰ δάση, εἶδε ὡς τὰ ἀπεκάλουν ἄλλα, ἐνδιατιούσαν ὑπὸ μορφὴν Νυμφῶν καὶ Νεραίδων, πνεύματα, ποὺ ἄλλα ἦσαν ἀγαθοποιὰ καὶ ἄλλα κακοποιὰ. Τὰ πρῶτα ἐεργετούσαν τὸν ἄνθρωπον ποὺ τὰ ἐπεριποιεῖτο καὶ ἐπροστάτευε, καὶ τὰ δεύτερα, ἐτιμωρῶσαν ἀμείλικτα καὶ γιὰ ὅλην τους τὴν ζωὴν, ὄλους ἐκείνους, ποὺ τὰ κατέστρεφαν.

Ἐπῆρχαν, καὶ εὐτυχῶς ὑπάρχουν καὶ σήμερα, σωρεῖα προλήψεων καὶ δευσιδαιμονιῶν, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ὠρισμένες δασώδεις περιοχὲς ἢ καὶ μεμονωμένα δένδρα, χάρις στίς ὁποῖες ἀρκετὰ δάση καὶ δένδρα γλύτωσαν ἀπὸ βεβαίαν καταστροφὴν.

Στὴν πολὺ σύντομή μου ὁμιλίαν — χαιρετισμὸν πρὸς τοὺς τιμωμένους μας κ. Κληρίδην καὶ κ. Παπαχαλαμίπους, θὰ ἀναφερθῶ σὲ μιὰν τέτοιαν παράδοσιν, ποὺ ἀφορᾷ τὴν «παλλούραν τῆς ἁγίας Μαρίας καὶ τὸ μαῦρο φίδι».

Πρὸς τὰ Β.Α. καὶ ὀλίγον ἔξω τοῦ χωρίου Τύμπου, ὑπάρχει μιὰ «παλλουλερῆ», μιὰ ἔκτασιν δηλαδὴ κάπου 1000 τετραγ. πόδια, ποὺ καλύπτεται ἀπὸ θάμνους παλλούρας. Τὸ ἔδαφος τῆς παλλουλερῆς εἶναι προσχωματικὸν καὶ ἀρκετὰ γόνιμον.

Ἡ τοποθεσία αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ὡς «ἡ παλλούρα τῆς ἁγίας Μαρίας». Κάτω ἀπὸ τὸ ριζῶμα τῶν θάμνων ἐπιστεύετο καὶ πιστεύεται καὶ σήμερα πὼς ὑπάρχει ναὸς τῆς ἁγίας Μαρίας καὶ ἁγίασμα. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε φορὰν ποὺ ἐνέσκηπταν στὴν περιοχὴν ἐπιδημίες, ἀνομβρίες ἢ πολυομβρίες, προσήρχοντο πρὸς τὴν παλλούραν οἱ πιστοί, ἀναπταν τὴν εὐρισκομένην ἐκεῖ καντήλαν, περιζῶναν μὲ νήματα τὴν ὅλην παλλουλερῆν, ὅπως συνηθίζεται σὲ πολλὰ χωρὶα νὰ περιζῶνουν τίς ἐκκλησίες, καὶ προσήρχοντο νὰ σταματήσῃ ἡ κατάρα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παλλούρα αὐτὴ ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σεβαστὴ ἀπὸ ὄλους καὶ κανέναν δὲν τολμᾷ νὰ τὴν κόψῃ ἢ ξεριζώσῃ, φοβούμενοι, ἀπὸ προηγούμενα, ποὺ συνέθησαν σὲ ἄλλους, ἀρὰν τῆς ἁγίας.

Σχετικὰ μὲ τοὺς θάμνους αὐτούς, ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Τύμπου κ. Ἡλίας Μάρκου Λοιζίδης, μᾶς παρέσχε τίς ἀκόλουθες πληροφορίες, ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν πατέρα του, ποὺ εἶναι τώρα ἡλικίας κάπου 100 ἐπῶν.

Πρὸ 90 περίπου ἐτῶν ὁ υἱὸς τοῦ ιδιοκτῆτη τοῦ κτήματος τῆς παλλουλερῆς, δοκίμασε νὰ τὴν ξεριζώσῃ γιὰ νὰ καθαρίσῃ τὸ χωράφι, μὲ μόλις ὅμως ἄρχισε ἐργασίαν ἔπεσε σὲ παρακείμενον λάκκον. Στίς φωνές του γιὰ βοήθεια προσέτερεξαν βοσκοὶ καὶ τὸν ἔσωσαν. Ἀπὸ τότε δὲν ξαναδοκίμασε νὰ τὴν ξεριζώσῃ.

Ἐότερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια κάποιος ἐργάτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐργασία ἦτο νὰ καθαρίζῃ χωράφια ἀπὸ ἀγριόθαμνους, ἀνέλαβε νὰ ξεριζώσῃ τὴν παλλουλερῆν, ἀλλὰ μὲ τὸ πρῶτο κτύπημα τῆς σπάτσας, ξεπετάχθηκε ἀπὸ τὸ χῶμα ἕνα μεγάλο μαῦρο φίδι, ποὺ μόλις τὸ εἶδε τρέμαξε, δὲν μπόρεσε νὰ ὑψώσῃ τὸ κορμί του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ σπάτσισμα καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του καμπουριασμένος, «διπλὸς—κατσούνιν», κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν.

Τὸ ἴδιο κτήμα τὸ κληρονόμησε ἀργότερα ἡ ἐγγονὴ τοῦ πρώτου ιδιοκτῆτη, ἡ ὁποία ζῆ καὶ εἶναι τώρα κάπου 80 ἐτῶν. Στὴν γυναίκαν αὐτὴν παρουσιάστηκε κάποιον θράδου στὸν ὕπνον τῆς ἡ ἁγία Μαρίνα καὶ τῆς ἀπεκάλυψε, ὡς ἀνέφερε στοὺς δικούς της ἡ ἴδια, μόλις ξύπνησε, πὼς κάτω ἀπὸ τίς παλλούρες ὑπάρχουν πὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ της καὶ ἁγίασμα. Δοκίμασαν τότε

νά σκιάφουν τὸ μέρος γιὰ νὰ θροῦν τὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ ἀλλεπάλληλα δυστυχήματα πὸν συνέ-
θησαν στὴν οἰκογένειά της, τὸ σκῆμμα σταμάτησεν ἀπὸ φόβον μήπως τοὺς συμβοῦν μεγαλύ-
τερα κακὰ καὶ γιὰ νὰ ἐξιλεωθοῦν δώρῃσαν τὴν πρῶτῃ καὶ τὸ συνεχόμενο κτῆμα στὴν
ἁγίαν Μαρίναν.

Κατὰ τὸ 1957 κτίσθηκε δίπλα ἀπὸ τὴν παλλουρερὴν, μὲ παγκοινοτικὲς συνεισφορὲς, ναῖσκος,
πὸν ἀφιερῶθη στὴν ἁγία Μαρίναν, οἱ προσερχόμενοι δὲ πιστοὶ ἀνάβουν τώρα δύο καντήλες,
μὴν στὴν παλλούραν καὶ τὴν ἄλλη στὸ διπλανὸ της ἐκκλησάκι, νηματώνουν ἐπίσης καὶ τοὺς
δύο γι' αὐτοὺς ἱεροὺς χώρους.

Γιὰ λόγους πρόληψης πυρκαϊᾶς, πὸν πρὶν λίγα χρόνια συνέθη καὶ κατέκαψε μέρος τῆς
παλλουρερῆς, ἡ καντήλα τώρα, πὸν πάντα ἀνάθη στὴν παλλούραν, φυλάττεται μέσα σὲ μετάλ-
λινο κιβωτίδιο.

Ἄν συμβῆ, ὅπως καὶ κάποτε συμβαίνει, ὡς μᾶς ἀνέφεραν ἡ θυγατέρα τοῦ κ. Λοῦζιδη, οἱ
προσερχόμενοι στὴν παλλούραν νὰ ἀντιγράψουν μαῦρο φίδι, δὲν τρομάζουν οὔτε φοβοῦνται κα-
θόλου, ἀλλὰ τουναντίον μὲ χαρὰν καὶ ἀγαλλίαση, ἐπιστρέφουν στὸ χωριὸ καὶ ἀναφέρουν στοὺς
ἄλλους πὸς εἶχαν τὴν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν τῆς τύχης νὰ δοῦν, ἀπὸ φίδι, τὴν ἴδιαν τὴν ἁγίαν
Μαρίναν.

Ἡ ἱστορία τῆς παλλούρας τῆς ἁγίας Μαρίας εἶναι νομίζω πάρα πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ
ἴσως ἄξιζε τὸν κόπο νὰ ἐρευνηθῆ ἀπὸ εἰδικούς.

Προσωποποιεῖται ἡ παλλούρα—δένδρον καὶ λατρεύεται ὡς ἁγία, πρὸς τὴν ὁποίαν προσ-
έρχονται οἱ σὲ ναὸν οἱ πιστοί, γιὰ νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ τῆς ἀνάψουν καντήλαν, προσωπο-
ποιεῖται ἐπίσης καὶ τὸ φίδι καὶ στὸ ἀντίκρουμά του πιστεύουν ὅτι βλέπουν τὴν ἴδιαν τὴν ἁγίαν.

Εἶναι γνωστὸν πὸς στὴν Ἑλληνικὴ καὶ ἄλλες μυθολογίαι προσωποποιοῦνται καὶ θεωροῦν-
ται ἱερά, δένδρα καὶ ζῶα. Ὁ ὄφις ἀναφέρεται ὡς τὸ ἱερὸν ζῶον τῆς Ἀστάρτης, τῆς Ἀθη-
νᾶς καὶ τῆς Δήμητρας. Οἱ Φοῖνικες καὶ οἱ Πέρσαι εἶχαν τὸν ἱερακόμορφον ὄφιν, οἱ Αἰγύ-
πτιοι τὸν μὲ ἀνθρώπινες κνήμες καὶ κεφαλὴν κριοῦ ὄφιν καὶ οἱ Ἴνδοι προσκυνοῦσαν τὸν Ἀγα-
θὸν Δαίμονα, πὸν εἶχε κεφαλὴν ἀνθρώπου καὶ οὐρὰν φιδιοῦ. Στὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀνα-
φέρεται ὁ ὄφις τῆς Γενέσεως καὶ ὁ χάλκινος ὄφις τοῦ Μωϋσέως, εἰς δὲ τὴν Νέαν Διαθήκην
ἀναφέρεται ὁ ὄφις τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΑΝΘΙΜΟΣ ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν μὴ δημοσιευθεῖσαν μελέτην τοῦ

κ. Α. Παναρέτου «Ἡ ΔΕΝΔΡΟΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑ»).

ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΤΙΠΝΟΣ ΕΦΗΒΟΥ

Μπαίνοντας στὸ βαθύσκιο ἄλος θρήκαμε
τῆς Κυθαίρειας τὸ παιδί χρυσοπόρφυρο σὰ μῆλο.
Δὲν εἶχε τὴ φαρέτρα μὲ τὰ βέλη μήτε καὶ
τὰ καμπύλα τόξα. Σ' ἓνα δέντρο τὰ εἶχε κρεμάσει.
Χαμογελοῦσε ὑπνόγερτο στὰ πέταλα τῶν ρόδων
καὶ πάνωθ' ἐκεῖ χρυσοκνουδωτὲς ψιχάλιζαν
τὸ μέλι τους στὸ πιὸ γλυκὸ τοῦ στόμα.

Μετ. Ν. ΣΠΑΝΙΑΣ

ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΕΝ ΚΥΠΡΩ,

ΙΑΡΤΣΙΣ ΠΟΛΕΩΝ Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ἄπολλόδωρος εἰς τὴν Βιβλιοθήκην του λέγει τὰ ἑξῆς:

«Κάδμος δὲ ἀποθανοῦσαν θάψας Τηλέφασσαν... ἦλθεν εἰς Δελφοὺς περὶ τῆς Εὐρώπης πυνθανόμενος, ὃ δὲ θεὸς εἶπε περὶ μὲν Εὐρώπης μὴ πολυπραγμανεῖν, χρῆσθαι δὲ καθοδηγῶ βοῖ, καὶ πόλιν κτίσειν ἔνθα ἂν αὐτὴ πέσῃ καμοῦσα· τοιοῦτον λαβὼν χρησμὸν διὰ Φωκέων ἐπορεύετο, εἶτα βοῖ συντυχὼν ἐν τοῖς Πελάγοντος βοικολίοις ταύτην κατόπισθεν εἶπετο. ἡ δὲ διεξιούσα Βοιωτῖαν ἐκλίθη πόλιν ἔνθα νῦν εἰσι Θῆβαι.»¹

Καὶ ἀλλαγῶ:

«Ἴλος δὲ εἰς Φρυγίαν ἀφικόμενος καὶ καταλαβὼν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτόθι τεθειμένον ἀγῶνα νικᾷ· πάλιν, καὶ λαβὼν ἄθλον πεντήκοντα κόρους καὶ κόρας τὰς ἴσας, δόντος αὐτῷ τοῦ βασιλέως κατὰ χρησμὸν καὶ βοῦν ποικίλην καὶ φράσαντος ἐν ὧπερ ἂν αὐτὴ κλιθῆ τόπω πόλιν κτίσειν, εἶπετο τῇ βοῖ. ἡ δὲ ἀφικομένη ἐπὶ τὸν λεγόμενον τῆς Φρυγίας Ἄτης λόφον κλίνεται. ἔνθα πόλιν κτίσας Ἴλος ταύτην μὲν Ἴλιον ἐκάλεσε...»²

Καὶ ἀλλαγῶ:

«...οἱ δεκατευθέντες εἰς Δελφοὺς ὑπ' Ἀθηναίων Γεφυραῖοι... ἀκολουθοῦντες βουσίην, ἕως ἂν οὐ ἐκείνοι κοιπάσωσιν, ὡς ὁ Θεὸς αὐτοῖς ἔχρησεν, ὅπως ἐκεῖ καταμείνωσι, ... ἐπὶ τὴν Τανάγραν καλουμένην ὤδευσαν...»³

Ἄναφέρονται δηλ. κτίσεις πόλεων εἰς θέσεις εἰς τὰς ὁποίας — συμφώνως πρὸς δεδομένους χρησμούς — ἤθελε κατακλιθῆ βουῖς.

Καὶ περὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς:

Καὶ ἡ ἁγία αὕτη εἰκὼν αὐτομάτως ἦλθεν ὡσαύτως ἐκ τῆς Ἀραβίας καὶ εὔρον αὐτὴν ἐν τῷ λιμένι τῆς ἱερᾶς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς. Ἐκίστη δὲ Μονὴ παρεχάλει τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τὸν ποιοῦτον θησαυρόν, ἀλλ' ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ἐπειδὴ ἡ ἁγία εἰκὼν ἐφανερώθη εἰ ἐπὶ τὸν λιμένα αὐτῆς, οἰκειοποιεῖτο αὐτήν... ὅθεν ὅπως ἀσφαλέστερον γνωρίσωσιν, ἐν ποίᾳ ἀληθῶς τῶν ἐν Ἀθῶν ἱερῶν Μονῶν εὐδοκεῖ νὰ ἀφήσῃ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ εἰκόνα ὁ Τροπαιοφόρος, ἀπεφάσισαν οἱ γέροντες κοινῇ γνώμῃ, ἵνα ἐπιθέσωσιν αὐτὴν ἐπ' ἐνὸς ἀγρίου καὶ νέου ἡμίονου, μηδὲ ὅπως γινώσκοντες τὰς ὁδοὺς τῶν τοῦ ἁγίου ὄρους μονῶν καὶ σκήτων καὶ μὲ πὸ ἱερὸν τοῦτο φορτίον νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν ἐλεύθερον εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀκολουθῶσι κατόπιν παρατηροῦντες αὐτόν καὶ οὕτως ἐποίησαν. ὁ δὲ διὰ βραδέως καὶ ἰσομέτρου καὶ εὐτάκτου θήματος... διέβη δι' ἀβάτων τόπων καὶ δασῶν καὶ ὑψωμάτων κατ' εὐθείαν εἰς τὴν τοῦ Ζωγράφου καὶ κατέναντι τῆς Μονῆς ἐπ' ἐνὸς ὠραιότητας λόφου ἔστη ὅπως ἀκίνητος· τοιοντοτρόπως λοιπὸν ἅπαντες ἐπληροφόρηθησαν ὅτι ἡ εὐδοκία τοῦ τροπαιοφόρου Γεωργίου εἶναι τὸ νὰ μείνῃ ἡ ἁγία αὐτοῦ εἰκὼν ἐν τῇ τοῦ Ζωγράφου, οἱ δὲ μοναχοὶ αὐτῆς μετ' ἐγκαρδίου χαρᾶς καὶ πνευματικῆς πανηγύρεως ἐδέξαντο τὸν οὐράνιον τοῦτον ξένον καὶ φίλον, εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ εἰκόνα ἔθεντο ἐν τῇ μονῇ ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ ναοῦ... Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς θαυμασίου φανερώσεως καὶ ἐλευθέρσεως τῆς ἁγίας ταύτης εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἀποδομήσαν ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου μίαν κέλλαν καὶ οὐ μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τροπαιοφόρου.¹

Κατὰ παρόμοιον ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς Κυπριακὰς παραδόσεις διὰ τὴν κτίσιν ἐκ-

1. Apollodorus the Library (The Loeb Classical Library) III, IV.I

2. ἔ.ἀ. III, XII. III.

3. Σουΐδας, ἐν λ. Δόρυ κηρύκειον.

1. Μέγας Συναξαριστής, Κωνστ. Χ. Βουκάκη, ἐν Ἀθήναις, 1892, Μῆν Ἀπρίλιος, ΚΓ, Θάσμα Β.

κλησιῶν. Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν,⁴ ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Γέρι ἀνεῦρον τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ ἐσκέπτοντο πού νὰ κτίσουν τὴν ἐκκλησίαν τῆς, ἡ Παναγία παρουσιάσθη εἰς τὸ ὄνειρον χωρικοῦ καὶ τοῦ εἶπε: «...Νὰ ζέξετε ἕναν ἀρχοντάμαλον σ' ἕναν ἀμάξιν, νὰ βάλετε μέσα τὴν εἰκόναν καὶ νὰ π' ἀφήσετε νὰ πάη ὅπου θέλει. Ἐκεῖ πού θὰ σταθῆ νὰ κτίσετε τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ βάλετε μέσα τὴν εἰκόνα». Οἱ χωρικοὶ ζέξεσαν ἕνα ἄγριον βόδι σ' ἕνα ἀμάξι καὶ ἔβαλαν πάνω τὴν εἰκόνα. Τὸ βόδι ἄρχισε νὰ τρέχη καὶ ἐβγήκε πάνω εἰς ἕνα μικρὸν βουναλλάκι καὶ ἐστάθη. Ἐδῶ ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία σώζεται μέχρι σήμερον.⁵

Κατ' ἄλλην σχετικὴν παράδοσιν «ὁ ναὸς ἐκτίσθη κατόπιν συμβολικῆς πορείας καὶ σταθμεύσεως δύο βοῶν φερόντων ἐπὶ ἀμάξης εἰκόνα τῆς Παναγίας ἐκ τοῦ χώρου Παλλούρα, ὅπου νῦν μικρὸν τετράγωνον παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας, ὅπου ἐκτίζετο καὶ κατέρρεεν ὁ ναός».⁶

Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ παράδοσις διὰ τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου εὐρέθη εἰς ἕνα σπήλαιον κοντὰ εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν τοποθεσίαν Γιούτι... Τὸ ἦδραν δύο γεωργοί, ἕνας ἀπὸ τὴν Ἑφτακώμην καὶ ἕνας ἀπὸ τὴν Κώμην (Κεπήρ)... Ἐμάλλονναν οἱ Ἑφτακωμίτες μὲ τοὺς Κωμίτες πκοὶ νὰ πάρουν τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου. Ἀποφάσισαν νὰ τὸ βάλουν πάνω εἰς ἕνα ἀμάξι μὲ δυὸ βόδια, ἕνα ἀπὸ τὴν Ἑφτακώμην καὶ ἕνα ἀπὸ τὴν Κώμην, καὶ νὰ τ' ἀφήσουν ἐλεύθερα καὶ ὅπου σταματήσουν, ἐκεῖ νὰ μείνῃ τὸ λείψανον. Οἱ Ἑφτακωμίτες ἐβάλαν ἕνα βόδι ἀρσενικό, ἐνῶ οἱ Κωμίτες ἐβάλαν μίαν κατσέλλαν γεννημένην, τῆς ὁποίας ἀφήξαν τὸ δαμάλιν εἰς τὸ χωρίον. Ἡ κατσέλλα, ἀφοῦ ἐσπάρκωσεν τς' ἔθελεν βύζασμαν, ἐτράβηξεν τὸν βοῦν εἰς τὴν Κώμην...»,⁷ ὅπου καὶ σήμερον εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία του.

Γ. Χ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

4. Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Χφ. 25.79.1.

5. T. Rice, The icons of Cyprus, pl. 29, ἀρ. 10.

6. Κ. Κύρη, Κυπριακὰ ἀγιολογικὰ καὶ μοναστηριακὰ μελετήματα. Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. ΚΖ (1936), σ. 184.

7. Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Χφ. 1-143.2.

ΤΟ ΚΑΤΑΚΕΥΑΣΜΑ

● Οὐδεὶς χ ρ η σ ι μ ο π ο ι ε ἶ τὴν γλῶσσαν τῶν Σκοπίων

Ἡ σκοπιανὴ ἔφημερις (Νέα Μακεδονία) παρπονεῖται εἰς σειρὰν (!) ἄρθρων τῆς δι' ἀτελείας κατὰ τὴν χρῆσιν τῆς «μακεδονικῆς γλώσσης». Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἡ ἔφημερις ἀποκαλύπτει, ὅτι, παρά τὴν ὑπαρξίν σχολικῶν ἐγχειριδίων εἰς τὴν «μητρικὴν γλῶσσαν», εἰς τὰ σχολεῖα χρησιμοποιοῦνται ὠριμένα Σερβοκροατικὰ τοιαῦτα, καθ' ὑπόδειξιν τῶν διδασκάλων καὶ τῶν καθηγητῶν. Κατηγορεῖ ἐπίσης τὰς δικαστικὰς ἀρχάς, ὅτι δὲν χρησιμοποιοῦν τὴν «φιλολογικὴν γλῶσσαν», ἀλλὰ ἕνα δυσνόητον κατασκευάσμα σερβο-κροατικόν. Κατηγοροῦμενοι εἶναι καὶ οἱ ἔμποροι καὶ αἱ διάφοροι ἐπιχειρήσεις, ἐπειδὴ, ἀντὶ τῆς κυριλλικῆς γραφῆς, χρησιμοποιοῦν τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον. Δὲν σταματᾷ ὅμως ἐδῶ ἡ ἔφημερις: Κατηγορεῖ, ὅτι ἀπὸ τὰς 179 μέχρι τῶρα κινηματογραφικὰς ταινίας, μόνον 30 εἶχον ὕ-

ποτίλους εἰς τὴν ψευδομακεδονικὴν. Ἐκεῖνο ὅμως πού ξεπερνάει κάθε ὄριον ἀποκαλύψεως, εἶναι ἡ ἀπευθύνουμένη πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀρχάς κατηγορία, ὅτι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ψευδομακεδόνων, χρησιμοποιοῦν σερβοκροατικὴν. Κατόπιν ὄλων αὐτῶν, διερωτᾷται κανεὶς: Τί εἶδους γλῶσσα εἶναι αὕτη, ὅταν δὲν χρησιμοποιεῖται οὔτε εἰς τὰ σχολεῖα, οὔτε εἰς τὰ δικαστήρια, οὔτε εἰς τὸν στρατόν, οὔτε εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ οὔτε εἰς τοὺς κινηματογράφους; Ποῦ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπάρχει ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς ἀκαταλαβίστικης γλῶσσης; Ἀσφαλῶς μόνον εἰς τοὺς «σοφοὺς» ἐγκεφάλους ἐκείνων πού τὴν ἐπενόησαν καὶ πού ὀπωδῆποτε, οὔτε οἱ ἴδιοι δὲν θὰ ἐννοοῦν.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ
τεῦχος ἀρ. 36, 1969.

Ο ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΣΤΑ ΠΕΡΑ ΤΖΙΑΙ ΣΤΟΥΣ ΑΡΚΑΤΕΣ

ΧΩΡΙΩΝ ΠΕΙΡΑΓΜΑΤΑ

Τὰ κατωτέρω δυὸ ἀνέκδοτα ἀποτελοῦν πειράγματα ἀνάμεσα σὲ δυὸ γειτονικά χωριά. Τὸ πρῶτο εἶναι δημιούργημα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Ἀρκάτες σάν πείραγμα γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ Πέρα Ὀρεινῆς καὶ τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ ἀπάντηση πληρωμένη τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Πέρα Ὀρεινῆς πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἀρκάτες πάνω στὸ δικό τους πείραγμα, μὲ σύνθημα:

«Σύμπαλλε, Δεσπότη μου, τζ' ἐν νὰ φᾶς τζ' ἔσοῦ!»

Οἱ Ἀρκάτες εἶπαν:

Μιὰν ἡμέραμ πού ἦπεν ὁ Δεσπότης στὰ Πέρα νὰ λουτουρκήσῃ, ἔπιασε μὰ κρυάδα, ἔναμ ποσιονίδιν, ἔναγ κακόν! Ἐκαμέν τους οὐλους τζ' ἔτουρτουρούσαμ μέσ' τὴν ἐκκλησιάν τὴν ὄραν τοῦ ἴσπερινοῦ.

Ἄμαν ἐτέλειωσεν ὁ ἴσπερινὸς τζ' ἐπῆσαν οὐλοὶ ἔσσω τους, ἐθρέφαλ λαμπρόν τζιαὶ τσιμιγιάν νὰ βράσουν.

Ὁ Δεσπότης ἐμείνισκεν εἰς τὸ σπίνν τοῦ παπᾶ τῶν Περάτων, τζ' ὅσον τζ' ἔμπην ἔσσω, ἐπῆεν ὀλόσια στὴ τσιμιγιάν τζ' ἔκατσεν. Ἡ παπαδικὰ εἰσιεν τὸ λαμπρόν ἀφτούμενον, ἔκατσεν τζιαὶ τὴμ μαειρισσαμ πάνω νὰ κάμη νάκκο σούππαν τραχανὰ γιὰ τὸ Δεσπότην, ἀφοῦς ἦτον τζιαὶ τόση κρυάδα. Ἐβαλεν τζ' ἄλλα ξύλα στὴ φωδικιάν τζ' ἐπῆεν εἰς τὴ τσιμιγιάν τζ' ἔσατσεν νάκκον τὰ ξύλα, ἀνοιξεν τζιαὶ τὴμ μαειρισσαν νὰ δῆ ἂν ἐχόγλασεν, τζ' ἔστράφην εἰς τὸ σάσμαν τοῦ τραπεζιοῦ. Κάθε λλίον ἐξαπόλαν τὸ τραπέζιν τζ' ἐπῆαινανν εἰς τὴ τσιμιγιάν τζ' ἔσατσεν τὸ λαμπρόν. Ὁ Δεσπότης ἐκάθετον τζαμαὶ μαυχός του. Τὴν τελευταία βολὰμ πού πῆεν, λαλεῖ τοῦ Δεσπότη:

—«Σύμπαλλε τζ' ἔσοῦ νάκκον τὸ λαμπρό, Δεσπότη μου, τζ' ἐν νὰ φᾶς τζ' ἔσοῦ!» τζ' ἔστράφην εἰς τὸ τραπέζιν. Ἐμείναν οἱ μαντηλιές τζ' ἐπῆεν ἡ παπαδικὰ στ' ἀμάριν νὰ τὲς φέρῃ. Σάν ἐστρέφετον, εἶεν τὴν ὁ παπάς πού ἔφερεν τὲς παλιές μαντηλιές τζιαὶ λαλεῖ της:

—«Ἄμιά τοῦν τὲς μαντηλιές, παπαδικὰ μου, ἐν νὰ βάλῃς εἰς τὸ τραπέζιν; Γιατὶ ἔβ βάλλεις τὲς τζηνοῦρκες;»

Λαλεῖ του τζ' ἡ παπαδικὰ:

—«Τὲς τζηνοῦρκες, παπά μου, φυλάω τες γιὰ κανένα ξένο!»

—«Τζαὶ θέλεις καλλίτερο ξένομ πού τὸ Δεσπότη;» λαλεῖ της ὁ παπάς. Τζιαὶ ἦπεν τζ' ἔφερεν τὲς τζηνοῦρκες.

Ο ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΣΤΟΥΣ ΑΡΚΑΤΕΣ

Οἱ Περατίτες ἄμαν ἐμάθαν εἶντα ἀθανιάν τοὺς ἐβκάλαν οἱ Ἀρκάτες, εἶπαν:

«Μιὰν ἡμέραμ πού ἐπῆεν ὁ Δεσπότης στοὺς Ἀργάτες νὰ λουτουρκήσῃ, ἡ παπαδικὰ τῶν Ἀρκάτων, ἄμα τζι' ἀκουσέν το, ἐλάλεμ μανισὴ της:

«Καρτερῶ τον, τζαὶ πῶς τὸν καρτερῶ! Νὰ δῶ ἄμ πῆ τζαὶ φέτι τὰ λόγια πού λαλεῖ κάθε γόνο γιὰ τοὺς Περατίτες τὴν ὄραμ πού γυρίζουν τ' ἄγια! Τζ' εἶμαι καλὴ γιὰ ἄλλοου του!» Τέλος πάντων, ἐφάτσησεν ἡ καμπάνα, ἐσυναχτήκαν οὐλ' οἱ χωρικανοὶ στὴν ἐκκλησιάν, τζ' ἄρτζεφεν ἡ λουτουρκὰ. Ἐπῆεν τζ' ἡ παπαδικὰ βουρητὴ μὲ μιὰ γειτόνισσάν της τζ' ἐστάθην εἰς τὸ σκάμνον της. Τὴν ὄραμ πού ἀρκινήσαν νὰ γυρίζουν τ' ἄγια, ἀρκίνησεν τζιαὶ τζεῖνη νὰ κλώθεται μέσ' τὸ σκάμνον της. Θωρεῖ τὸ Δεσπότην νὰ στέκεται στὴν Ἄγιμ Πόρταν, νὰ ψηλώνῃ πάνω τὸ δισκοπότηρον τζιαὶ νὰ φωνάζῃ μὲ οὐλὴν τοῦ τῆ δύναμη:

—«Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψε τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισε αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου!» Λαλεῖ το, τζιαὶ ξαναλαλεῖτο τρεῖς βολές. Ἡ παπαδικὰ ἀναστατώθηκεν, ἔβηκεν πὺ τὴν ἐκκλησιὰν τζ' ἐπῆεβ βουρηγῆ ἔσω της. Σὰν ἐπάινεν, ἐλάλεμ 'πὸ μέσα της:

—«Τώρα νᾶρτε ἔσω τζιαὶ νὰ τὸς σάσω!»

Ἐτοίμασεν τὸ τραπέζιν γιὰ τὸ μπουκκωμαν τζ' ἀρκίνησεν τὸ μαίριεμαν τῶν φαγιῶν γιὰ τὸ μεσομερκατικόν. Ἄμα ἐπολουτοῦργησεν ἡ ἐκκλησιὰ, ὁ παπὰς ἐκάλεσεν τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησιᾶς, τὸμ μουχτάρην τζιαὶ τοὺς ἀζάες τοῦ χωροκοῦ τζ' ἐπῆαμ μαζί με τὸ Δεσπότην ἔσω του γιὰ τὸ μπουκκωμαν! Ἐκάτσαν εἰς τὸ τραπέζιν τζιαὶ σὰν ἐτρῶαν, ἀρπξέψαν ἕνας, ἕνας, τζ' ἐλαλοῦσαν τοῦ Δεσπότη τὰ παράπονά τους. Ἡ παπαδικὰ ἐστέκετον 'ποπανωθιόν του τζ' ἄκουεν. Πρὶν νὰ τλειώσουν, πολοᾶται τζ' ἡ παπαδικὰ τζιαὶ λαλεῖ:

—«Ἐχω τζ' ἐγὼ ἕναμ παράπονο, Δεσπότη μου, ἕναμ παράπονομ πὺ τῶχον οἰλλοὶ οἱ χωροκανοί. Ἔσειε πέντε γρόνους πὺ ἔρκεσαι στὸ χωρκό μας τζιαὶ λουτουρκᾶς, τζ' οἰλλο γιὰ τ' ἀμπέλια τοὺς Περατίτες παρακαλεῖς τὸ Θεό, τζι' ἐλ λοαρκάζεις πὺς ἐμεῖς, ἕν ἔχομεν μῆτε μιὰ στύπα. Τὸ χωρκόμ μας ἔγ' γεμάτο συτζιές, τζ' ἔσ σ' ἀκούσαμεν ποττέ μας νὰ παρακαλήσης τὸ Θεό γιὰ τὲς συτζιές μας. Οἰλλο γιὰ τ' ἀμπέλια τοὺς Περατίτες παρακαλεῖς τὸ Θεό!»

Προτοῦ ἀκόμα νὰ τελειώση τὰ λόγια της ἡ παπαδικὰ οἰλλ' οἱ ὀμοτραπέζιοι, τζ' ὁ Δεσπότης, ἐσπουρτίαν τὰ γέλια, τζ' ἡ παπαδικὰ ἐγλώμανεμ πὺ τὸ κακόν της τζ' ἐχάθημ 'πὸ ὀμπροστά τους.

Ἄφηγητῆς Γεώργιος Μηλιώτης ἐτῶν 70, κάτοικος Περᾶτων.

ΝΕΑΡΧΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ

ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ

Νὰ μας πάλι στὴν ἴδια Πόλη
νὰ γυρνᾶμε
μὲ δυὸ τόμους βιβλία.
Οἱ ἴδιοι
μέσα στὴν ἴδια ἱστορία
νὰ ζεκινᾶμε
μὲ τὰ ἴδια δεδομένα.

Ἐπιστροφὴ στὴν Ἀθήνα

ΙΚΑΡΟΣ Κ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΕΝ ΧΡΗΣΕΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1848 ΚΑΙ 1851

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΕΡΩΤΙΚΑ ΤΟΤ 1848

1. Ἐφῆς δὲν ἐκοιμήθηκα, καὶ σήμερα νυστάζω
γιὰ λόγου σου, μαυρομματοῦ, πολλοὺς καμοὺς διαβάζω. σελὶς 25
2. Λαλεῖ μου μὴν τὴν χαιρετᾶς καὶ λείψε πού κοντά της·
καὶ γὼ πῶς νὰ τὴν ἀρνηθῶ πὺ τέργασα μιτά της;
3. Μὴ με θυμᾶσαι, μάνα μου, νὰ βαρειαναστενάξης·
θᾶρτη καιρὸς νάνθυμηθῆς κι ἀπὸ καρδιᾶς νὰ κλάψης.
4. Ἐκόψαν τὴν βασιλικιὰν καὶ τὰ στενά μυρίσαν·
καὶ τὰ λαμπρά σου, μάνα μου, ἀκόμα δὲν ἐσθῆσαν.
5. Εἰς τὴν ἀρχὴν πῶν τραγουδιῶν τὸ ἄχ! εἶναι γραμμένον·
κι ὅσες ἀγάπες ἔκομα, ἐσὺ μ' ἔχεις καμένον. σελὶς 26
6. Αὐτὸ τὸ ἄχ! ἔταν τὸ πῶ, φωδιὰ βγαίνει, πουλλί μου,
'τὸ μέσ' τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς καὶ καίει τὸ κορμί μου.
7. Εὐπνα, σκληρότατον πουλλίν, νὰ δῆς τὸ φῶς τοῦ κόσμου,
παρηγοργά μου καὶ ζωὴ καὶ φῶς πῶν ἀμμαδιῶν μου.
8. Καὶ πάλιν, φῶς μου, πλάγασε καὶ τὸ πορνὸν σηκόσω,
πέρασε, καλημέρισε τὸν ἀγαπητικόν σου.
9. Ἀπεξωθιόν σου διάβηκα, κι ἦσυν μαραζωμένη,
εἰς τὸ δεξιόν σου μάγουλον ἦσυν ἀκουμπισμένη.
10. Μέσα καρδιά μου ράισεν ὅσον νὰ σ' ἀρωτήσω,
τὶ πίκρα ἔχεις στὴν καρδιὰν νὰ σὲ παρηγορήσω.
11. Ἐχάθην ἡ ἀγάπη μου, ἐχάθηκεν τὸ φῶς μου,
κι ὁ ἥλιος ἐσκοτείνιασεν καὶ μαύρισεν ὀμπρός μου.
12. Περισσότερα δὲν ἔχω ἀπ' αὐτὰ νὰ σοῦ εἰπῶ·
βλέπεις πόσον ὑποφέρω ἐπειδὴ σὲ ἀγαπῶ.
13. Ἀγαπῶ σε καὶ ποθαίνω, ἀπὸ σὲ ἂν χωριστῶ·
μίσησέ με ὅσον θέλεις, φῶς μου, σὲ εὐχαριστῶ. σελὶς 27
14. Θὰ τραγουδήσω σκοτεινὰ τὰ βάσανα, τὰ πάθη,
ὅσα ξεσχίζουν τὴν καρδιά, πικρὰ καρδιᾶς μου πάθη.
15. Ἐκείνη πού μ' ὠρκίστηκεν αἰώνιον φιλίαν,
μ' ἀρνήθηκεν ὀλοτελῶς χωρὶς καμὴν αἰτίαν.
16. Εὐπνα, ψυχὴ σκληρόκαρδη ἀμέριμνα κοιμᾶσαι;
καὶ τῆς καρδιᾶς τὰ δεινὰ καθόλου δὲν θυμᾶσαι;
17. Ποιὸς εἶναι πού σ' ἐβίασεν διὰ νὰ μ' ἀγαπήσης,
ἀφοῦ δὲν ἦσυν ἰκανὴ ἀγάπην νὰ κρατήσης;
18. Τοὺς λόγους σου, τοὺς ὄρκους σου θέλω νὰ σάνθυμισῶ,
ἐγνώρισα πῶς μὲ μισᾶς, νὰ σ' ἀποχαιρετήσω.
19. Νᾶμουν μαντὸν στὴν κεφαλὴν τῆς ποθητῆς μου ἀγάπης,
καὶ νὰ φιλήσω τὰ γλυκὰ χεῖλη καὶ μάγουλά της. (4) 58
20. Ὡς πότε ἄχ!, ὡς πότε βᾶχ!, ὡς πότε ὁ καϊμένος
μακρὰ πού τὴν ἀγάπην μου νὰ ζῶ δυστυχισμένος!
21. Μιά βραδεῖα ἠθέλησα νᾶβγω στὸ σιργιάνι·
μιὰν εὐμορφὴν ἀπάντησα καὶ μὲ ἤλθε ζάλη.
Ἦταν ὠραία καὶ καλὴ κοπέλλα,
σὰν ἀτὸς πετοῦσε ἡ λαμπρὴ ἡ νέα. σελὶς 31

Σπάσου, στάσου τὴν λαλῶ,
τὴν διτίλοπαρακαλῶ.

Εἶχα τὴν φιλίαν της, πλὴν δὲν ἤμποροῦσα
νὰ τὴν εὖρω μοναχὴν κι ὄλον ἀποροῦσα.
Εὐχαριστῶ τὴν τύχην π' ἔτυχεν στὴν στράτα
ἡ ὠραία νέα καὶ ἡ μαυρομμάτα.

Ὡ κορμάκι μου καλόν,
νὰ σοῦ πῶ 'να μυστικόν:
σύρθη ἡ ἀγάπη μου μέσα πού πὸν δρόμον·
νὰ τὰ ὁμιλήσωμεν πλιὸ κατὰ τὸν νόμον.

22. Πολλὰ εἶναι τὰ πάθη μου, κι ἂν τὰ καταγράψω,
ἀπὸ τὰ φύλλα τῆς καρδιάς λυπητερὰ θὰ κλάψω.
23. Καθὼς σέ εἶδα, μάδια μου, ἐχάρην ἡ ψυχὴ μου,
ἐφάνην μου ἐπαύσασι οἱ ἀναστεναγμοὶ μου.
24. Λαμβάνω τὴν συμπάθειαν, γλυκύτατη θεά μου,
στό γράμμα μου νὰ σέ εἰπῶ τὸν πόνον πῆς καρδιάς μου.
25. Ἀστένησα, καὶ ἰατροὶ δὲν βρῖσκουν τὴν πληγὴν μου·
αἰτία ἔγινες ἐσὺ νὰ χάσω τὴν ζωὴν μου.
26. Ὅλοι οἱ πόνοι δέχονται λίγην παρηγορίαν
τὰ ἰδικὰ μου θάσασα δὲν ἔχουν ἰατροείαν.
27. Ἐμένα ἐπλανήσασι τὰ λόγια τὰ δικὰ σου,
καὶ θὰ γενῶ κρυὸν νερὸν νὰ σθῆσω τὰ λαμπρά σου.
28. Ἄχ! ἔρωτα ἀπάνθρωπε καὶ ἄδικε φονέα,
μὲ ἔβαλες στὰ θάσασα χωρὶ νάχω ἰδέαν.
29. Τὶ πάθος ἀνυπόφερτον εἶναι τὸ ἐδικόν σου!
ποῖος ἤξεύρει ἄραγε τὸ ἀντιφάρμακόν σου!
30. Τῆς τύχης μου ἦτον γραπτὸν νὰ μῶ στὸν ἔρωτά σου,
διὰ νὰ βασανίζωμαι στὰ χέρια τὰ δικὰ σου.
31. Ὅλα τὰ δένδρα δένδρα 'ναι, κι ὅλα τὰ δάση δάση·
ἀληθινὰ καμὸς καμὸς εἶναι ὅπ' ἀγαπᾷ καὶ χάση.
32. Ψυχὴ μου ὠραιότατη, κολώνα πλουμισμένη,
ἡ ὁμορφιά σου, μάνα μου, εἶναι ἔξακουσμένη.
33. Ἐχεις ἀμμάδια σάν ἐληές, καὶ φρούδια σάν μαχαίρα·
ἡ νότι μου ἐμπλέχθηκε μέσα στὰ δύο σου χέρια.
34. Σκληρόκαρδη, σκληρόγνωμη, ὀλίγον συλλογίσου
τὸ κίνημα πού ἔκαμες πὼς εἶναι ἐντροπὴ σου.
35. Ἀχάριστη καὶ ἄσπλαχνη, σκληρὴ ἀπατεῶνα,
νὰ μὴ σέ δοῦν τὰ μάδια μου ποτὲ εἰς τὸν αἰῶνα.
36. Ἐκλινεν ἡ καρδοῦλλα μου γιὰ νὰ σέ ἀγαπήσω,
καὶ ἄλλην νέαν ἀπὸ σέ πλέον νὰ μὴν γνωρίσω.
37. Νὰ σέ λατρεύω καθαρὰ, καθὼς ἐσὺ ἐμένα,
σάν περιστέργα στὴν φουλιὰν πού εἶναι μονιασμένα.
38. Ψιντρή μου δενδρολιβανιά, ψιντρὴ βασιλιγιά μου,
ἀγάπουν σε κι ἀγάπας με, καὶ πέραν ἡ ριτζά μου.
39. Ὅποιος σέ δῆ μοῦ τὸ λαλεῖ, ἡ γνώμη σου μετὰ μου
νὰ θελες νάστες νὰ σέ δῶ, νὰ σθήσης τὰ λαμπρά μου.
40. Ἄνοιγα τὲς ἀγκᾶλες μου κι ἔβαλλα σε, κυρά μου·
νὰστρανα τὸ κλινάρι μου νὰ πλάγιαζες μετὰ μου.
41. Νὰ σ' ἔβλεπα κάθε πορνό, νὰνοιγεν ἡ καρδιά μου·
ἀρρώστησα γιὰ λόγου σου κι ἔχασα τὴν ὑγιάν μου.

σελὶς 32

σελὶς 33

42. Νάνεφανες νά σέ ιδῶ, μάνα μου καί κυρά μου,
ἴσως καί παύσω μίαν ὄραν τάναστενάγματά μου.
43. Εἶδα σε μέ τὰ μάδια μου κι ἔν ἔχω τήν ὀγιάν μου
τώρα πού λείπεις, πῶς νάχω χαράν μέσ' στήν καρδιά μου;
44. Νά γίνηκες κρύον νερόν νάσθηνα τὰ λαμπρά μου
ἐκόντεψα στὸν θάνατον γιά λόγου σου, κυρά μου.
45. Ἔβγα στήν πόρταν νά σέ δῶ καί δὲν ἔχει κανένα
μόνον ἐγὼ πού σ' ἀγαπῶ κι ἡ μάνα πού σ' ἐγέννα.
46. Ἄποὺ μᾶς ἐποχώρισεν, ψιντρὴ βασιλικιά μου,
νά πνίγην εἰς τήν θάλασσαν νά χάρην ἡ καρδιά μου.
47. Γιά νά σέ φέρην ὁ λογισμὸς καί πῆς καρδιάς ἡ λαύρα
νά πάγω εἰς τὸν πογιατζῆ γιά νά ντυθῶ τὰ μαῦρα.
48. Ἔχε, ψυχὴ μου, ὑπομονήν ὡς ποὺς σαράντα χρόνους,
γιατὶ ἡ καρδιά μου ἔν' δυνατὴ καί τοὺς βαστᾶ τοὺς πόνους.
49. Βάδος τὸ παραθύρι σου, νά μὴν φανῆ ἡ φωδιά σου
εἶδα τὲς νοστιμάδες σου καί ξήπεσα μιτὰ σου.
50. Τρεῖς χάρες σῶδωκε ὁ Θεὸς σάν τὴν ἀγιάν τριάδα,
τὰ κάλλη καί τὴν ὁμορφιά κι ὅλην τὴ νοστιμάδα.
51. Τέσσερεις στῦλοι τοῦ σπιδιοῦ ὀπέχατε τὸ θάρρος,
πέτε της νῶρη νά τὴν δῶ προτοῦ μέ πάγ' ὁ χάρος.
52. Πέντε μαχέργα κόνησαν στοῦ πιτζαξῆ τ' ἀκόνιν,
κι εἰς τὴν καρδιά μου τᾶμπηξα γιά λόγου σου, παγώνιν.
53. Γιά σένα κλέφτην μέ λαλοῦν, γιά σένα νυκτοπάτην,
γιά σένα μου κτυπήσανε μιὰ μαχαιργάν στήν πλάτην.
54. Γιά σένα ἔχω βάσανα, γιά σένα ἔχω πόνους,
γιά σένα βασανίζομαι, ἔχει τώρα δυὸ χρόνους.
55. Εἶδες καμὸν ἀπόχουσιν τὰ δυὸ τ' ἀγαπημένα,
νᾶν' εἰς τὸν κόσμον ζωντανὰ καί ἀποχωρισμένα;
56. Ἐφύτεψα τὰ κάλλη σου στὰ βάθη τῆς καρδιάς μου,
καί δὲν σ' ἀποχωρίζομαι, κομμάδια νά μέ κάμου.
57. Καί πῶς μπορῶ νά σ' ἀρνηθῶ, πού μέ χαράν μεγάλην
ἐφύτεψα μέσ' στήν καρδιάν τὰ νόστιμά σου κάλλη;
58. Μαῦρον κρασίν δὲν ἔπινα, ρακίν γιά νά μεθύσω·
τώρα τὰ πίννω καί τὰ δυὸ γιά νά σ' ἀλησμονήσω.
59. Ἄν βουληθῆς νά μ' ἀρνηθῆς νά κάμης ἄλλον πλάριν,
σκλάβαν νά σέ πουλήσουσιν τῆς παρπαργᾶς τὰ μέρη.
60. Ἄν βουληθῆς νά μ' ἀρνηθῆς καί μείνω μανιχόν μου,
ποθαίνω μέ τὸ γλήγορον καί κλαῖε τ' ἀπισόν μου.
61. Ὅνταν ἰδῆς τὴν πιπεργάν νά κάμη πομιλόργα,
τότες ποχωριζοῦμασιν τὰ δυὸ μας χόργα χόργα.
62. Ὅλες μοῦ φαίνονται ἄσχημες κι ὅλες μέ δίχως χάριν,
ὅλες σάν νύκτα σκοτεινὴ καί σὺ σάν τὸ φεγγάριν.
63. Ψυχὴ μου, ὄνταν σέ θυμηθῶ στήν γέρημην τὴν στρώσην,
ἡ νύκτα χρόνος γίνεται ὄσον νά ξημερώση.
64. Σάν θέλης γιά νά μ' ἀγαπᾶς κρυφὰ πού τοὺς γειτόνους,
γένου μηλιά στήν πόρτα σου, νά χάνωμαι στοὺς κλώνους.
65. Πάρτε, γιατροί, τὰ γιατρικά καί σῦρτε στήν δουλειάν σας·
τὸν πόνον πᾶχω στήν καρδιά δὲν γράφουν τὰ χαρτιά σας.
66. Νᾶμουν στήν πόλην μναρές, στήν σμύρηνην κυπαρίσσην,
νᾶμουν καί μέσ' στὰ στήθη σου μιὰ χρυσταλλένη βρύση.

σελις 37

σελις 38

67. Ὅνταν ξηράνη ἡ θάλασσα καὶ βγῆ μηλιά με τᾶθη,
τότες νά πῆς «ἀγγελικιὰν ἀγάπη μας ἐχάθη».
68. Μελαχροινόν μου πρόσωπον καὶ θαυμαστόν μου ἦθος,
φωδιὰν μεγάλην μ' ἀναψες στὸ ἄθλιόν μου στήθος.
69. Μελαχροινόν μου πρόσωπον, σὰν βάλῃς κοκκινάδι,
ἀποθαμμένους καὶ νεκροὺς βγάλλεις ἀπὸ τὸν ἄδην.
70. Μελαχροινόν μου πρόσωπον με τὴν ἑλῆαν στὴν μούρη,
ζωὴ αὐτὴ ὅπου μοῦ τρώς δὲν εἶναι καναοῦριν.
71. Ἀράπην με φωνάζουσιν καὶ τί 'ν' ἡ ἀρασιά μου;
γιατὶ ἀγαπῶ μελαχροινὲς μοῦ σύρονον τ' ὄνομά μου.
72. Ὁ ἔρωτας εἰς τὴν ἀρχὴν γυαλίζει σὰν χρυσάφιν,
κι ὄντας φιντρώση στὴν καρδιὰν δὲν ἔχει πιδ νισάφιν.
73. Ὡ ἔρωτα παμπόνηρε, γιατί νά με ξηβγάλλῃς,
σὰν ἤμουν στὸ ραχάτιν μου σιὰ πάθη νά με βάλῃς;
74. Ὡ ἔρωτα παμπόνηρε, νά χάθῃς ἀπ' ὄμπρός μου,
ἴσως ξεχάσω μιὰ στιγμὴν κείνον τ' ἀγγελικόν μου.
75. Ὁ ἔρωτας νά λυπηθῆ νά κάμη εὐσπλαχνίαν,
νά σμίξῃ καὶ πὲς δυὸ καρδιὲς καὶ νά τὲς κάμη μίαν.
76. Τὸν ἔρωταν δὲν τὸν ψηφᾶ κανεὶς ποὺ νά γηράση·
μὰ μένα τὴν νεότην μου κοντέθει νά τὴν χάση.
77. Ἐξέραναν ἡ λεμονιά κι ἔβγη μηλιά με τᾶθη·
τόσην ἀγάπην πούχαμεν καὶ 'φησες τὴν καὶ χάθην.
78. Γράφω χαρτὶν καὶ πέμπω σου καὶ διάβασ' το ν' ἀκούσης·
ἂν βουληθῆς νά μ' ἀρηθῆς, δίχως λαμπρὸν νά κρούσης.
79. Γράφω χαρτὶν καὶ πέμπω σου με τὴν ὁμολογίαν·
γράψῃς καὶ σὺ καὶ πέψε μου πῶς εἶσαι στὴν ἐγίαν.
80. Ὁ νοῦς σου ἔν' ἀδύνατος ἀπάνω στὸ κεφάλιν,
ψυχὴ μου, ποὺ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν μεγάλην ζάλην.
81. Νᾶμου χολλά, νά μ' ἔβαλες πάνω στοὺς ὀφθαλμούς σου,
γιὰ νά ρωτήσω καὶ νά δῶ ποιὸν ἔχεις εἰς τὸν νοῦν σου.
82. Πάνω στὸ κύμμαν τοῦ γιαλοῦ νά στρώσω ἕναν κρεβάτιν,
νάστῃ τὸ κύμμαν νά πνιγῶ γιὰ μιὰν πονηρὴν ἀγάπην.
83. Πάνω στὸ κύμμαν τοῦ γιαλοῦ σύρω τὸ γεμενὶν μου,
μπαινῶ καὶ 'γὼ γιὰ νά πνιγῶ γιὰ λόγου σου, λεχνὴ μου.
84. Ψιντρόν μου δενδρολίβανον, ψιντρὴ βασιλικιά μου,
ὅποιος σὲ δὴ λαλεῖ μου το' ἡ γνώμη σου μιτὰ μου.
85. Ἐγὼ μοιάζω τοῦ παγωνιοῦ εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην:
ὄντας χαθῆ τὸ ταῖριν του, ποττὲ νερὸν δὲν πίννει.
86. Βασιλικιά ψιντρόφυλλη καὶ μουσχοκαρφισμένη,
ἔμεινε ἡ ἐλπίδα μου πάνω σου κρεμμασμένη.
87. Ψιντρὴ βασιλικουῖδα μου, ψιντρὴ βασιλικιά μου,
ἀγάπου σε κι ἀγάπας με, ἐπέραν ἡ ρικιά μου.
88. Καὶ πῶς νά σ' ἀποχωριστῶ, ψυχὴ μου ἀγαπημένη,
πόκανες τὴν καρδοῦλλα μου σὰν τὸ λαμπρὸν ν' ἀφταίνη;
89. Ἀγάπησα νά χαίρωμαι, καὶ χάθην ἡ χαρὰ μου,
τὸ πρόσωπόν μου δὲν γελᾷ, ἂν δὲν σὲ δῶ, κυρά μου.
90. Ἀγάπησα νά χαίρωμαι καὶ νά παρηγοροῦμαι,
κι ὅπου κι ἂν πάω καὶ σταθῶ ἐσέναν ἐνθυμοῦμαι.
91. Ψιντρόν μου δενδρολίβανον, ποιά θρύση σὲ ποτίζει,
καὶ στέκεις πάντα δροσινὴ κι ἀνθεὶς καὶ ποροβίξεις;

92. Ἐλα, χρυστὲ καὶ παναγιά, ἐσὺ φέρε τὸν νοῦ μου,
νὰ πιάσω πένναν καὶ χαρτὶν νὰ γράρω τοῦ πουλιοῦ μου.
93. Καὶ κάθε τόσες μέρες, ψυχὴ μου, μὴν φορᾶν
ν' ἀρχόσουν νὰ σὲ θώρουν, νὰ λάβαινα χαράν.
94. Ψιμρόν μου δεντρολίβανον π' ἀνθεὶς καὶ πορουβίξεις,
καὶ θρύση μου ἀνατολικὴ καὶ πλέον δὲν μὲ ποτίξεις. σελὶς 57
95. Ἐφύτευσα τὰ κάλλη σου μέσα εἰς τὴν καρδιά μου
καὶ δὲν ἀποχωρίζομαι, κομάδια κι ἂν μὲ κάμου.
96. Μὲ κάρβουνα ἀφτούμενα ἔφραξες τὸ στενόν σου,
κι ἐγὼ πατῶ τα καὶ περνῶ, γιὰτ' ἦπα τὸν καμόν σου.
97. Καλὰ σὲ παλησμόνησα καὶ ξέβησις ποὺ τὸν νοῦν μου
κι ὅσον καὶ διάβησις κι εἶδα σε, ἦλθα στὰ πρῶτα ποῦμου.
98. Φίλοι καὶ φιλενάδες μου, ἔλατε νὰ μὲ δῆτε,
τι εἶδος ἐκατάντησα καὶ νὰ μὲ λυπηθῆτε.
99. Ἄν μ' ἀγαπᾶς, ἀγάπη μου, φανέρωσ' μου σημάδι,
νὰ σ' ἔχω ἀγάπη στὸ κρυφόν ὅσον νὰ μπῶ στὸν ἄδην.
100. Ποῦ πᾶς, φιοῦρα τῆς φραγκιάς, φχιόρον τῆς ἐνγκλιτέρας,
φεγγάριν τῆς ἀνατολῆς, ἦλιε πῆς ἡμέρας;
101. Σὰν κάβουνοι τὰ κάρβουνα, μάνα μου, στὸ μαγγάλιν,
καίομαι ἔγω στὴν μὴν μεργάν, καίου καὶ σὺ στὴν ἄλλην.
102. Τὰ κύμματα τῆς θάλασσας φακκοῦν καὶ καντιλαίνουν
πίσω μου σὲ κατηγοροῦν, κι ἄντα μὲ δοῦν βωθαίνουν.
103. Καὶ μὲ τὰ μάτια σου θωρῶ, καὶ μὲ τὸ φῶς σου ἐμπλέπω·
πολλὰ μανάργα χάλασα μὲ τὸ δικό χου βλέπω.
104. Ὅταν σὲ πρωτοεἶδασιν τὰ μάδια τὰ δικά μου,
ἦταν τὰ στήθη μου ἀνοιχτὰ κι ἔμπης μέσ' στὴν καρδιά μου.
105. Ἦθελα νᾶρθω νὰ σὲ δῶ, καὶ μόδον δὲν πορ' ἄβρω·
νὰ τυλιχθῶ στ' ἀγκάλια σου σὰν τὸ θερῶν τὸ μαῦρον. σελὶς 58
106. Ἰατρικόν καὶ ἱατρὸς εἶσαι, ὅταν θελήσης,
καὶ μ' ἓνα βλέμμα ἠμπορεῖς ζωὴν νὰ μοῦ χαρίσης. 111
107. Παρποῦνιν μου θαλασσινόν καὶ νόστιμόν μου ψάρι,
τόσον καιρὸν ἀγάπου σε, καὶ ἄλλος νὰ σὲ πάρη;
108. Μὲν μαρσάζωννεις, μάνα μου, κι ἐν καὶ παλησμονῶ σε·
ἂν θέλης, καθημερινῶς ἔρχομαι καὶ θωρῶ σε.
109. Ἀναστενάζω δὲν μ' ἀκοῦς; κλαίω δὲν μὲ λυπᾶσαι;
δὲν εἶσαι μάνας γέννημα, μηδὲ θεὸν φοβᾶσαι; σελὶς 59
110. Πάνω στὰ ξύλα πορπατῶ σὰν παρπατεῖ ἡ τρουγόνα·
ἔγω κ'εὶ φιλίν, ἔγω δὲ φιλίν, διαβάζω τὸν χειμῶνα.
111. Ἡ μέρα ἢ σημερινὴ δὲν μοιάζει μὲ τὲς ἄλλες·
γιὰτι εἶδα τὴν ἀγάπην μου, ἔγω χαρὲς μεγάλες. 128
112. Ἄνταν νὰ τῆς ἀνθυμηθῶ, ξεσπαίνω καὶ κρουαίνω,
κι ἄνταν τὴν δοῦν τὰ μάδια μου ὡσὰν νεκρὸς πομένω.
113. Ἐβγήκες καὶ διανέφτηρες π' ἀνότιν ὡς ἀνώγι·
ἢ πληξῆς σου μὲ καταλεῖ κι ἢ ἔννοια σου μὲ τρώγει.
114. Ἄχ! κυπαρίσσι μου χλωρόν, νᾶρθω νὰ σὲ ποτίσω·
τὰ λόγια ποὺ μοῦ μίλησες πῶς νὰ τὰ λησμονήσω;
115. Εἶχα σε καὶ γειτόνισσα, εἶχα σε καὶ κοντά μου·
νὰ σοῦ μιλῶσω δυὸ λόγια, νὰ σβήσουν τὰ λαμπρά μου.
116. Μία εὐγενικὴ ψυχὴ πίστιν πρέπει νὰ ἔχη
εἰς ἓνα μόνον ἐραστήν, κι ἀπ' ἄλλους νὰ ἀπέχη. σελὶς 60

117. Ἄφ' οὐ ἐσὺ μὲ ἔδωσες τοῦ ἔρωτος αἰτίαν,
τώρα πῶς ἀδιαφορεῖς μὲ τόσην ἀδικίαν;
118. Δὲν τὸ ἐγνώριζα ἀπ' ἀρχῆς πῶς ἦμουν λανθασμένος·
τώρα ἐσχάτως ἔνοιωσα πῶς εἶμαι ἀπατημένος.
119. Καθὼς ἐφέρθηκες τὴν ἀρχὴν, πῶς ἄλλαξες τὸ τέλος!
πρέπει καὶ σὺ νὰ ἀγαπᾷς τὸ ἰδικόν σου μέλος.
120. Πολλοὶ ἐχθροὶ βοήθησαν νὰ μᾶς ἀποχωρίσουν,
καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπην μας νὰ μᾶς διασκορπίσουν.
121. Δὲν ξεύρεις πῶς ποthaίνομεν κι εἰς ἄλλον κόσμον πᾶμεν;
τώρα πὸν ζῆς καὶ σὺ κι ἐγώ, τὸ ἔλεός σου κάμε.
122. Τὰ μάδια σου ὅποιος τὰ δῆ, ἂν εἶν' καὶ πικραμμένος,
τὲς πίκρες του πολησιμονᾶ καὶ χαίρεται ὁ καμένος.
123. Τὰ φύλλα τῆς καρδούλας σου τὰ ἔξω καὶ τὰ μέσα,
ἔπιασα καὶ ζωγράφισα, γιατί πολλὰ μ' ἀρέσα.
124. Γεμάτη 'ν' ἀπὸ πάθη ἢ μαύρη μου καρδιά,
μὰ δὲν τὸ φανερώνει καὶ σὲ καμία μεργιά.
125. ὦ λασμαρὶν μου φίνο,
καὶ πῶς νὰ σ' ἀποχωριστῶ καὶ πῶς νὰ σοῦ μακρύνω,
καὶ πῶς νὰ ζήσω δίχως σου στὸν χωρισμὸν ἐκείνου;
126. Ἐρρίζωσεν ὁ λογισμὸς τοῦτος μέσ' στὴν καρδιάν μου:
νὰ μὴν σὲ ἀποχωριστῶ, κομμάδια κι ἂν μὲ κάμου.
127. Ὅπου κι ἂν πάγω κι ἂν σταθῶ κι ὅσον καιρὸν ἐξήσω,
τάσσω σου ἄλλην νὰ μὴν δῶ μηδ' ἄλλην ν' ἀγαπήσω.
128. Καλλιὰ 'χω σὲ μὲ θάνατον παρ' ἄλλον μὲ ζωὴν μου·
γιὰ σένα ἐγεννήθηκεν στὸν κόσμον τὸ κορμὶν μου.
129. Καὶ πῶς μπορεῖ τοῦτ' ἢ καρδιά, πὸν μὲ χαρὰν μεγάλην
στὴν μέσην τῆς ἐφύττεισεν τὰ νόσπιμά σου κάλλη;
130. Μέσ' στὴν καρδιάν μου θρέφεσαι, ψυχὴ μου, καὶ ριζώννεις,
ποτίζει σε τὸ αἷμαν τῆς κι ἀνθεῖς καὶ μεγαλώννεις.
131. Βασιλικιά ἐμύρισε κι ἡ ἀγαπῶ διαβαίνει·
κάμετε τόπον νὰ τὴν δῶ, γιατί ἡ ψυχὴ μου βγαίνει.
132. Σὲ ἔβαλα μέσ' στὴν καρδιά, δὲν θέλω πιὸ ν' ἀνοίξω,
καὶ τὸ κλειδὶν ἐπζάκμισα, ἄλλης νὰ μὴν σὲ δείξω.
133. Ζωγραφιστὴν σ' ὄλον τὸν νοῦν ἔχω τὴν στόρησίν σου,
καὶ δὲν μπορῶ ἄλλην νὰ δῶ παρὰ τὴν ἐδικὴν σου.
134. Τὰ μάδια, ὁ νοῦς μου καὶ καρδιά μὲ ὄρεξη θελήσαν,
ἐμνίξαν καὶ τὰ τέσσερα ὄντας σὲ ζωγραφίσαν.
135. Τὸν ἑαυτόν μου ἀρνήθηκα, καὶ μετὰ σένα ἤμου·
στὸ θέλημά σου βρίσκεται θάνατος καὶ ζωὴ μου.
136. Γιὰ σέναν ἔχω βάσανα, γιὰ σέναν ἔχω πόνους,
γιὰ σέναν βασανίζομαι, κυρά μου, τόσους χρόνους.
137. Ἐσὺ 'σουνα πὰ μάδια μου, ἐσὺ 'σουνα τὸ φῶς μου,
εἰς κάθε ἀνάγκην καὶ κακὸν ἐσὺ 'σουν ὁ γιατρός μου.

σελὶς 61

σελὶς 62

Ο ΚΟΣΜΟΣ

- A. Κόσμε, εἶσαι χάος, μυστικώτατο, βαθύ,
ὅπου ὅποιος πέση πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ χαθῆ.
- B. Κόσμε, ἄκοσμε, πανοῦργε, κοσμοπλάνε, δυστυχί,
ποῖος τάχα ἐν τῷ κόσμῳ μὲ ἐσένα εὐτυχεῖ;

σελὶς 49

ΕΓΚΜΙΟΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

1851 Ιουνίου 14

- Τί; πληγή; Πληγή δὲν εἶναι, ἀλλὰ ρόδων κορωνίς
καὶ αἰτία ἀνεκφράστου ψυχικῆς μου ἡδονῆς.
Εἶναι ἄστρον ὅπου λάμπει ὡσάν ἄστρον τῆς αὐγῆς,
μὲ λαμπρὰν φωτοχυσίαν καὶ ἀκτῖνας διαυγεῖς.
- 5 Εἶναι καθαρὰ σελήνη καὶ φωστὴρ διαφανῆς
διὰ τοῦτο κάθε λύπη εὐθὺς μένει ἀφανής.
Εἶσαι κέντρον τῶν σκοπῶν μου, τῶν ἐλπίδων μου πηγὴ,
καὶ τῶν φλογερῶν παθῶν μου ἀσφαλῆς καταφυγή.
Τὰ ἠκονημένα βέλη τῶν εὐστόχων σου βελῶν
- 10 θεραπεύουν, δὲν πληγώνουν τὰς αἰσθήσεις τῶν μελῶν.
Ἦ πληγὴ πηγὴ ὑγείας, ὦ ὑγεία ἐκ πληγῆς!
ἐπειδὴ καὶ εἶσαι πόνος παθημάτων ἀμιγῆς.
Δὲν ἐφαίνεται τελείως οὔτε ἴχνος παραχῆς·
διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἦτον καὶ ὁ βίος μας θραχὺς.
- 15 Τότε μέσα εἰς τὰ δάση τῶν ἐρώτων ἡ τρυφή
ὡσάν νόμμος ποῦ ἦτον, δὲν ἐγίνετο κρυφή.
Τὰ φιλήματα τὰ πότε ἦσαν πὸ ἡδονικά·
ὁ δεσμὸς τῆς συζυγίας τὰ κατάστηνε γλυκά·
δὲν ἠγάπων αἱ γυναῖκες μὲ ὑπόκρισιν πλαστήν·
- 20 διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶχον παρὰ ἓναν ἐραστήν·
Καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἔρωτος, ὡς πολλὰ ὑποκριτής,
εἶναι ἕλη ἐμπορίου καὶ διπρόσωπος κριτής.
Ἦλα πάλιν εἰς τὸν κόσμον, μετὰ δόξης νὰ φανῆς,
γιὰ νὰ γένῃ ἡ κακία ἐν τῷ ἅμα ἀφανής.
- 25 Τὴ μεγάλη ἀμαρτία, τὴ αἰσχρὰ ἐπιβουλή
ἡ γυναῖκα διὰ κέρδος τὴν ἀγάπην νὰ πουλῆ,
καὶ νὰ ἔχη διὰ τέλος καὶ σκοπὸν ἐπικερδῆ
νὰ κερδαίνει ἀτιμίαν καὶ ζημίαν ἀκερδῆ!
Ἦν αὐτὴ στὸν ἔρωτά της ἦτον πάντοτε πιστή,
- 30 ὦ! τί ἄκρα εὐτυχία! ὦ! χαρὰ ξεχωριστή!
Νά! πῶς ἔγιναν ἐξαίφνης ὄλ' οἱ ἄνθρωποι μωροί,
καὶ τοὺς κατακυριεύουν τῶν χρημάτων οἱ σωροί!
Ἦς ἀποφασίσουν πλέον ἐκ συμφώνου νὰ μισοῦν
34 κάθε πρᾶγμα ὅπου εἶναι ἀσημένον καὶ χρυσοῦν.

σελὶς 49

ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

σελὶς 45

- Ἄρχωνῶ, Παρθένε, πάλιν δι' ἀγάπην Σου πολλήν,
διὰ ἄμετρον μου χρέος καὶ μεγάλην ὀφειλήν,
ἄλλον ἕμνον νὰ Σοῦ ψάλω μὲ χαρὰν μου περισσήν,
διὰ νὰ παρακινήσω τὴν συμπάθειαν τὴν Σήν,
- 5 διὰ νὰ παρακάλεσῃς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν,
νὰ μὲ προσδεχθῆ καὶ ἐμένα ὡς πῶν ἄσωτον υἱόν,
καὶ νὰ με καταξιώσῃ τῆς γνησίας πατρικῆς
ἀγαπήσεως τῆς πρώτης καὶ στολῆς τῆς Θεϊκῆς.
Σὺ γὰρ εἶσαι ὁ Μεσίτης πῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεόν,
- 10 ὡς τὸν Λόγον Του τεκοῦσα καὶ Ἀγαπητὸν Τίόν.

- Σὺ γὰρ εἶσαι ὁ μαγνήτης, ὁποῦ τόσον δυνατὰ
ἴσχυσας νὰ Τὸν ἐλκύσης εἰς τὰ σπλάχνα Σου αὐτά.
Σὺ ὁποῦ τοὺς κόλπους τοὺς φρικτοὺς τοὺς πατρικοὺς
ἴσχυσας νὰ περιλάβης εἰς αὐτοὺς τοὺς μητρικοὺς.
- 15 Σὺ ὁποῦ τὸ θέλημά Σου μὲ τὸ θέλημα Αὐτοῦ
ἔγινεν ἐστάθην ἕναν, ὃ χαρίσματος σεπτοῦ!
᾿Ω! ἐνώσεως ἀρρήτου τῆς Μητρός καὶ τοῦ Τίου,
᾿Ω! ἀγάπης ἀσυγκρίτου καὶ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ.
Ἄ Τίος ὁ ὢν τὸ ἕνα μετὰ τοῦ Θεοῦ Πατρός,
- 20 ὁ αὐτὸς ἔγινεν ἕνα μετὰ γυναικὸς Μητρός.
᾿Ω γυναῖκα, ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν τὴν τῶν γυναικῶν!
Μῆτερ, ἐκφυγοῦσα τάξιν τῶν παθῶν τῶν μητρικῶν!
Κάθε ἕμνος Σου, Παρθένε, λόγος ἐπαινετικός,
δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὡς καὶ θεολογικός.
- 25 Κάθε Σου ἕμνολογία ἐξ ἀνάγκης ἀπαιτεῖ
μέσα καὶ θεολογίαν, Δέσποινα προσκυνητή.
Ἐγὼ θέλω ἕμνολόγος νὰ φανῶ νὰ Σοῦ γενῶ·
μὰ δὲν εἶμαι θεολόγος καὶ φοβοῦμαι καὶ ἀπορῶ.
Ἄλλά, ᾿Αχραντε Παρθένε, πάλιν δὲν λείπω ἐγὼ
- 30 νὰ γεραίρω, νὰ δοξάζω καὶ νὰ Σὲ ἕμνολογῶ·
διότι ἕνας, Θεοτόκε, ποῦ πολὺ Σὲ ἀγαπᾷ,
δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει, δὲν μπορεῖ νὰ σιωπᾷ.
Ἐσὺ εἶσαι ἡ ἀγάπη τοῦ κτιστοῦ παντὸς λαοῦ,
ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κτίστου, τοῦ ἰδίου μας Θεοῦ.
- 35 Ἐσὺ εἶσαι ἡ Μητέρα ἡ πολλὰ ἀγαπητὴ
τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, Δέσποινα προσκυνητή.
Βασιλεῖς καὶ στρατιῶται, ἄρχοντες καὶ οἱ πτωχοί,
ὑγιεῖς, ἀρρωστημένοι καὶ σχεδὸν πᾶσα ψυχὴ,
τρέχουν ὅλοι εἰς Ἐσένα, δέονται, παρακαλοῦν,
- 40 καὶ φωνάζουν «Παναγία» καὶ βοήθειαν ζητοῦν.
Τὸν Χριστὸν δὲν κράζει τόσον πιστευματῶν εὐσεβῶν,
καθὼς Σὲ τὴν Παναγίαν, τὴν Μητέρα τῶν πιστῶν.
Λοιπὸν τώρα, Παναγία, πρέσβευε τῷ Σῶ Τίῳ,
44 ὅπως καταξιωθῶμεν τῶν Δικαίων ἐν χορῷ.

σελίς46

Ε Π Ε Ξ Η Γ Η Σ Ε Ι Σ

Κωδῆξ τοῦ 1848, δερματόδετος, σχήματος 12.5X18.3 ἑκατοστ., κτῆμα τοῦ Γεωργίου Χριστοδούλου ἀπὸ τὸ χωρίον Καμπιά, περιέχει τὰ ἀνωτέρω στιχογραφήματα, μαζὶ δὲ καὶ ποιήματα ἄλλα, διὰ τὸν Χριστὸν, τὸν Λάζαρον, τοὺς δεσποτάδες τοῦ 21 καὶ πατριωτικά, καὶ ποικίλας πρακτικὰς ὁδηγίας καὶ λογαριασμούς, συνολικῶς εἰς 72 σελίδας. Πολλὰ φύλλα ἀπεσπᾶσθησαν παλαιότερον.

Τὰ ἐ ρ ω τ ι κ ἄ τ ρ α γ ο ῦ δ ι α παραδίδομεν, διὰ γλωσσολογικὴν μελέτην εἰς τὸν φίλον Μενέλαον Χριστοδούλου τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, εἰς τοὺς ἱστορικοὺς μας διὰ νὰ τὰ συσχετίσουν μὲ τὴν ζωὴν τῆς τουρκοκρατομένης Κύπρου, κυριώτατα δὲ εἰς τοὺς ἐρωτευμένους, διὰ νὰ ἀνεύρουν εἰς αὐτὰ ὁμοιότητας πρὸς τὴν σημερινὴν ἐρωτικὴν ποίησιν καὶ νὰ τὰ ἐπαναφέρουν, εἰ δυνατόν, εἰς χοῦσιν πάλιν.

Τὸ ἐ γ κ ὠ μ ι ο ν τ ο ῦ γ ἄ μ ο υ δὲν τὸ ἔχομεν ἀνεύρει μετὰ τῶν ἀπάντων τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ Παναγιώτου Σούτσου καὶ τοῦ Θεοδώρου Ὁρφανίδου· δυνατόν ὅμως νὰ εἶναι ἀνέκδοτον, καὶ μάλιστα σύνθεσις Κυπρίου ποιητοῦ, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὸ

ἐπίρρημα π ο λ λ ᾶ (στ. 21), τὸ ρῆμα ν ἄ γ έ ν η (στ. 24), τὸ ἐπίθετον ἄ σ η μ έ ν ο ν (στ. 34) καὶ παρόμοια Κυπριακὰ διαλεκτικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ὅπως δὴ πότε, τὸ μετεγράψαμεν διὰ τὸ σπουδαῖον τῶν ἐννοιῶν του.

Ἡ σ τ ῆ λ η τ ῆ ς Π α ν α γ ί α ς προσφέρει ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ἐγκώμιον εἰς τὴν Παναγίαν, καὶ αὐτὸ συντεθειμένον ὑπὸ Κυρίου. Ἴδὲ τὸ τριπρόσωπον ἐ σ τ ἄ θ η ν (στ. 16), τὸ ρῆμα ν ἄ γ ε ν ῶ (στ. 27), τὸ ἐπίρρημα π ο λ λ ᾶ (στ. 35).

Παραθέτομεν καὶ φωτοτυπίας τῶν σελίδων 38 καὶ 39 τοῦ Κώδικος, ἀπὸ τὰς περιεχούσας τραγοῦδια ἐρωτικά.

ΙΩΑΝΝΗΣ Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΣ,
Καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων

GUALTIERO AMICI

ΙΚΑΡΟΣ ΑΣΤΡΟΝΑΥΤΗΣ

Ἐγὼ βλέπω, ὕστερα ἀπ' τὴ διάβαση τῶν σύγνεφων
ποῦ μ' ἐλευθέρωσε στὴν ἀπεραντωσύνη, ἐγὼ βλέπω, βλέπω
τὸ περιδινούμενο παιχνίδι τῶν ἀστριῶν
κι' ἐκεῖ, πάνω στοὺς οὐράνιους δρόμους, τὸ θορυβώδικο ἄρμα
τοῦ Ἥλιου...

Τρελλὴ δὴν μου ἀδειάζει
τὴ μνήμη· ἓνα θεῖο ξεστὸ ρίγος
ἀνηψώνει δυνάμεις καὶ πέταγμα: σὰν ἓνας θεός
(συμμετέχει τῶν οὐρανῶν!)
ἀνεβαίνοντας μυθικούς γκρεμνούς.

Μεθυσμένη ἀπ' τὸ φῶς, ἡ ψυχὴ: τὴν καλεῖ
καὶ τὴ μαγεύει ἓνας δυνατὸς κι' ἀπόμακρος ἦχος.

Σταματῶ σὲ πηγές
τοῦ φωτός, χορεύοντας τὴν τρελλή μου χαρά.
Καὶ πέφτω σὲ φωτεινοὺς καταρράχτες.

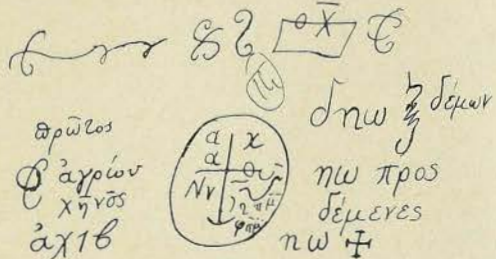
Μεθυσμένη ἀπ' τὸ φῶς ἡ ψυχὴ... Κι' ἡ πιὸ μεγάλη
ἀστρατὴ ποῦ βαστάει τὴν πληγώνει ξάφνα.
Πιὰ δὲν μπορῶ (ὦ αἴσθησι τοῦ θανάτου!),
νὰ διαπραγματεύουμε πέρ' ἀπ' τὴν κραυγὴ μου:
«Στοὺς ἐρχόμενους αἰῶνες... στοὺς ἐρχόμενους αἰῶνες».

Μετ. ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

ΜΑΓΙΚΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΑΠΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΓΙΑΤΡΟΣΟΦΙ*

Ἔισ Ἀγάπην Ἀνδρογίνου.

Διὰ νὰ λίνης μαγιές καὶ διὰ πάσαν ἀσθένειαν.

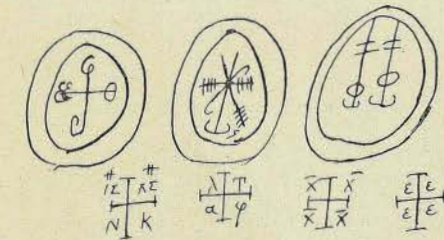
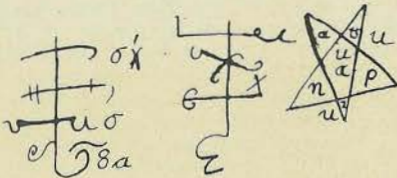

Γράψων τὲς ἄνωθεν χαρακτῆρες μετῶ μελάνην τῆς τέχνης καὶ δόστου νὰ τὲς βαστᾷ ἀπάντου ἠδέ καὶ ἦνε ὁ ἄνδρας μαλωμένος ἀς τὲς βαστᾷ ἢ γυνεκα Ἀπάνοτης.

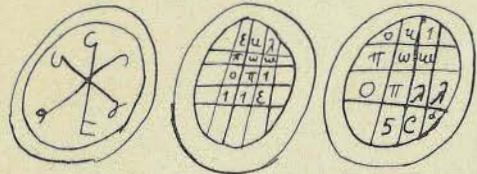
Γράψων τὲς κάτωθεν χαρακτῆρες καὶ δός του ἀσθενοῦς νὰ βαστᾷ ἀπάνου του 1 καὶ 1 νὰ καπνηστῆ καὶ μία νὰ λουστῆ.

Εἰς φθόνον προβάτων

διὰ νὰ μὴν φθάσε κανέναν ἐναντίον σου. Γράψετες κάτωθεν καὶ βάσταταις ἀπάνω σου.

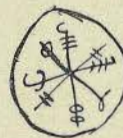
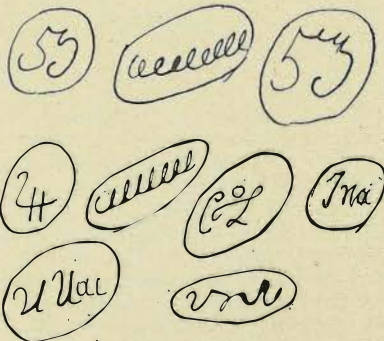

Γράψων τὸν ψαλμὸν ἐνίτε τὸν θεὸν ἐντὶς ἀγίης αὐτοῦ ἐνίτε αὐτὸν ἐπίτο στερεόματι καὶ τὲς χαρακτῆρες καὶ μαζὴν θάλετα εἰς τὸ κουδοῦνιν.

Εἰς ἀγάπην θαυμαστὸν

Διὰ νὰ ἔρχετε ὁ ἄγγελος εἰς τὸν ἦπνον σου νὰ σοῦ λέγη ὅτι θέλεις διάβασε τὸν ψαλμὸν 66 εἰς νερὸν ἀμίλιτο καὶ νίψον καὶ γράψε τὸν χαρακτῆραν καὶ θάλετον εἰς τὸ προσκέφαλόν σου.

* Τὸ κείμενον τῆς ἀνακοίνωσης ἔχει δημοσιευτῆ στήν «Πνευματικὴ Κύπρος», τεῦχος 102, 1969, σελ. 184.

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Ο ΔΗΜΟΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Είναι ὀρθό και δίκαιο νά σχολιάσουμε ἐπιμενικά τῆ χειρονομία τοῦ δημάρχου Ἀμμοχώστου κ. Ἀνδρέα Πούγιουρου και τῶν δημοτικῶν συμβούλων κ.κ. Προδρόμου Παπαβασιλείου, Γιώργου Μάτση, Ρένου Φελλά και Χάρη Δημητρίου γιά τὴν ἀπονομή τοῦ «Χρυσοῦ Μεταλλίου τῆς Πόλεως» στήν κα Μαρία Π. Ἰωάννου. Τοὺς τιμᾶ ἡ ἀπόφαση και ἐκτέλεση αὐτῆ γιατί σάν ἀρχές τῆς πόλης ὀρθότατα ζυγίζοντας τὴν δράση τῆς συμπολιτιδᾶς τους, καθιέρωσαν ταυτοχρόνως μίαν σπουδαία ἀρχή, ἀπολύτως ἠθική: νά τιμᾶ ἡ πόλη ὅσους γι' αὐτὴν καταναλώνονται.

Ὅταν δημιουργοῦμε παραδείγματα πρὸς μίμηση και τὰ προβάλλουμε μ' ἐπίσημο τρόπο σπρώχνουμε τοὺς πολίτες πρὸς ἔργα ἀγαθὰ. Κάθε ἀγαθὸ ἔργο συμφέρει στήν πόλη. Οἱ ἀρχές μᾶς πόλης ὀφείλουν νά δημιουργοῦν παραδείγματα γιά νά πείθουν τοὺς πολίτες πὼς δὲν πάει χαμένη κάθε συμφέρουσα γιά τὴν πόλη ἐνέργειά τους.

Ἀλλὰ και ὁ ἐπίσημος τρόπος πρὸς ἀπονομή διάκρισης πρέπει νά θεωρηθῆ ὀρθὸς ἀπὸ κάθε ἀποψη. Τοῦτο ἐντυπωσιάζει (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ψυχολογική του ἀξία γιά τὸν τιμώμενο), δημιουργεῖ μίαν ἐορταστικὴν ἀτμόσφαιρα κι' ἱκανοποιεῖ σάν κοινωνικό-κοσμικό γεγονός. Εἶναι μ' ἄλλα λόγια κοινωνική προσφορά τῶν ἀρχῶν πρὸς τοὺς δημότες.

ΤΟ «ΡΑΔΙΟΠΡΟΓΡΑΜΜΑ»

Ἀσφαλῶς ὁ μεγάλος ἀριθμὸς κυκλοφορίας ἐνὸς ἐντύπου δὲν σημαίνει πάντοτε πολιτιστικὸ ἀποτέλεσμα μεγάλης σημασίας. Ὅπωςδήποτε ἡ εὐρεία κυκλοφορία ὅταν τὴν ἐκμεταλλευτοῦμε κατάλληλα βοηθᾶ ἐξαιρετικά σὲ διαφωτισίες και χρήσιμες προβολές. Γι' αὐτὸ σὲ τέτοιες ὑπεύθυνες και λεπτεῖς θέσεις πρέπει νά τοποθετοῦνται πρόσωπα μὲ βασικὲς ἀρχές κι' ὄχι ἀπλά διοικητικές.

Τὸ «Ραδιοπρόγραμμα» τοῦ ΡΙΚ μὲ τὴν προσεκτική και ποικίλη ὕλη του νομιζώ πὼς προσφέρει ἀρκετὰ και πολὺ ὑπεύθυνα. Ἐχει ὑπόψη του τὸ μέσον κύριον και τοῦ δίνει τὸ καλὸ διήγημα, τὶς ἀναλύσεις τῶν ὄσων θὰ μεταδοθοῦν ἀπὸ τὸ ΡΙΚ, τὶς χρήσιμες πρακτικὲς συμβουλές, τὸ εὐτράπελο, τὸ παιδικὸ και ὕλκο γιά ἐκμάθηση ξένων γλωσσῶν. Αὐτὰ ὅλα μ' ἓνα πολὺ χαμηλὸ τίμημα.

Ἔτσι, πῶς ΡΙΚ μὲ τὸ ραδιοπρόγραμμά του και τὶς διάφορες φτηνές σὲ τίμημα ἐκδόσεις

του συμπληρῶνει τὴν πολιτιστική του δράση και γίνεται πραγματικά και ὑπεύθυνα μιά πηγὴ ψυχαγωγίας, μάθησης, κατατοπισμοῦ.

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ κ. Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Ἦταν βαθύτερη ἀνάγκη, πὼς μᾶς ἐπέβαλλε τὴν διοργάνωση τοῦ «Συμποσίου Λαογραφίας»: δυὸ παλαιάμοι λαογράφοι, ὁ ἓνας τοῦ ἀποθησαυριστικοῦ κλάδου ὁ ἀείμνηστος πιά Νέαρκος Κληρίδης, κι' ὁ ἄλλος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ὁ κ. Γεώργιος Παπαχαλαλᾶμπος, ἔπρεπε νά τιμηθοῦν ἀπὸ τοὺς νεώτερους πὼς ἀσχολοῦνταν μὲ τὸν λαϊκὸ πολιτισμὸ τοῦ τόπου μας. Κι' οἱ δυὸ ἀνῆκανε σὲ διδασκαλικὸ κόσμο. Ἔπρεπε, λοιπόν, κι' ἡ «Παιδαγωγική Ἀκαδημία Κύπρου» συμμετέχοντας σὲ τὸ συμπόσιο, νά θέσῃ στοὺς τροφίμους τῆς ζωντανᾶ παραδείγματα.

Τὸ «Συμπόσιο Λαογραφίας», τὸ πρῶτο πὼς ἐπικειρήθηκε στήν Κύπρο, τὸ χρωστοῦσε ἡ «Πνευματική Κύπρος» στοὺς ἀναγνώστες τῆς. Γι' αὐτὸ προβαίνει στήν ἐκδοση τῶν ἀνακοινώσεων, ἐπεκτείνοντας ταυτοχρόνως τὴν τιμητική τῆς πρὸς τοὺς δυὸ λαογράφους προσφορά.

Γιά τὸν ἀείμνηστο Νέαρκο Κληρίδη τὸ περιοδικὸ κυκλοφόρησε εἰδικὸ ἀφιερωματικὸ τεύχος, τὸ 102, μὲ τὴν εἰδικὴ ἐπιχορήγηση διαφόρων σωματίων. Τὸ παρὸν τεύχος δικαιοματικά ἀνήκει πιά στὸν κ. Γεώργιο Παπαχαλαλᾶμπος. Γι' αὐτὸ δημοσιεύεται μιά σύντομη βιογραφισή του, ἓνα σημείωμα μὲ τοὺς κυριώτερους σταθμοὺς τῆς ὄλης του δράσης. (Κατάλογο τῶν κυριωτέρων πραγματειῶν του ἔχουμε δημοσιεύσει στὸν Τόμ. Γ' σελ. 94-95).

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΘΕΑΤΡΟ

Ἰά κ ω θ ο υ Κ α μ π α ν ἑ λ λ η: «Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα», Παγκύπριον Γυμνάσιον, σκηνοθ. Α. Μαλέκου—Α. Μιχαλίδη, σκηνικά Α. Λαδόματτου, μουσική Μάνου Χατζιδάκι.

Τὸ «Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα» τοῦ Ἰάκωβου Καμπανέλλη (διασκευὴ ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἔργο τῆς Πηνελόπης Δέλτα) εἶναι ἓνα θεατρικὸ ἔργο πολυπρόσωπο, ἐπηρεασμένο στήν ἀρχιτεκτονική ἀπὸ τὸ ἐπικὸ θέατρο τοῦ Μπέρτολτ Μπρέχτ. Σὲ τρεῖς πράξεις κ' ἐννέα εἰκόνας, μὲ παρεμβολὴ ἀρκετῶν τραγουδιῶν, δίνει τὸν ἀγῶνα ἐνὸς μοιρολάτρη, κακομοιρισμένου και ταπεινωμένου λαοῦ ἀπὸ τὴν ὥρα πὼς κάτω ἀπ' τὴ θερμουργὸ πνοὴ λίγων ἐκλεκτῶν

ἀφυπνίζεται από τὸ λήθαργο κι ἀντιμετωπίζει τὸν ὑβριστὴ εἰσβολέα, ἴσαμε τὴν ὥρα πού νικητὴς ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιδοθῆ σὲ ἔργα εἰρήνης.

Χωρὶς νᾶναι ἀριστούργημα, τὸ ἔργο εἶναι ἀξιοπρόσεκτο, γιατί, μὲ λίγα ἄλλα νεοελληνικά θεατρικὰ ἔργα, ἀποτελεῖ μιά κάποιαν ἀντίδραση στὴ φαρσοβιομηχανία, πού λυμαίνεται τὸ νεοελληνικὸ θέατρο ἐδῶ καὶ ἄρκετὰ χρόνια. Ἐκτός τούτου ἔχει σκηνικὲς ἀρετὲς σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ: φιλοσοφία δράση, ἔντονη σάτιρα καὶ ζωντανούς ἀνθρώπινους τύπους. Τέλος, ὑπομνηματίζει τραγικά ἀληθινὲς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ καταστάσεις καὶ μεταδίδει τὸ μήνυμα πῶς ὁ Ἕλληνας καὶ στὴν ἄκρα ἐθνικὴ ταπείνωση σκιρτᾷ γιὰ τὴν ἀναγέννηση.

Τὸ ἔργο παρουσίασε στὶς 28 τοῦ περασμένου Μᾶν ὁ Θεατρικὸς Ὅμιλος τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου στὴ σκηνὴ τοῦ Σχολείου μὲ σκηνοθεσία τῶν φιλολόγων Α. Μαλέκου καὶ Α. Μικαηλίδη, σκημικὰ τοῦ ζωγράφου Α. Λαδόματου καὶ μουσικὰ τοῦ Μ. Χατζιδάκι (εἶναι ἡ ἴδια πού πλαισίωσαν τὸ ἔργο στὴν πρώτη του παρουσίαση στὴν Ἀθήνα, 1959, ἀπὸ τὸ «Νέο Θέατρο» τοῦ Β. Διαμαντοπούλου).

Ἦταν πραγματικὰ εὐχάριστη ἐκπλήξη τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σκηνοθεσία καταφέρε να ζεπεράση τίς ἀφθονες δυσκολίες τοῦ ἔργου — ἰδίως στὶς σκηνὲς πλήθους — καὶ νὰ δώσῃ μιά παράσταση μὲ φαντασία, μπρὶο καὶ κανονικὸ ρυθμὸ. Εἰλικρινὰ χαιρόσονται νὰ παρακολουθῆς τοὺς μαθητὲς ν' ἀποδίδουν τοὺς ρόλους τους σάν φτασμένοι ἡθοποιοί. Εἶχαν μιά σιγουριά καὶ ἄνεση στὸ παίξιμό τους, πού ἦταν κάτι τὸ ἀσυνήθιστο γιὰ σχολικὴ παράσταση.

Ὁμολογουμένως πολὺ βοήθησαν τὴν παράσταση τὰ λιτά, ἀλλὰ ἐκφραστικὰ καὶ γεμάτα φρεσκάδα σκηνικά, πού ἦταν πέρα γιὰ πέρα μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, καθὼς καὶ ἡ ὑπέροχη μουσικὴ τοῦ Μάνου Χατζιδάκι, πού συγκίνησε πολὺ.

Πρέπει νᾶναι περήφανοι ὅσοι ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ἐκδήλωση αὐτή, γιατί μᾶς ἔδωσαν, μὲ τὰ περιορισμένα μέσα πού εἶχαν στὴ διάθεσὶ τους, τὴ γεύση τοῦ πραγματικοῦ θεάτρου, πού τόσο μᾶς λείπει καὶ τόσο ἀποζητᾶμε στὴν Κύπρο.

Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ: «ΔΥΣΚΟΛΟΣ»

(Ἀπὸ τὸν Θεατρικὸν Ὅμιλον τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Κύκκου - Ἀρρένων)

Στις 5 Ἰουνίου ὁ Θεατρικὸς Ὅμιλος τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Κύκκου—Ἀρρένων μᾶς χάρισε μιά ἐξαιρετικὴ παράσταση τῆς ἀρχαίας κωμωδίας «Δύσκολος» τοῦ Μενάνδρου, στὸ ὑπαίθριο θέατρο τῆς Σχολῆς Τυφλῶν.

Ἡ παράσταση αὐτὴ θὰ ἀποτελέσῃ σταθμὸν στὰ μαθητικά, θεατρικὰ χρονικά τοῦ τόπου μᾶς, γιατί κανένα σχολεῖο μέχρι σήμερα δὲν

ἔχει ἀνεβάσει ἀρχαία κωμωδία.

Ὁ «Δύσκολος» εἶναι μιά ἀπὸ τίς κωμωδίες τοῦ Μενάνδρου πού βρέθηκε στὰ τελευταία χρόνια καὶ παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, γιατί ἀνήκει στὴ Νέα Ἀττικὴ Κωμωδία. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κωμωδίας ἐπιχειρεῖ μιά νέα πνευματικὴ τομὴ τῆς ἐποχῆς στὴν ὁποία δημιουργήθηκε. Ὁ Μενάνδρος καινοτομεῖ ὅπως καὶ ὁ Εὐριπίδης κατὰ τρόπο ρεαλιστικὸ, φέρνει τὸ θέατρο πολὺ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο καὶ τοῦ δίνει τέτοιο παλμὸ καὶ ζωντάνια, ὥστε νὰ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Μὲ ἀφάνταστη εὐχέρεια ἀνατέμνει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἀπεικονίζοντας τοὺς χαρακτῆρες μὲ εἰλικρίνεια καὶ ζωντάνια, ὑπογραμμίζοντας κυρίως τὰ ἐλαττώματά τους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπηρεάστηκε πολὺ ἀπὸ τὸν Θεόφραστο, ὁ ὁποῖος βλέπει τοὺς χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων σάν αἰώνιους, ἀμετακίνητους καὶ «παγκόσμιους».

Ὁ στόχος τοῦ Μενάνδρου δὲν ἦταν νὰ ἐλέγξῃ τὴν πολιτεία καὶ τοὺς ἰσχυροὺς ὅπως γινότανε προηγουμένως, ἀλλὰ νὰ ἀπεικονίσῃ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο σάν ἔννοια αἰώνια, ζεγγυμνώνοντάς τον ἀπὸ κάθε συμβατικότητα. Γι' αὐτὸ καὶ μᾶς ἔδωσε ἓνα θέατρο αἰώνια σύγχρονο, ἀφοῦ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὰ ἴδια σ' ὅλες τίς ἐποχές. Προβάλλει τὴν καθημερινὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνάγλυψη καὶ ζωντανή. Βλέπουμε τοὺς λαϊκοὺς τύπους τῆς καθημερινότητος νὰ δροῦν καὶ νὰ κινουῦνται μὲ ἀφάνταστη φυσικότητα, τοὺς νοιώθουμε τόσο πολὺ κοντὰ μᾶς, ἀκοῦμε τὸν παλμὸ τους δεμένον μὲ μιά τόσο γήϊνη αἰσθησι, ὥστε νὰ νομιζοῦμε πῶς βλέπουμε ἀνθρώπους τοῦ δικοῦ μᾶς περιβάλλοντος, μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ θρῖσκουμε σ' αὐτοὺς ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι μᾶς.

Ἡ παρουσίαση τοῦ ἔργου ἀπὸ τοὺς μαθητὲς στάθηκε μὲ εὐτυχισμένη παράσταση, μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς καλῆς ἐρμηνείας. Ὅλοι κινήθηκαν μὲ ἄνεση, μ' ἓνα ὕφος ἀπλὸ καὶ φυσικὸ, ὥστε νὰ δημιουργήσουν μιά ἀτμόσφαιρα καθαρὰ θεατρικὴ, μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐξεζητημένο στόμφο ἢ τὴν βδισαομένη δράση.

Ὁ Σ. Κωνσταντίνου (Δύσκολος) ἐρμηνεύσε τὸν ρόλο του μὲ ἐξαιρετικὴ φυσικότητα καὶ ὁ διακεκομμένος του λόγος ταίριαξε ἀκριβῶς στὸν δύστροπο χαρακτῆρα τοῦ γέρου, τοῦ κεντρικοῦ ἥρωος τῆς κωμωδίας.

Ὁ Κ. Κοιρανίδης (Σώστρατος) μᾶς ἔδωσε θαυμάσια τὸν τύπον τοῦ ἐρωτευμένου νέου μὲ μιά βαθειὰ ἐσωτερικότητα, χρειαζόταν ὅμως περισσότερη ζωντάνια.

Ὁ Γ. Μιχανικός (Πυρρίας) μᾶς ἔδωσε τὸν σπαρταριστὸ τύπον τοῦ δούλου, τοῦ ἄβουλου καὶ χωρὶς προσωπικότητα, πού προκαλεῖ τὸν γέλωτα μὲ τίς κωμικὲς του κινήσεις (ἀποτέλεσμα τοῦ ἀδικαιολόγητου φόβου του).

Ἡ Ε. Κυπριανίδου (Μυρρίνη) κινήθηκε μὲ ἄνεση καὶ κατάλληλη ψυχικὴ ἐκφραση ὅπως ὑπαγόρευε ὁ ρόλος τῆς.

Ὁ Π. Μεσαρίτης (Καλλιπίδης) εἶχε ἐπιθληθῆ ἀμέσως μετὰ τὴν σοδαρότητα τοῦ ὕφους του καὶ τὸν σταθερὸ λόγου του.

Ὁ Ἐ. Λαδόμματος (Γέτας) σὰν δοῦλος μᾶς ἐδημιούργησε ἕνα ξεχωριστὸ τύπο μετὰ τὸ ἰδιόζον ὕφος του καὶ τὶς κινήσεις του.

Οἱ Κ. Χριστοδουλίδης (Πάν), Σ. Πετριδης (Καιρέας), Κ. Χαλαμάπου (Δάος), Μ. Τσουμπῆς (Γοργίας), Θ. Κωστάτος (Σίκων), Μ. Φιλιππίδης (Σιμίκη), ὑπῆρξαν θαυμάσιοι.

Οἱ χοροὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν κινήθηκαν μετὰ ἐξαιρετικὴ χάρη δίνοντας μιὰ ἐξαιρετικὴ φάση στὴν ὅλη κηωδία. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀξία συγχαρητηρίων ἡ Ράνια Κούρου γιὰ τὴν χορογραφία της.

Ἡ μουσικὴ τοῦ Μ. Σταυριδῆ εἶχε ἕνα θαυμάσιο παγανιστικὸ – ἀγροτικὸ χαρακτῆρα, ὅπως ταίριαζε στὸ ἔργο. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ σκηνικὰ τοῦ Ἑλ. Οἰκόνμου πού μᾶς ὑπέβαλλαν τὸ ἀγροτικὸ περίβαλλον. Ὁ φωτισμὸς τοῦ Πρ. Συμεωνίδη ἔδωσε στὴν κατάλληλη ὑποβλητικότητα στὶς διάφορες φάσεις τοῦ ἔργου.

Τέλος συγχαίρουμε τοὺς κ.κ. Δ. Θεοδούλου καὶ Γ. Παπανεάρχου, φιλολόγους τοῦ Σχολείου, πού δίδαξαν μετὰ εὐσυνειδησία καὶ μόχθο τὸ ἔργο, καθὼς καὶ τοὺς κ.κ. Ἄγγελον Κοτωάνην καὶ Μίκην Νικήταν πού βοήθησαν στὴν προετοιμασίαν τοῦ ἔργου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΥΣΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΠΑΝΤ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ: Παντέρμην Κρήτην, (β' ἐκδ.), Ἀθήνα.

Γιὰ τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα γράψανε πολλοί. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας πού ὄχι μόνον δὲν ὀλοκληρώσαμε ἐδαφικὰ τὸ Κράτος μας ἔχοντας ἀκόμα σὲ τέτοιον αἰῶνα ὑπόδουλα μέρη μας καὶ πληθυσμούς μας, ἀλλὰ λιγοστεύουμε σιγά-σιγά καὶ περιοριζόμεστε σὲ λιγώτερο κῶρο, τὸ πατριωτικὸ μυθιστόρημα μᾶς ἐξυπηρετεῖ καλύτερα. Στὸ κάτω-κάτω τὸ πατριωτικὸ μυθιστόρημα εἶναι ἕνα εἶδος τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορηματός μετὰ σαφῆ ὅμως στόχο νὰ ζυπνήσῃ καὶ νὰ σπρώξῃ σὲ δραστηριότητα τὴν ἀγάπην μας γιὰ τὴν πατρίδα.

Ἡ «Παντέρμην Κρήτην» τοῦ Παντελεῆ Πρεβελάκη, πού κυκλοφόρησε σὲ δευτέρη ἐκδόσει (καὶ τελική, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας) εἶναι ἕνα ἱστορικὸ χρονικὸ γραμμένον μετὰ λογοτεχνικὸ παλμό, ὥστ' νὰ τὸ διεκδικῇ στὴν πραγματικότητα ἡ λογοτεχνία. Δὲν ξέρω ὡς ποῖο βαθμὸ θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἐλέγξῃ ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασία. Τὸ χρονικὸ αὐτὸ τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1866–69, μετὰ ὀρισμένες κορυφώσεις θυσιῶν σὰν ἐκείνην στὴ Μονὴ Ἄρκαδίου, δικαίωσιν λογοτεχνικὰ τὸν κρητικὸ αὐτὸ ἀγῶνα γιὰ λευτεριά. Ἄπαντὰ ἐπεισόδια τοῦ ἀγῶνα, πού μετὰ μιὰ-δύο γραμμῆς δίνεται ἡ ἀξία τους ἢ κρίνονται καὶ τοποθετοῦνται, γεμίζουν τὶς σελίδες τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ. Συχνὰ παρεμ-

βάλλονται λεπτομέρειες σὲ ἀριθμούς κλπ., ἀλλὰ μετὰ τέτοιον τρόπο πού νὰ συνδέονται αὐτὲς σφικτὰ καὶ, προπαντός, λογοτεχνικὰ μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ σοῦ δίνουν τὴν ἐντύπωση τῆς ἀπλῆς πληροφορίας. Ἡ ἀδρὴ περιγραφή ὀρισμένων προσώπων τοῦ ἀγῶνα δὲν ἀποτελεῖ ποικιλία στὸ ἔργο, ἀλλὰ οὐσιαστικὸ σημεῖον πού σὲ πείθει γιὰ τὴν συμβολὴ καὶ ἀξία τῶν πρωτεργατῶν. Ἀλλὰ συχνοὶ καὶ συντομώτατοι χαρακτηρισμοὶ διαγράφουν ἀνάγλυφα ἄλλους τύπους τοῦ ἔργου.

Στὴ γλῶσσα τοῦ ἔργου πρέπει νὰ σταθῆ ἕνας ἰδιαιτέρα. Ὅφειλε ἕνας συγγραφέας νὰ πλουτίζῃ τὸ νεοελληνικὸ λεξιλόγιον καὶ τὴ νεοελληνικὴ ἔκφρασι μετὰ δόκιμες καὶ ἀβίαστες εἰσαγωγὰς ἀπὸ τὶς διαλέκτους. Ἀλλὰ ὁ ἐμπλουτισμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ γίνεται χωρὶς τὸν ἐγκεφαλικὸ προγραμματισμὸ καὶ τὴ φιλοδοξία (ἐγκεφαλικὴ πάλιν) γιὰ γλωσσοπλασία ἢ τὸν ἐνοχλητικὸν ρητορισμὸν τῆς λεξιθαρείας. Μόνον ὁ φυσικὸς τρόπος, ἢ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, κείνον τὸ εἰδικὸν γλωσσικόν αἰσθητικὸν ἐνὸς προικισμένου συγγραφέα καθοδηγεῖ. Ἀπαραίτητα ὁ συγγραφέας πρέπει νάχη μπητρικὸν τοῦ τὸ ἰδίωμα ἀπ' ὅπου θὰ κἀνη τὰ δάνεια, γιὰτὶ μόνον ἔτσι νοιώθει τὸ ξεχωριστὸ παλμὸ τῆς λέξεως ἢ τῆς φράσεως καὶ μπορεῖ νὰ τὴ διοχετεύσῃ ἐκεῖ πού ταιριάζει. Ὁ Παντελεῆς Πρεβελάκης φυσικὰ καὶ ἀβίαστα ἐμπλούτισε τὸ γλωσσικὸ τὸ ὄργανον καὶ ἔδωσε στὴν ἔκφρασί του τὸν ἰδιόζοντα τόνο, συχνότατα ἠρωϊκὸ, πάντοτε κρητικὸ. Δὲν λεξιθηρούσε, ἀλλὰ ἀπὸ ὑποσυνείδητη καθοδήγησι τοποθετοῦσε τὴν ἀναγκαίαν κρητικὴν ἰδιωματικὴν λέξιν ἢ τὴν τούρκικην τῶν χρόνων ἐκείνων, μετὰ τέτοιον μάλιστα τρόπο πού ἡ ἴδια ἢ συνέχεια νὰ σοῦ δίνῃ καὶ τὴν ἐρμηνείαν, χωρὶς νὰ σοῦ διασπῇ τὸ νόημα, προπαντός τὸ αἴσθημα. Δυὸ τρεῖς φορές ἀναγκάστηκα νὰ προστρέξω στὸ λεξιλόγιον (χωρὶς νὰ εἶμαι κρητικὸς ἢ νάζησα στὴ Κρήτη). Ἐκεῖ πού εἰδικοί λόγοι ἐπιβάλλουσι ἐπεξηγήσῃ στὴν ἴδια σελίδα, ὀρθότατα χρησιμοποιεῖται ἡ ὑποσημείωσις.

Τὸ ἔργο αὐτὸ πρέπει νὰ κριθῆ εὐνοϊκὰ ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς. Ἀσφαλῶς πρωτεύει τὸ ἦθος, πού ἰδιαιτέρα χρειάζεται σήμερα, ἀλλὰ καὶ πάντοτε, εἰδικὰ σ' ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας, πού διαρκῶς συμπεριζόμεστε σὲ περιορισμένον ἐδαφικὸ κῶρον. Ὁ ἀρρενωπὸς τόνος τοῦ κειμένου, ἢ ἐθνοπρεπὴς ἀντιμετώπισσι τοῦ θέματος, ἔστω καὶ ἂν κάπου-κάπου ὑπάρχει μιὰ ὑποχρεωτικὴ ὑπερβολὴ (μιλᾶς γιὰ τὸ δικὸ σου κῶμα καὶ αἷμα), ἢ ποικιλία, πού ἐξασφαλίζει λογοτεχνικὰ τὴν ἔλξιν καὶ τὸ αἴσθημα (πιὸ δύσκολα μᾶς τὰ ζυπνοῦν τὰ συνήθη χρονικὰ) καὶ ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἰδιωματικῶν λέξεων καὶ φράσεων χαρακτηρίζουσι τὴν «Παντέρμην Κρήτην». Δίκαια τὰ Λύκεια τῆς Λευκωσίας τὸ συνιστοῦν σὰν συμπληρωματικὸ ἀνάγνωσμα στοὺς μαθητὰς.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΤΔ.

Ἐγγεγραμμένη ἐν Λονδίῳ

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ : ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Λεωφ. Ὀμήρου 30

Τηλ. 76235/6/7 Τ.Κ. 1352 Τηλεγρ. "PANCYPRIAN"

Ἵποκαταστήματα :-

- ΛΕΜΕΣΟΣ : Ἀκίνητον Σπ. Παυλίδη, ὁδ. Ἀγίου Ἀνδρέου,
Τηλ. 4000.
- ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ : Γωνία Σταδίου καὶ Ἐλευθερίας, Τηλ. 3292.
- ΛΑΡΝΑΞ : Ἑρμοῦ 39β, Τηλ. 3148.
- ΜΟΡΦΟΥ : Μακαρίου Β' 13, Τηλ. 8543.
- ΠΑΦΟΣ : Λεωφ. Ἀθηνῶν, Τηλ. 2580.

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ :

- ★ Ζωῆς,
- ★ Πυρός,
- ★ Θαλάσσης,
- ★ Ἐργατικῶν & Προσωπικῶν Ἀτυχημάτων
- ★ Αὐτοκινήτων,
- ★ Κλοπῆς,
- ★ Ἀστικῆς Εὐθύνης,
- ★ Θραύσεως Κρυστάλλων κλπ.

ELLAPLAN, ΤΡΑΠΕΖΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

αδιάσπαστη προστασία...

μέ τό

NEO

μηχανέλαιο

Shell Super 100

μέ LSH

Τό αὐτοκίνητό σας τρέχει, φρενάρει, στρίβει, σταματᾷ, ξεκινᾷ πάλι . . . Ἄλλὰ ἡ μηχανή του χρειάζεται ἕνα μηχανέλαιο γιά νά τήν προστατεύῃ κάθε στιγμή πού λειτουργεῖ. "Ἐνα ὀμοιοῦσθε μηχανέλαιο ὄμως.

Τῆ περισσότερο μηχανέλαια κάνουν τήν προστατευτική τους δύναμη μετά ἀπό τὰ πρῶτα 1.000 μίλια. Ἡ συνοχή τῶν μορίων τους χάνεται στίς ὑψηλές θερμοκρασίες τῆς μηχανῆς. . . Τά μηχανέλαια γίνονται ὑπερθολικά λεπτότευστα. . . Ἡ μηχανή τοῦ αὐτοκινήτου σας μένει χωρίς τήν ἀπαραίτητη προστασία. . .

Τώρα, μιά νέα ἐπαναστατική ἀνακάλυψη τῆς Shell! τ' ἀλλάζει ὅλα! Τό LSH! "Ἐνα ἐντελῶς καινούργιο πρόσθετο, ἕνα συστατικό ζωτικό γιά τή μηχανή τοῦ αὐτοκινήτου σας. Τό LSH εἶναι τό ἰσχυρότερο («βελτιωτικό δείκτη ἰξώδους») ἀπ' ὅσα χρησιμοποιήθηκαν μέχρι σήμερα στά μηχανέλαια. Με τό LSH τὰ μόρια τοῦ μηχανελαίου συνδέονται σάν κρικοί ἀλυσίδας πού δέν σπάζει, ὅσο ὑψηλή κι ἂν εἶναι ἡ θερμοκρασία τῆς μηχανῆς.

Τό νέο μηχανέλαιο Shell Super 100 μέ LSH εἶναι τό μηχανέλαιο πού δέν σπάζει. Διατηρεῖται πάντοτε σταθερό κι ἀναλοιῶτο: Στούς ἀνοιχτούς δρόμους ἢ στίς («μποτιλιαρισμένες») ἀρτηρίες τῶν πόλεων στίς χαμηλές θερμοκρασίες τοῦ χειμῶναικου πρῶινου ἢ στίς ὑψηλές θερμοκρασίες τοῦ καλοκαιριοῦ μετά ἀπό πολλήρη λειτουργία. Τό νέο μηχανέλαιο Shell Super 100 μέ LSH προσφέρει κάθε στιγμή, μιάν ἀδιάσπαστη προστασία.

ΤΟ ΜΗΧΑΝΕΛΑΙΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΣΠΑΖΕΙ